

Vallások Afrikában

Afrikai hiedelmek

AFRIKA
tanulmányok

Ára: 845 FT

ISSN 1589-7164/2009 -13

9 771788 642003 >

Kiadja az IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó Tarrósy István, ügyvezető

Főszerkesztő Búr Gábor

Olvasószerkesztő A. Gergely András

Tördelőszerkesztő Ocsovai Gábor

A szerkesztőség tagjai Glied Viktor (főmunkatárs), Grünhut Zoltán, Vörös Zoltán

Külső munkatársak Bánáti Áron, Szilasi Ildikó

Tudományos Tanácsadó Testület Biernaczky Szilárd, Fodor Erika, **Füsi Nagy Géza**, Benkes Mihály, Sárkány Mihály, Suha György, Szombathy Zoltán, Vidacs Bea, Csizmadia Sándor, Fischer Ferenc, Kiss Judit, Tóth József, Régi Tamás, Sebestyén Éva, Szabó Loránd, Vojnits András, Kicsindi Edina, Morenth Péter

Design & layout IDResearch Kutatási és Képzési Kft. – www.idresearch.hu

Borítófotó: Kalmár Lajos

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./E: +36 (72) 522-624, afrika@publikon.hu, www.afrikatanulmanyok.hu

Hirdetésfelvétel 7624 Pécs, Ifjúság útja 11., T./E: +36 (72) 522-624, hirdetes@publikon.hu

Olvasói levelek afrika@publikon.hu

Értékesítő partnerek

Afrika Központ • 1132 Budapest, Visegrádi u. 9.

Budapesti Teleki Téka • 1088 Budapest, Bródy S. u. 46.

Helikon Könyvesház • 1065 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky út 35.

Közgazdasági és Jogi Könyvesbolt • 1051 Budapest, Nádor. u. 8.

Pallas Páholy • 1054 Budapest, Alkotmány u. 15.

Bagolyfészek Könyvesbolt • 7621 Pécs, Ferencsek u. 36.

PTE BTK-TTK Jegyzetbolt • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

PPKE BTK Jegyzetbolt • 2087 Piliscsaba, Egyetem út 1., Stephaneum

Ráday Könyvesház • 1092 Budapest, Ráday u. 49.

Books.hu • www.books.hu

Ababook • www.ababook.hu

Ad Librum • www.shop.adlibrum.hu

Az Afrika Tanulmányok folyóirat továbbá megvásárolható

a **Lapker ZRt. Inmedio** és **Relay** üzleteiben.

Megjelenik évente négy alkalommal.

Támogatónk:

A kiadvány a Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa projekt 2009-es felvezető év hivatalos programjának része. EKF-VK-2009/35.

A lap előfizethető

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.

T./E: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

Nyomda Duplex-Rota Nyomda, Pécs • **Felelős vezető** Kecskés István

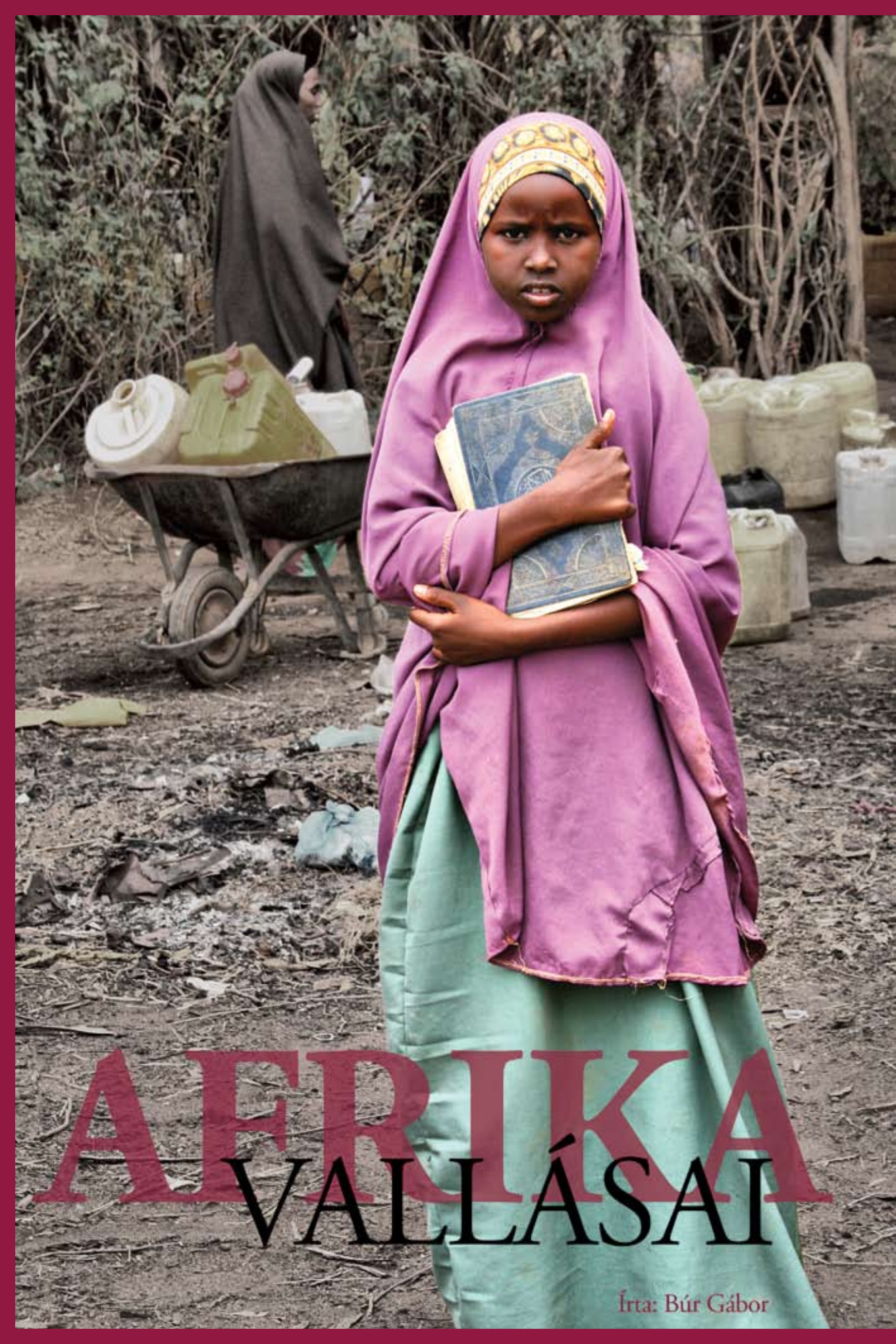
ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikkek, tanulmányok, fotók, táblázatok, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumban foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban megjelent hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) való megjelenítése a kiadó joga.

tartalom

Búr Gábor Afrika vallásai	4
Grünhut Zoltán Afrika zsidó közösségeiről	22
Wilhelm Zoltán Hinduk Afrikában	28
Horváth Beáta A fügefafa és a kaméleon – A kikuju etnikum mítosza és hitvilága	36
Keserű Dávid A háddzs és Nyugat-Afrika	46
Bernadett Arowolo A tradicionális joruba istenvilágkép	50
Tarrósy István Élet és halál zeru zeru-ként – Albínó sorsok Kelet-Afrikában	56
Mihálfy Balázs Spiritualitás a mai Afrikában	58
Szilasi Ildikó Látható és láthatatlan világ Kinshasában	62
Fabényi Julia Mennybemenetelünk utolsó földi üzenete	66
RECENZÍÓK	
Dave Eggers: Az elveszett fiú	72
Lieve Joris: Vissza Kongóba	73

AERIKA VALLÁSAI

Írta: Búr Gábor

„És akkor valóban megérkeztek a nagy esők, olyan zuhogó és tartós esők, hogy még a falusi esőcsináló sem bizonygatta többé, hogy bele tud avatkozni. Most nem tudta elállítani az esőt, éppúgy, mint ahogy a száraz évszak derekán sem próbált volna esőt csinálni, hacsak nem egészségesének kárára.”¹

NYELVI, etnikai sokféleségéhez hasonlóan a szubszaharai Afrika vallásilag is rendkívüli sokszínűséget mutat, szöges ellentétben Észak-, vagy arab Afrikával, ahol mindez nem tapasztalható, hiszen Marokkótól Líbiáig megközelítően 99%-ban szunnita muzulmánok élnek, s még a jelentős kopt keresztény kisebbséggel rendelkező Egyiptomban is a szunniták adják a népesség kilencztedét. Fekete-Afrikában a hagyományos, leggyakrabban animizmusként² aposztrofált hitvilág mellett a könyves, vagy tételes vallások közül a kereszténység és az iszlám a legerterjedtebb, mindkettő mély történelmi gyökerekkel bír a kontinensen. Emellett kisebb számban zsidók, hinduk, szikhek, valamint egyéb más vallások és szekták hívei is élnek itt. A vallástalanok aránya a földrészen a legkisebb, ezért szokták Afrikát a „legvallásosabb” kontinensként emlegetni. Ez a sokszínűség és sokféleség roppant mód megnehezíti mindazon szerzők dolgát, akik általános képet kívánnak adni Afrika vallásairól. Nem véletlen, hogy legtöbben még ma is John Mbiti kenyai születésű amerikai professzor 1969-ben megjelent „Afrikai vallások és filozófia”³ (Mbiti, 1992), azóta többször is újra kiadott munkájához nyúlnak vissza.⁴ Talán még ennél is beszédesebb az a tény, hogy William Du Bois, a pánafrikanizmus egyik megalapítójának 1915-ben írt „The Negro” című írását 2008-ban huszonötödik alkalommal nyomták újra. Könyvében Du Bois Afrika hagyományos vallásait „a primitív népek általános animizmusa, vagy fetiszizmusa” kifejezéssel illette, „amely továbblépett a politeizmusba, s közelített a monoteizmusához, de azt a keresztény és iszlám térítés miatt elérni már nem tudta.” (Du Bois, 2001: 74)

A hagyományos afrikai vallások

Az európaiak sokáig történelem nélküli kontinensnek tartották Afrikát, s felsőbbrendűségük tudata gyakorta még a vallástól is meg akarta fosztani az afrikaiakat, hagyományos hitvilágukat csak babonák halmazának titulálva. Már a 19. században megjelentek ugyanakkor olyan elméletek, amelyek Földünk minden vallását afrikai eredettel ruházta fel.⁵ Egyes európai utazók „vallási közösségek”, sőt, „szakrális államok”⁶ meglétéről adtak számot. (Frobenius, 1981: 188-189) A nagy empirikus tudásbázis alapján kialakított kép szerint Fekete-Afrika népeinek hagyományos, természetvallásos hitvilága politeista. Különböző természeti jelenségek, hatalmas fák, folyók, tavak, magas hegyek, állatok, vagy éppen az emberekkel együtt élő, halott

*Vatikáni mintára készült templom,
Yamoussoukero, Elefántcsontpart
Fotó: José A. Warletta*

ősök (living dead)⁷ animista, totemista tisztelete jellemzi. Mindezek a jó, vagy rossz szellemekkel állnak kapcsolatban, menedéket nyújtva számukra. A szellemek létezése általánosan elfogadott, vannak közöttük olyanok, akiket az istenek már eleve szellemnek teremtettek, illetve olyanok, akik valaha emberi lények voltak. (Mbiti, 1976: 101) A rontást elkerülendő a szellemek számára évente, vagy meghatározott időközönként ajándékokat, engesztelő áldozatokat kell felajánlani, hiszen az elfeledett lényeket a többi kigúnyolhatja, amit azok az emberek torolhatnak meg. Az elhunytak szellemei között elsősorban a haláluk időpontja tett különbséget. Az őstiszteletnek a közösségek összetartozás-érzésében is meghatározó szerepe volt. Számos kutató a hagyományos afrikai vallások közös jellemzőjeként említi a szakrális terek hiányát is, pontosabban azok korlátok nélkülségét. (Füssi, 2005: 36)

A hagyományos afrikai vallásoknak nincsenek tényleges papjai, csak olyan személyek, akikben már gyermekkorukban felismerték rendkívüli tu-

lajdonságaikat és mesterük titokban adta át nekik tudását. Ez a „pap” az egyetlen személy a közösségben, aki végrehajthat rítusokat és megkülönböztető öltözéket hordhat. Rendszerint minden ilyen személynek megvan a saját maszkja, amely egyszerre rejti el és fedi fel az erőszakos és jóindulatú erőket, szellemeket. A „pap” feladata továbbá, hogy gondoskodik a közösség és az istenek megfelelő kapcsolatáról, esőért, bő termésért, stb. jár közben, s ő a közösség gyógyítója is egyben. A legtöbb afrikai még ma is hiszi, hogy a pap, vagy varázsló meg tudja gyógyítani betegségeit.⁸ A rítusok, babonák, jóslási módok, illetve egyéb ceremóniák faluról falura változnak, közös vonásuk viszont, hogy máig megőrződött sok elemük azoknak a népeknek a körében is, amelyek időközben a két nagy világvallás, a kereszténység és az iszlám követőivé szegődtek. Az 1885 után kibontakozó gyors európai hódítás ideológiai háttere a „fejlődés” biztosítása és a „civilizáció” elterjesztése volt, ami az afrikai kultúra lenézését, megváltoztatását, sőt, megsemmisítését jelentette. Mivel az

afrikai kultúra elválaszthatatlan a vallástól, az európai gyarmati politika gyakran került összeütközésbe a hagyományos afrikai társadalmakat fenntartó és összefűző, a tekintély elsődleges forrásainak bizonyuló vallásokkal.

A gyarmati korszak kezdetének megszorító-ellenyomó intézkedései az afrikai vallásokat védekezésre ösztönözték. Sok betiltott rítust titokban végeztek tovább, titkos szövetségek alakultak, mint a Maji-Maji⁹ Német Kelet-Afrikában, vagy a Nyabingi a Viktória-tó körzetében. Mindkét kultusz átlépett az etnikai és regionális határon, mégsem tekinthetőek a vallási köntösben jelentkező antikolonialista mozgalmak előfutárainak. Követők ugyanis varázslat és bizonyos füvek használatával semlegesíteni vélték az európai puszkagolyókat, így a történet tragikus fordulatot vett, amikor a hehek 1905–07-ben felkeltek, az őket gyapottermesztésre kényszerítő németek ellen.¹⁰ A felkelésben 250–300.000 afrikai veszítette életét, egész vidékek néptelenedtek el. A Maji-Maji mellett, hogy a későbbi évtizedekben az antikoloniális népmozgalom szimbólumává vált, vallási elképzelései is teret nyertek és az 1990-es évek Ugandájának zavaros polgárháborús viszonyai között újból a felszínre kerültek. (Nantet, 1999: 175-176)

A gyarmati adminisztráció számos országban tiltott be kultuszokat, rombolt le szentélyeket, börtönzött be szellem- és boszorkányűzőket. Ugyancsak tiltás alá esett sok, a lányokat és a fiúkat felnőtté avató iniciációs eljárás is, melyek az afrikaiak kulturális és vallási életében központi helyet foglaltak el. A fiúk körbemetelésével és a lányok klitorisának eltávolításával járó felavatások komoly ellenérzéseket váltottak ki a misszionáriusokból, akik minden befolyásukat latba vetették a gyarmati államoknál, hogy azok betiltsák e barbárnak tartott szokásokat. A körülmelés, amihez rendszerint kőből csiszolt pengét használtak, számos, elsősorban higiéniai előnnyel járt. A szokás eltűnése, vagy fennmaradása sajtóságos indikátorává vált az európai befolyás terjedésének. Dél-Afrikában, ahol Zuluföldön erős volt a missziós tevékenység, szinte teljesen megszűnt a körülmelés, míg Kelet-Fokföldön, a koszák között mindmáig fennmaradt. Az újra felfedezett hagyományokon túl főként az AIDS terjedése hozza vissza napjainkban ezt a szokást. A mindössze 10-20 dollárba kerülő műtét révén eltávolított fityma ugyanis több mint 50%-kal csökkenti a nemi érintkezés által terjedő vírus fertőzésének veszélyét.

Az első világháborút követően alapvetően változott meg a hagyományos afrikai vallások megítélése. A gyarmati hatóságok, a sorozatos összeütközések helyett, az iszlámmal szembeni támogatást nyújtottak e kisebb vallások híveinek. Sőt, Francia Nyugat-Afrikában kísérlet történt az intézményesítésre, illetve a vallási hiedelmek alapján álló szokásjogok írásba foglalására is. (Boahen, 1985: 517–520) A második világháború utáni évtizedekben a tradicionális afrikai vallások háttérbe szorultak, a kereszténység és az iszlám elsősorban e vallási közösségek tagjai közül toboroztak új híveket. Sokhelyütt születtek ún. „fél-keresztény” egyházak is a keresztény tanok és a törzsi hitvilág ötvöződéséből. Napjainkra azonban a hagyományos afrikai vallások ellenállása megerősödött, százmillió körülire becsült közösségük stabilizálódni látszik, az afrikai öntudat és büszkeség hordozójává válik. Sok faluban a ramadán kezdetén megszólaltatják a dobokat, jelezvén szembenállásukat az iszlámmal. A szinkretista egyházak a kereszténységtől egyértelműen az afrikai hitvilág felé fordulnak. A legfontosabb választóvonal azonban mára egyértelműen a kereszténység és az iszlám között húzódik Fekete-Afrikában. Különösen igaz ez ott, ahol a vallási különbségek etnikai megosztottsággal ötvöződnek. Az „importált” vallások térnyerése Fekete-Afrikában az ókorban kezdődött. A Nílus-völgybe Babilóniából és az antik világ más tájairól érkeztek kulturális hatások és velük együtt jött a különböző istenek kultusza is. Etiópiában vannak a judaizmus időleges elterjedésére utaló emlékek is.

*Afrikai maszk
Fotó: Szilasi Ildikó*

*Templom a Zöldfoki-szigeteken
Fotó: Gioacchino Cortese*

A kereszténység Afrikában

Napjainkban a szubszaharai Afrika lakosságának megközelítően 45%-a keresztény, mely lényegesen meghaladja a keresztények világnépességén belüli egyharmados arányát.¹¹ A regionális eltérések roppant nagyok: Nyugat-Afrikában a lakosság csupán 35%-a, míg a kontinens déli részén négyötöde keresztény. A térítések és a nagy népességszaporulat miatt a leggyorsabban növekvő keresztény közösség Fekete-Afrikában él. Vannak történészek, akik a keresztény térítést egyfajta „gyarmati agyimosásnak” ábrázolták, amely krisztianizáció-civilizáció-kolonizáció szorosán összefonódott törekvéseivel alapjaiban járult hozzá a gyarmatosítás sikeréhez, illetve következményeinek tartósításához. (Amadi, 1981: 39) Mindemellett a kereszténység ősi vallásnak számít Afrikában, legalább annyira, mint Európában, s a kereszténység első századaiban három pápa is afrikai – igaz, észak-afrikai származású volt.

Az első afrikai keresztények Egyiptomban éltek, innen terjedt tovább a kontinensen e hit, főként

Nagy Konstantin császár idején. Akszumban a Kr. u. 4. században Frumentius püspök térített, aki Alexandriából indult a mai Etiópia megtérítésére. A monofizita kereszténység Ezana király uralkodása (Kr.u.335–360) idején előbb udvari, majd államvallássá vált. Núbia 543-ban vette fel hivatalosan a kereszténységet. Sem Akszum, sem Núbia nem vált a Római, később a Bizánci Birodalom részévé, kapcsolataik a Mediterráneummal nem voltak túlságosan szorosak, leginkább az alexandriai patriarchátusra korlátozódtak. Egyiptomot 614-ben meghódították az arabok, ezzel az afrikai kereszténységet évszázadokra elvágvá Európától. Az állandósuló arab támadások ellenére a keresztény Núbia még további hét évszázadon át meg tudta őrizni függetlenségét és vallását. (Mokhtar, 1981: 326)

A kései középkorban több alkalommal is mameluk csapatok pusztították végig Núbiát, rabszolgákat szerezve Egyiptom számára. 1504-ben az iszlám hódítás végleg eltörölte a keresztény Núbiát, az utolsó keresztény települések, rövid ideig, a Nílus jobban védhető szigetein maradtak még fenn. A núbiai kereszténység szétzúzása végképp nehéz helyzetbe hozta az Akszum örökébe lépett amhara államokat, melyekben a központi hatalom és a kopt egyház szorosan összefonódott. Az Etióp-magasföld, a Soa északi részére visszaszorulva, a földművelő amharák mind kilátástalanabban tartották magukat az előretörő nomád iszlám hódítókkal szemben. A kopt egyházi hierarchia feje, a metropolita továbbra is (egészen 1950-ig) az Alexandriából érkező püspök volt, a mameluk szultánok időről-időre „mindkét nemből való rabszolgákat, aranyat és más ajándékokat” kaptak azért, hogy egy új püspök megérkezhesen. (Niane, 1984: 450) 1543-ban Gelandenosz császár csak egy portugál expedíciós sereg támogatásával tudta széttagolt országát megvédeni az iszlám hódítástól.

1626-ban a jezsuiták elérték, hogy a monofizita kereszténység helyett a katolicizmust vegye fel Szusznejos császár, de az ezután kibontakozó lázadás a konverzió visszavonására, egyúttal lemondásra készítette az uralkodót. Fia, Faszilidesz elűzte a jezsuitákat és országát elzárta az európaiak elől. Uralkodása alatt született a muzulmánok földbirtoklását tiltó törvény, amely vallási jellegű munkamegosztáshoz vezetett: a keresztények a földet művelték, a muzulmánok kézművesek voltak és kereskedtek. Mindez a keresztény etióp társadalomban az utóbbi szakmákkal szembeni előítéletek kialakulásához vezetett. Az országban a kopt egyház bizonyult a legnagyobb földesúrnak, a

Utcai graffiti, Tanzánia
Fotó: Kalmár Lajos

megművelt területek egyharmada egyházi birtok volt. A Vörös-tenger menti oszmán térhódítás nemcsak a tengerparti kijárástól vágta el az országot, hanem a keresztény törzsterület északi részétől is. A ma Eritreához tartozó, ősi keresztény kolostorokkal tarkított területért a 19. századi Abesszínia Egyiptommal és Olaszországgal, a 20. század során pedig Etiópia Olaszországgal és Eritreával keveredett számos alkalommal konfliktusba, míg a 21. század szintén etióp–eritreai háborúval indult.

A katolicizmus afrikai térnyerése a kontinens nyugati partvidéken kezdődött. A portugálok 1415-ben foglalták el az észak-afrikai Ceutát, melylyel kezdetét vette a keresztény térítés is. Ferencesrendi szerzetesek 1469-től érkeztek a mai Bissau-Guinea területére, majd 1484-ben dominikánusok telepedtek le a mai Beninben. (Niane, 1984: 671) A következő évben Diego Cao, a Kongó-torkolat felfedezője II. János portugál királytól a hitetlenek megtérítését is feladatául kapta, amikor második afrikai útjára indult. Kongó állam uralkodója, Nkuwu 1491-ben tért katolikus hitre, az általa behívott portugál, elsősorban ferences misszioná-

riusok szép számban kereszteltek meg afrikaiakat alattvalói közül. Az 1507–43 között uralkodó I. Alfonz király, a manikongó szabad bejárást biztosított a misszionáriusoknak San Salvador-i udvarában. Később a missziós tevékenység határfokát jelentősen csökkentette az a körülmény, hogy Kongó vált a portugálok egyik legfontosabb rabszolgaszervező területévé.

A 17. század során Portugália feladni kényszerült minden addig megszerzett pozícióját Kongóban, amely így teljes anarchiába süllyedt. A megkeresztelkedett helyiek jelentős hányada csatlakozott Afrika Jeanne d'Arc-jának, Kimba Vita próféta-nőnek a 18. század elején létrehozott szektájához, mely a misszionáriusok, legfőképpen a kapucinusok ellen lépett fel, mivel bennük látta az európai beavatkozás elsőszámú képviselőit. E keresztény megújulási mozgalom Kongó állam egykori hatalmát és kiterjedését kívánta visszaállítani, ám portugál befolyás nélkül. A szekta reformmozgalma átmeneti sikerek után elhalt, próféta-nőjét a kapucinusok 1706-ban boszorkányságért perbe fogták és megégették. (Büttner, 1976: 163–164) A 19.

Missziós oktatás egy régi fényképen, Tanzánia

századra a kereszténység, akárcsak maga Kongó állam is, jelentéktelenné zsugorodott Afrikában. A földrész nyugati partvidékén sehol sem tudták a lakosságot tömegesen megtéríteni a portugálok, kivételt csupán a környező szigetek képeztek. A Zöld-foki-szigetektől Fernando Póo-ig az összes sziget lakossága kereszténnyé lett még a portugál hódítás első századaiban.

Kelet-Afrikába 1498-ban, Vasco da Gama Indiába vezető útján jutottak el a portugálok. Két évvel később Cabral, Brazília felfedezője került meg a Jóreménység-fokát. Kísérői között nyolc ferences szerzetes is volt, akik a kelet-afrikai partok városállamaiban kívántak téríteni. A visszaúton keresztény kápolnát is építettek, nem messze Afrika legdélibb csücskétől. 1502 és 1509 között a portugál flották egymás után hódították meg a kelet-afrikai szuahéli városállamokat, köztük Kilwát, Patét, Mombasát, Malindit, Zanzibárt, Mozambikot, Sofalát és Quelimánát. Az új erődökkel párhuzamosan mindenhol épültek templomok is, ám az itt élő muzulmán lakosság körében mégsem volt eredménye a térítésnek.

A kontinens belsőbb vidékein elsősorban a hagyományos afrikai hitvilág képviselői éltek, akiket

fogékonyabbnak tartottak a keresztény tanok iránt. Mivel a kelet-afrikai partszakasz egészének ellenőrzése meghaladta volna a portugálok erejét, így csak a mozambiki partvidéken rendezkedtek be otthonosabban. Innen rajzolták ki a felfedező és térítő utazások Afrika belsejébe. A gazdag aranybányákról szóló elbeszélések ígézetében egy ilyen expedíció 1560-ban a Zambézi-völgyében egészen a Monomotapa Birodalom központjába is eljutott. Az expedíció vezetője Gonzalo da Silveira jezsuita misszionárius volt, aki a monomotapa uralkodót és annak anyját másfél hónappal az udvarba érkezése után megkeresztelte, s a következő néhány hónap során még a király 300 sona alattvalója is keresztvíz alá tartotta magát. Da Silveira azután váratlanul kiesett az udvar kegyeiből, egyes vélemények szerint a muzulmán kereskedők féltékenységből megvádolták azzal, hogy csupán kémkedni érkezett Monomotapába, más források alapján pedig a sona varázslók, a ngangák vetettek csontokat, hogy a misszionárius szándékait megismerjék, s miután az eredményt megtudták, halálát követelték. Bármi volt is az ok, da Silveirát 1561-ben kivégezték, testét folyóba hajították. Ő lett a térség első keresztény mártírja. (Rasmussen,

1979: 299) A portugál befolyás alatt álló területeken a későbbi századokban is működtek missziók, főleg a dominikánusok és a jezsuiták voltak aktívak, ám nem túlságosan eredményesek, a térítőmunka a 19. század végéig hasztalan volt. A 17. század végére az arabok kiűzték a portugálokat a Mozambiktól északra fekvő kelet-afrikai birtokaikról, az itt épült katolikus templomok ma már csak romok. A kongói és Zambézi-völgyi térítőtevékenységhez fogható vállalkozásra a 19. századig sem a portugálok, sem más európai nemzet részéről nem történt kísérlet a továbbiakban. A hollandok, akik sokhelyütt a portugál gyarmatbirodalom örökébe léptek, Nyugat- és Dél-Afrikában térítettek, de csak utóbbi helyszínen szerveződött már a 18. század idején jelentős kálvinista közösség a koikonok (hottentották), a félvérek, az ún. „fokföldi színesek” és a holland telepesek körében.

A 19. századtól kezdődött a keresztény missziós tevékenység virágkora. Elsőnek a protestáns egyházak aktivizálódtak. 1792-ben alapította William Careys, a „modern missziók atyja” az angol Baptista-missziót. 1795-ben jött létre a Londoni Missziós Társaság, amely először egyetlen egyházhoz sem kívánta kötni magát, végül a kongregacionalisták missziós társasága lett. 1799-ben az anglikán egyház kebelében alakult meg az Egyházi Missziós Társaság. 1815-ben jött létre a lutheránus-református Bázeli Misszió, ezt követte 1821-ben a dán, 1822-ben a Párizsi Misszió, 1824-ben a Berlini Misszió, 1835-ben a svéd, majd 1842-ben a norvég missziós társaság. 1810 során az Egyesült Államokban alapították a Külföldi Missziók amerikai bizottságát, majd négy évvel később az Amerikai Baptista Misszionárius testületet. (Hammer, 1981: 85–86) Az anglikán egyház szentelte fel az első fekete püspököt, Samuel Crowther, aki Lagosban tevékenykedett az 1860-as évek idején. Mivel a katolikusoktól eltérően a különböző protestáns egyházak gyakorta osztották fel egymás között a térítő tevékenység területeit, kialakultak és megmaradtak az etnikai-nyelvi határoknak megfelelő elhatárolódások közöttük.

A missziók és a misszionáriusok gyakran játszottak fontos szerepet az afrikai gyarmati terjeszkedésben. Általános vélekedés szerint a kereszténység terjesztése egyben civilizációs küldetés is volt. „Afrikát a Bibliának és az ekének kell megújítania” – vallották, miközben az „elaljasult, pogány népesség” életét és szokásait kívánták megváltoztatni. Az afrikaiak nem ritkán a főnököknek kijáró tisztelettel közeledtek a misszionáriusokhoz, mert összefüggést láttak a gyarmatosítás előtt uralkodók és a kolonizációval érkező hittérítők hatalma között.

A „pogányok” által lakott „afrikai Szodomák és Gomorrák” területére a behatolás viszonylag könnyű volt. Ám a muzulmán lakosságú területeken a missziók létrehozása különösen veszélyesnek bizonyult, így itt általában csak a gyarmati berendezkedést követően kezdődhetett a munka. Sok esetben, például Észak-Nigériában a gyarmati hatóságok a közvetett uralom ideológiájának megfelelően tiltották a keresztény misszionáriusok munkáját. A missziós tevékenység központja ezért Afrika déli felére helyeződött, különösen a nagyobb népességgel bíró területekre. (Christopher, 1984: 83)

Eleinte a tengerpart közelében telepedtek meg a missziók, később a szárazföld belseje felé terjeszkedtek tovább, főként a kereskedelmi utak mentén, egész hálózatokat hozva létre. A misszionáriusok az Afrikába települt európaiak közül mindenki másnál nagyobb mértékben járultak hozzá a hagyományos afrikai társadalmak átalakításához. Csak kevesen voltak közülük, akik értékén kezelték volna a hagyományos afrikai hitvilágot és kultúrát. Sokkalta inkább az európai eszmék, értékek és életmód átültetésével próbálkoztak. Tudatosan, vagy tudatlanul a gyarmatosítás előtti Afrika társadalmának lerombolásán dolgoztak, hogy helyette európai mintára szervezett keresztény társadalmat teremtsenek. Ez volt az oka, hogy a missziók csak az afrikai társadalmak gyarmatosítás általi meggyengítése után, a gyarmati berendezkedés megszilárdulásával párhuzamosan tudtak jelentősebb számban követőket toborozni. A missziós tevékenység Afrikában összefonódott a tanítással és az orvosi segítségnyújtással. Különösen a tanulási lehetőség biztosítása vonzott sok fiataalt a megtérésre. 1912-ben a kenyai anglikán egyház afrikai hívei mind iskolások voltak és a példa nem egyedülálló. (Iliffe, 1995: 224–225) A missziós iskolák a nagyobb településeken versenyeztek egymással a diákokért, mindegyik felekezeti felismerte, hogy a térítésnek hosszú távon ez a legbiztosabb módja. Az iskolák diákjai gyakorta a legszegényebb, legalsóbb rétegek gyermekei voltak, mert az afrikai főnökök és uralkodók a missziókat csak bizonyos feltételekkel voltak hajlandók beengedni az országukba. Ruandában az uralkodó a nála térítő Fehér Atyák rendjének csak a hutuk közötti megtelepedését engedélyezte, halállal fenyegetve minden tuszi alattvalóját, aki hozzájuk csatlakozik. (Iliffe, 1995: 225) A missziók fedelet biztosítottak a kereszténység felvétele miatt kitaszítottá váltak számára, akárcsak a nőknek, akik szintén védelemre számíthattak. A fiatalok, a szegények és a nők felé fordulás magyarázza a kereszténység gyors térnyerését a 20. századi Afrikában. *(folytatás a 13. oldalon)*

Desmond Tutu

A világhírű anglikán érsek 1931-ben látta meg a napvilágot Klerksdorpban. Eredetileg orvos szeretett volna lenni, de a család rossz anyagi helyzete nem tette lehetővé, hogy valóra váltsa álmát, így apja nyomdokaiba lépett és a tanári hivatás mellett kötelezte el magát. A diploma megszerzése után egy johannesburgi bantu középiskolában kapott állást, azonban a feketék esélyeit tovább romboló oktatási törvény elfogadása után felmondott. Gyermekkorában mély benyomást tett rá egy fehér bőrű lelkész, még felnőttként is többször emlegetett egy ominózus esetet: „*Nem hittem a szememnek. Egy fehér pap megemelte a kalapját és odabólintott a fekete bőrű, munkásosztályhoz tartozó édesanyámnak*”. Nagyrészt ezen a pozitív élménynek volt köszönhető, hogy a tanári pálya befejeztével beiratkozott a Szent Péter Teológiai Főiskolára. A szorgalmas tanulás eredményeként

1960-ban anglikán pappá szentelték. Ezt követően a londoni Királyi Főiskolán tanult hittudományi ismereteket, közben rész munkaidős segédlelkészként dolgozott. Dél-Afrikába történő visszatérése után előadásokat tartott az afrikai emberek életkörülményeiről, számos teológiai vitát kezdeményezett, a B. J. Vorster miniszterelnöknek írt – „*a löporos hordó bármikor robbanhat*” című –, nagy vihart kavart levélre válasz azonban sohasem érkezett. A '60-as, '70-es évek fordulóján a Fort Hare Egyetem káplánja, majd a Lesothói Nemzeti Egyetem oktatója lett. 1972-től ismét az Egyesült Királyságban tartózkodott, ahol a Teológiai Oktatási Alap igazgatóhelyettesévé nevezték ki. A szervezetnél három évig dolgozott, de a honvágya újra felülkerekedett, így visszatért Dél-Afrikába, ahol a Szent Mária Székesegyház első afrikai dékánjává választották. Egyre aktívabban szólalt fel az apartheid rendszer elnyomása, a feketék hátrányos helyzete, az oktatás szegregációja, és a fehérek kizsákmányoló magatartása ellen. 1978-ban a Dél-afrikai Egyházak Tanácsának első fekete bőrű főtitkárának jelölték. Ez idő tájt sokszor hasonlította az apartheidet a kommunista és náci rezsimekhez, minek okán bevonták útlevelét, sőt, egy rövid időre le is tartóztatták.

Az erőszakmentes ellenállás kérelhetetlen képviselőjének bizonyult, melynek köszönhetően óriási nemzetközi hírnévre tett szert. Tutu mindvégig a békés megoldás híve maradt, emiatt szembekerült a radikális, gyakran erőszakos eszközökhöz folyamodó apartheid-ellenes csoportok vezetőivel. Állhatatos munkája megbecsüléseként a norvég parlament által választott öttagú bizottság 1984-ben Nobelbékédíjjal tüntette ki, így Tutu a második dél-afrikaiaként vehette át a rangos elismerést. 1985-től Johannesburg püspökének, a következő évben pedig Fokváros érsekének nevezték ki, mely tisztséget egészen a nyugdíjazásáig viselte, ráadásul ezzel párhuzamosan az Afrikai Egyházak Konferenciájának elnöki pozícióját is betöltötte. Támogatta a radikális fekete vezetők gazdasági termékek bojkottjára vonatkozó elképzeléseit, ezáltal nyomást gyakorolva a rasszista berendezkedésre. Az akció sikeresnek bizonyult, ugyanis a nemzeti valuta értéke rövid idő alatt közel 35%-ot zuhant, a kormányzat meghátrálásra kényszerült. Tutu nem tétlenkedett, igyekezett kihasználni a „győzelemből”

fakadó előnyt, és egy békés felvonulást szervezett Fokvárosban, melyen közel 30.000 ember sorakozott fel mögötte. A mozgalom fontos fordulópontot jelentett, hiszen néhány hónappal később kienedték a börtönből Nelson Mandélát, az apartheid rendszer pedig lassan szétmorzsolódott. 1993-ban tartott beszéde alatt több mint 120.000-en ismételték utána, hogy „*Szabadok leszünk mindannyian! Fehér és fekete együtt!*”, illetve ekkor hangzott el a híres szívárvány nemzet gondolata, melyet az apartheid utáni Dél-Afrika metaforájaként használt. Tutu álma egy demokratikus, egységes, és a rasszizmustól mentes köztársaság létrehozása volt.

1996-ban bekövetkezett nyugdíjazása után prosztata rákot diagnosztizáltak nála, de kezelése sikeresnek bizonyult, így teljesen felépült. A betegség legyőzését követően is aktív közéleti szereplő maradt, ma is ugyanúgy felszólal az emberi jogok, a szabadság, és az egyenlőség érvényesülése érdekében, illetve harcol az idegengyűlölet, a korrupció, a szegénység, az AIDS és a szexuális bűncselekmények ellen. Az elmúlt években jelentős szerepet vállalt az anglikán egyház reformjával kapcsolatban, többek között élesen bírálta a konzervatív lelkészek által tanúsított homofób viselkedést. Rámutatott arra, hogy a gyülekezet túl sokat foglalkozik a másság elutasításával, miközben az éhezés, a HIV-vírus, és a háborús konfliktusok sokkalta égetőbb problémákat generálnak. Tutu munkásságát – a Nobel-bizottságon kívül – számos nemzetközi szervezet díjazta, legutóbb 2008 novemberében a Nemzetközi Meleg és Leszbikus Emberjogi Bizottság (IGLHRC). Ünnepi beszédében az érsek elnézést kért a melegektől az anglikán egyház kirekesztő magatartása miatt.

Szabadidejében könyveit és tanulmányait rendezgeti, fokvárosi otthonában dolgozik, emellett több egyetem vendégelőadója, díszdoktora, főként az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és Németországban örvend nagy népszerűségnek. Kritikus, ugyanakkor humoros és alázatos szónoklatai magával ragadják a közönséget. Előadásaiban kiemelten foglalkozik a napi nemzetközi politika eseményeivel, többek között az iraki háborúval, a guantanamoi börtönben fogvatartott rabok helyzetével, vagy az ENSZ szerepvállalásaival. Legutóbbi politikát érintő megnyilvánulásában elítélte a kínai kormány 2008-as tibeti fellépését, és gyakran bírálja a zimbabwei Mugabe elnök emberi jogokat lábbal tipró diktatúráját.

1878-ban a katolikus egyháznak még csupán másfél millió híve élt Afrikában, túlnyomó többségük akkor még Észak-Afrikában. 807 katolikus misszionárius működött ekkor a kontinensen, alig tizede az ázsiai létszámnak. (Mauro, 1984: 134) 1910-re már tízezer európai misszionárius érkezett Afrikába. Fő szerepük a templomépítés volt, hiszen az evangelizáció feladatát ekkorra már szinte teljesen átvették az afrikai keresztények. Ők nem mindenben feleltek meg a formális követelményeknek, ellenben sokkal könnyebben szót tudtak érteni a helyi lakosokkal, megszűnt a civilizációs szakadék a kereszténység és Afrika népei között. A kiépülő egyházi szervezetek vezetésében is egyre nagyobb számban kaptak helyet afrikaiak. Néhány évtized alatt a katolikus hívők száma meghatványozódott, s napjainkra már megközelíti a 150 milliót, így a világ katolikusainak több mint tizede már ma is ezen a kontinensen él, s arányuk folyamatosan növekszik. A katolikusok a protestánsoknál szigorúbban ragaszkodtak az afrikai hagyományoktól idegen cölibátushoz és a szemináriumi képzéshez. Első afrikai papiakat is csak az első világháború előtt szentelték fel, első püspökeiket, Joseph Kiwanukát Bugandában, Joseph Faye-t pedig Szenegálban eskették meg 1939-ben. 1950-re az afrikai katolikus papok száma 800-ra nőtt. Az első fekete bíboros, Laurean Rugambwa kinevezésére 1960-ban került sor. Mára Afrika számos püspököt, érseket, s az 1990-es évekre már 16 bíborost is adott, akik közül egyesek neve 2005-ben, mint esélyesekké merült fel. Tutu anglikán érsek 2005-ben afrikai pápa megválasztását sürgette.

Napjainkra a keresztény egyházak végrehajtották a teljes afrikánizációt. A protestánsok után a katolikusok is feladták ellenségességüket az afrikai nyelvekkel és szokásokkal kapcsolatban. E folyamatról a magyar hívők számára már négy évtizeddel ezelőtt beszámoló tudósított: „Hosszú ideig kellett várakozniuk és küzdeniük a keresztény afrikaiaknak, amíg buktatók és eredménytelenségek után a keresztény egyházak felismerték, hol és hogyan választható szét a kereszténység és az európaiság, illetve a pogányság és a „feketeség”... S több évszázados megnevelés és próbálkozás után az idők jelének kell tekintenünk, hogy a II. Vatikáni Zsinat egyik hivatalos miséjén, a világ legnagyobb templomában, a Szent Péter bazilikában megjelenhetett a néger népzene és népi, liturgikus tánc is.” (Balássy, Csanád, 1968: 19)

Ahol a volt gyarmatosító hatalom egyértelmű felekezeti kötődéssel rendelkezett, mint például a katolikus Portugália, ott a kibontakozó felszabadítási mozgalmak az ellentétes oldalra, a protestáns

missziókra támaszkodtak. E hagyomány Angolában, egészen a 2002-ben lezárult polgárháború végéig nyomon követhető. A dél-afrikai egyházak az apartheid 1948-as bevezetése nyomán együttműködtek a fajüldöző rezsimmel, ám később az apartheidellenes mozgalom élére álltak. Desmond Tutu, aki Johannesburg püspökeként, Fokváros érsekeként és a dél-afrikai anglikán egyház fejeként egyaránt az első afrikai volt e posztokon, erőszakmentességet hirdetve harcaért 1984-ben a Nobel-békedíjat kapott.

Független afrikai egyházak, keresztény szinkretizmus

A térítés és a magas születésszámok következtében az első világháború előtti hét milliós afrikai keresztény közösség 1930-ra 16 millióra, 1950-re 34 millióra, az 1970-es évek közepére 55 millióra, 1990-re 200 millióra, napjainkra pedig közel 400 millióra duzzadt. A leggyorsabb növekedést Kenya, Zimbabwe és a szudáni régió déli övezete – Szenegáltól Etiópiáig – produkálta. (Ilfie, 1995: 225–226) Teljesen pontos adatokat nehéz lenne mondani, mivel igen magas azon keresztény egyházak száma, amelyek maguk is külön szervezeteket, missziókat tartanak fenn, továbbá a 20. század során jelentősen megnőtt a független afrikai, ún. „etióp”, vagy szinkretikus egyházak száma és befolyása is. Az újkeresztény egyházak közül különösen a pünkösdisták tábora bővül igen gyorsan. (Jenkins, 2002: 68–69)

Az elmúlt évtizedek alatt az egykori missziókat többnyire átvették a helyi egyházak. A mai afrikai missziók messze kerültek 19. századi elődeiktől. A változás Albert Schweitzer korában kezdődött, aki 1913-tól 1965-ig a gaboni Lambaréné missziós állomást vezette. Mai utódai sokkal inkább az afrikai kulturális örökség őrzői, semmint rombolói. Ugyanakkor az 1920-ban megfogalmazott „Európa az egyház, az egyház Európa” elv évtizedek gyakorlata volt, így nem csoda, hogy már a 19. századtól megindult az afrikai keresztények önállósodásának folyamata. Csak Kongóban több ezer független egyházat alapítottak. Dél-Afrikában, a kontinens egyik fölényesen keresztény többségű országában az ilyen egyházak hívei teszik ki az összes keresztény hívők számának egynegyedét, a fekete lakosság körében ez az arány egyharmadnyi és mind a „bevett” keresztény felekezetek, mind a hagyományos afrikai természetvallások híveiből sokan csatlakoznak hozzájuk. Korábban a keresztény egyházakat a gyarmatosítókkal azonosították, e stigma azonban az utóbbi évtizedek során eltűnt. A gyorsan növekvő afrikai városokban a körülmé-

nyek a vallás új formáinak megjelenéséhez vezettek. A vidékről beáramlók rendkívül nagy tömege magával hozta hagyományos hitvilágát is, amely a keresztény közösségekre sem maradt hatás nélkül. Különböző, gyakran csak egyetlen etnikum körében feltalálható szinkretikus keresztény, vagy fél-keresztény egyházak születtek. Ezeknek az egyházaknak igazán vegyes a megítélése, ennek alátámasztására szolgáljon csak egy idézet: „A kontinensen [...] sekélyesen eklektikus, a különböző világvallásokból, az afrikai animizmusból és a jelenkor bonyolult kihívásainak ellensúlyozására törekvő, boszorkányhitből táplálkozó „afrikai egyházak” sokasága jelent meg.” (Ecsedy, 1986: 354)

A keresztény egyházakat és híveiket számos afrikai országban érték támadások az ilyen új afrikai egyházak, illetve a szinkretizmus felől. Zaire-ban Mobutu rezsimje intézményesen fogott hozzá ehhez. Az európai keresztnevek és az európai öltözet

*Muszlim lányok környezetvédelmi napon vesznek részt Stone Town-ban, Zanzibár, Tanzánia
Fotó: Kalmár Lajos*

tiltása mellett a kereszténység Mobutu szemében ugyancsak a nemkívánatos gyarmati örökséghez sorolódott, így annak afrikánizálásába is belefogott. Az államfő híveitől a római pápához hasonló tiszteletet követelt, Zaire-ban a kereszt helyére a „megváltó”, vagyis Mobutu képét rakatták. Az elnök anyja, a „Mama Yemo” szintén helyet kapott e kultuszban. (Birmingham, Martin, 1998: 113) A groteszk jelenségek mellett erőszakos cselekményekre is sor került, papokat kínoztak meg, apácákat erőszakoltak és öltek meg Mobutu emberei. A diktátor kísérlete a keresztény egyházak befolyásának megtörésére kudarcot vallott, az 1990-es évekre ellenzékének jelentős része egyházi háttérrel indult a mobutizmus felszámolására. Ugandában Idi Amin diktatúrája a főleg katolikus déli ország-rész számára vallási üldöztetést. (Nantet, 1999: 64) Az utóbbi két évtizedben elhíresült ugandai Az Úr Ellenállási Hadserege (LRA) a kereszténység, az

animizmus és az iszlám elemeiből gyúrt egyfajta vallási hitvilágot, egyáltalán nem az Észak-Uganda és a szomszédos országok lakóinak üdvére.¹²

Az iszlám Afrikában

Az iszlám eltérő utakon érkezett Afrikába. A Vörös-tengeren keresztül már Mohamed életében átkeltek hívei a kontinensre, Aksumban pedig mekkai menekülteket fogadtak be. 639-ben az arabok elfoglalták Egyiptomot, s három év leforgása alatt a Nílus-völgyben az első zuhatagig jutottak el. A fáraók országától nyugatra, a berberék által lakott Maghrebet alig több mint hat évtized alatt ellenőrzésük alá vonták, s száz évvel Mohamed halálát követően az arab hódítás elérte legnagyobb kiterjedését. A későbbi századok során a Maghreből és Egyiptomból indult tovább déli irányba az iszlám. A harmadik útvonal a kelet-afrikai partvidéken vezetett. 730 körül telepedtek meg az első arab ke-

*Mecset Téliiben, Mali
Fotó: Szilasi Ildikó*

reskedők Pemba szigetén, tíz évvel később pedig a szomáli partvidéken létesítettek telepeket. Muzulmánok jöttek az Arab-félszigetről, de Perzsiából és Indiából is. Leginkább a partvidék menti kisebb-nagyobb szigeteket népesítették be. Az afrikai rabszolgákkal egészen Kínáig kereskedtek, a Zambézi vidékéről a 10. századtól exportáltak aranyat. A rendkívül nyereséges kereskedelem gazdag életet biztosított a muzulmán kereskedők számára. Az arab, perzsa, indiai és helyi afrikai elemekből létrejött szuahéli civilizáció az iszlám felvirágzását eredményezte a kelet-afrikai partvidéken.

A Száhel-vidékre az első évezred végén nyomult be az iszlám, szintén kereskedők és vándorló berber törzsek által. A szoninkék állama, Ghána egészen 1076-ig sikeresen verte vissza az Almoravida Birodalomból a Szaharán át érkező támadásokat, akkor azonban elesett fővárosa, Kumbi, majd nem sokkal később az egész ország. Ezáltal megnyílt az út a szudáni térség teljes iszlamizálására, mely a 11–16. század között nyugatról keleti irányban le is zajlott. Először a mauritániai tukulorok tértek át az iszlám hitre. Majd más népek is, kezdetben az uralkodók, előkelők és a mozgékonyabb rétegek, mindenekelőtt a harcosok és kereskedők. A mekkai zarándokutak során megismerhették

a Maghreb és Egyiptom virágzó iszlám államait, fölvtették szokásaikat. Ennél is fontosabb volt a muzulmán tudósok által Nyugat-Afrikában elterjesztett arab nyelv és írás, mely bekapcsolta Fekete-Afrikát a civilizáció vérkeringésébe. Az arab muzulmánok szemében a pogány feketék csak rabszolgák voltak, ellenben az iszlám hitre áttért afrikaiakat magukkal egyenlőnek tekintették. Az iszlám felvételét az is segítette, hogy a pogány szomszédok kifosztása nem csupán megengedett, de egyenesen elvárt lépésnek számított. Más régióktól eltérően Nyugat-Afrikában nem voltak olyan uralkodók, akik igyekeztek volna megakadályozni, hogy hitetlen adófizetőik adómentességet élvező muzulmánokká váljanak. (Fernandez-Armesto, 2001: 111–113)

A Száhel-övezet nagy birodalmai, a 13–15. században virágzott Mali, a 15–16. századi Szongáj, valamint a 11–18. század között fennálló Kanem és Bornu mind az iszlám afrikai térnyerésének voltak fontos állomásai. Különösen Mali gazdagsága volt kiemelkedő, mert a birodalmon keresztül jutott el az afrikai arany a mediterrán kikötőkbe. A Malit megalapító mandék a Szaharától az őserdőig ellenőrzésük alá vonták a környező területeket, s „muzulmán politikát” folytattak, mely az

iszlám terjesztését jelentette a „pogány” vidékeken. (Niane, 1984: 206–207) A szongáj uralkodó titulusa a „Sarkin Musulni”, a hívők ura volt.

Az iszlám terjedése Nyugat-Szudánban mégis egyetlen volt, a városok teljesen e vallás befolyása alatt álltak, míg a vidék sokáig megőrizte hagyományos vallásait, szokásait. A szongáj birodalom fővárosa, Gaó a 16. század elején majdnem 8000 házat számlált, mintegy 100000 lakossal. Nem sokkal maradt el e lakossági adattól a gazdasági központnak számító Timbuktu sem, amely a szudáni régió muzulmánjainak szent városaként nagy mecseteknek, s messze híres egyetemnek, piacnak adott otthont. A városokban többnyire szongájok laktak, de szép számban megtalálhatóak voltak berberék, arabok, mosszik, hauszák, mandingók, szoninkék, fulbék és más népek képviselői is. (Niane, 1984: 206) A mostoha természeti viszonyok a belső-szudáni területeken élő népeket szinte állandó vándorlásra kényszerítette, amely lehetetlenné tette központosított államok kialakulását, ám a kereskedelmi útvonalak mentén az iszlám a 15. századra így is összeért a Nílus-völgye felől előrenyomuló ággal.

Az afrikai iszlám többnyire a szunnita ágat képviseli, az Arab-öbölből származó síták csak kis számban élnek, elsősorban a kontinens keleti partvidékén. Az évszázadok során az iszlám, főként a szudáni-övezetben „afrikánizálódott”, sok elemét átvette a hagyományos afrikai vallásoknak, sőt a 17–18. század idején még bizonyos fokú vissza-, illetve háttérbe szorulására is vannak példák. Legnagyobb fekete-afrikai expanziójára a 19. században, éppen „eklektikussága” miatt, került sor, amikor a militáns hívői vissza kívánták állítani az iszlám egykori tisztaságát és e cél megvalósítására szent háborúkat hirdettek. A tukulorok és fulbék által végrehajtott dzsihádok teokratikus államok kialakulásához vezettek, amelyek az áttérést erőszakkal is szorgalmazták.¹³ A Nílus-völgyi Szudánban a dongolai születésű Mohamed Ahmed Ibu Abdallah kiáltotta ki magát muzulmán messiásnak, azaz Mahdinak, majd az 1882-ben kezdődő dzsihád, vagyis szent háború során legyőzve az egyiptomiakat, egységes teokratikus muzulmán államot hozott létre, amelyet csak 13 évvel halála után az angol Kitchener tábornok tudott elfoglalni.¹⁴

Az utolsó nyugat-afrikai muzulmán birodalom-alapító Samory Touré malinka főnök volt, aki a Szenegál felső folyása és a Niger mentén a korai Ghánához és Malihoz hasonlítható államot hozott létre, melyet a franciák csak több évtizedes harc árán tudtak a 19. század végére elfoglalni. Bár az

európai gyarmatosítók gátolni igyekeztek az iszlám további terjeszkedését, a muzulmánok által lakott vidékeken mégis együttműködésre kényszerültek, semmint konfrontálódni mertek volna azzal. Érvényben hagyták az iszlám törvényeket, mivel azok a felsőbb hatalommal szembeni engedelmességre szorítottak, másrésztől a kedvezőbb, területi, s nem etnikai elven működtek. A földrészbelseje felé utat vágó európaiak nyomán a muzulmán kereskedők egyre nagyobb számban telepedtek meg a Guineai-öböl partvidékén. Sierra Leone növekvő arányú iszlamizálódása jól példázta ezt: 1891-ben a muzulmánok aránya még csak 10% volt, 1931-ben már 26%, majd az 1980-as évekre 35, napjainkra pedig 60%-ra emelkedett az iszlám hívők népességben belüli hányada. (Belmessous, 2002: 83–84)

A nem muzulmánok által lakott vidékeken az európai gyarmatosítók versenytársat láttak a szárazföldi és tengeri utakon érkező kereskedőtérítő muszlimokban. Belga-Kongóban egyetlen iskola építésére sem kaptak engedélyt és mecsetjük is csak elvétve akadt. A franciák tiltották az arab nyelv használatát, valamint azt, hogy muzulmánok uralkodjanak nem iszlám hívők felett. Nyíltan ösztönözték az etnikai és dinasztikus rivalizálást is. (Iliffe, 1995: 91) Az iszlám afrikai előretörésének kérdése 1887-ben került először napirendre, amikor Isaac Taylor egy keresztény konferencián azt állította, hogy a világ nagyobbik fele számára az iszlám, mint misszionárius vallás sikeresebb a kereszténységénél, mely nagyon kevés eredményt tud felmutatni Afrikában. Taylor felhívta a figyelmet arra, hogy a muzulmánok milliókat térítettek meg nagyon kis erőfeszítések árán. Ennek okát leginkább abban látta, hogy bizonyos vallások a magasabb rendű fajok számára megfelelőek, míg másiak inkább az alacsonyabb rendűeket elégíthetik ki. „Nem várhatjuk el az afrikai kannibáloktól, hogy a gyíkokhoz való imádkozás után egyből áttérjenek egy intelligenciát kívánó összetett hitvallásra.”¹⁵ Más alapállásból, de az első pánafrikanisták egyike, Edward Blyden is arra a következtetésre jutott, hogy az afrikaiak számára nem a kereszténység a megfelelő vallás. Az iszlám megengedte az afrikaiak körében is elterjedt többnejűséget, az európai individualizmussal szemben a közösségi együttélés körülményeihez jobban volt alkalmazható, s legfőképpen spirituális vonatkozásban könnyebben illeszkedett az afrikaiak öröklött felfogásához a természetfölötti jelenségekkel kapcsolatosan. Keresztény volta ellenére Blyden egyáltalán nem tekintette az iszlámot alacsonyrendű vallásnak. Bár egy darabig sokan hittek abban, hogy az iszlám térítést majdan felválthatja a ke-

*A toubai mecset, Szenegál
Fotó: Szilasi Ildikó*

reszténység hasonló ütemű terjedése, e vélekedés azonban zsákutcába vezetett, hiszen a keresztény misszionáriusoknak sehol sem sikerült jelentősebb számban muzulmánokat áttéríteniük, így az iszlám korszakát követően nem jött el a kereszténység ideje.¹⁶

A kereszténységgel szemben az iszlám sok szempontból valóban előnyösebb pozíciókra tett szert a 20. századi Afrikában. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a térítést folyamatosan átvették a misszionáriusoktól maguk az afrikaiak, akik már nem különültek el oly mértékig közösségüktől. Számos afrikai hagyomány, köztük a mágia, a többnejűség, a közösség feltétlen elsőbbsége az egyénnel szemben könnyebben illeszthető az iszlámhoz, mint a kereszténységhez, így muzulmánvá válni nem jelentett akkora törést a hagyományokban, mint a kereszténység felvétele. Emellett egészen a közelmúltig az iszlámnak meg-

volt azon előnye is, hogy a kereszténységtől eltérően nem azonosították a gyarmatosítókkal. Nem véletlen, hogy az iszlám éppen a kereszténységgel szembeni fenntartások évtizedeiben tudta gyorsabban növelni hívei számát, mára azonban ez az előny eltűnt, s a „fekete iszlámmal” kapcsolatos félelmek sem igazolódtak be. Az iszlám déli határa mindenestre nem tudott lényegesen előrenyomulni Afrikában az utóbbi száz év alatt. Az iszlám világszerte 1,3 milliárdra becsült követőjéből több mint 400 millió él napjainkban Afrikában, több mint felerészben Fekete-Afrikában. A legtöbben Nigériában, amely a nyolcadik legnagyobb muzulmán népességgel bíró ország, de Etiópiában, Szudánban, Tanzániában, Maliban, Szenegálban, Nigerben és sok más államban is jelentős e vallás híveinek száma. Mauritánia, Szenegál, Gambia, Dzsibuti és Szomália lakosságának több mint 90%-a vallja magát muzulmának.

Vallások közötti konfliktusok: keresztény-muzulmán szembenállás

Az 1800-as évektől napjainkig számos véres összeütközésre került sor Afrikában keresztények és muzulmánok között. Először főként a rabszolgakereskedelem ürügyén ütközött a két vallási csoport. A gyarmati rendszer konszolidációja sok muzulmán számára azt jelentette, hogy a keresztény európaiak „ellopták az utat”, hiszen a háddzs, az iszlám hívők hagyományos mekkai zarándoklata sorozatos akadályokba ütközött, mivel az új gyarmati hatóságok a kolera és a pestis terjesztőjét látták a tradicionális vándorlásban. (Reynolds, 2003: 15) Napjainkban a konfliktusok a mindennapi élet számos területén jelentkeznek.¹⁷ Főleg Nyugat-Afrikában és Szudánban sokan tartanak egy keresztény-muzulmán vallásháború kirobbanásától, s ahogy az elefántcsontparti példa is bizonyította,

még az egykori mintaállamok sem tudják kivonni magukat e konfliktus alól. Huntington sommás megállapítása: „A kereszténység elsősorban megtérés útján terjed, míg az iszlám megtérés és reprodukció útján” (Huntington, 2001: 93) Fekete-Afrikára egyáltalán nem érvényes, ez pedig még az idézett szerző által jóslatknál is komolyabb összetűzésekhez vezethet. Ebből a szempontból a világon a négy legérintettebbnek tartott ország közül kettő is afrikai, Nigéria és Szudán.¹⁸ Nigériában, főként az északi szövetségi államokban, az 1970-es évek végén történtek az első kísérletek az iszlám törvénykezés, a saría bevezetésére. Azóta e régiók sok ezernyi áldozatot követelő, sorozatos zavargások színtereivé váltak. A városi szegénynegyedek bőséges utánpótlást biztosítanak az iszlám fundamentalizmus számára. A saría körüli politikai csatározások kettéosztották az országot: az északi fulbe és hausza törvényhozók támogatták, míg a jorubák és ibók által dominált déli és középső országrész politikusai elleneztek a kezdeményezést.¹⁹ Nigéria 36 szövetségi államából a szokotói fellebbviteli bíróság hatáskörébe tartozó északiak a saríát alkalmazzák. 1999 óta ezen államokban a házasságtörésért megkövezés, a lopásért végtag amputáció, míg az alkoholos italok fogyasztásáért korbácsolás jár. „Hiszba bizottságok” (vallási rendőrségek) jöttek létre az előírások betartatására. Kano volt Fekete-Afrika egyetlen városa, ahol az iszlám hívei Oszama bin Laden mellett szerveztek szimpátiatüntetést 2001 szeptemberében. (Birmingham, Martin, 1998: 249) 2008 novemberében, az észak-nigériai Jos városában százak haltak meg a „vallási bandák” összetűzései következtében. A 2009-es esztendő első hetei során a közeli Bauchi városban történtek vallási összetűzések.²⁰ Sokak véleménye szerint napjainkra a vallási kérdés vált a nigériai szövetségi államot fenyegető legnagyobb kihívássá. (Hackett, 2001: 188)

A vallási és etnikai hovatartozás legerősebb átfedése Szudánban figyelhető meg, ahol a muzulmán arabok és elarabosodott núbiaiak a lakosság három negyedét adják, míg a déli feketék túlnyomórészt keresztények, illetve animisták.²¹ A déli szeparatizmus az ország 1956-ban elnyert függetlensége óta a szudáni belpolitika meghatározó eleme. Az 1950-es években kirobbanó polgárháború, 1983-ban, az ország egész területén bevezetett iszlám törvénykezés miatt újrakezdődött, s a 2002-ig folyó harcok legalább kétmillió áldozatot követeltek. A vallási-etnikai konfliktus az egész régiót fenyegető, sőt globális kockázattá vált. (Nantet, 1999:214) A 2011-re kitűzött népszavazás Dél-Szudán függetlenségéről új fejezetet nyithat az afrikai vallások

közötti konfliktusok terén is. Csádban a hasonló okokkal magyarázható szembenállás miatt állandósuló háborús konfliktusba idegen csapatok is bekapcsolódtak. Fekete-Afrika egyetlen iszlám fundamentalista állama, a szomszédos szudáni rezsim próbálta befolyása alá vonni az országot, mely törekvés a déli keresztények ellenállásával találkozott. Napjainkban a dárfúri konfliktus szolgáltat jó alkalmat a régi számlák rendezésére. Líbia, a másik szomszéd 1978 és 1987 között több alkalommal is „egyesülni” kívánt muzulmán testvéreivel, s csak a francia katonai beavatkozás mentette meg Csádot ettől. A líbiai csapatok végül 1994-ben, a Hágai Nemzetközi Bíróság döntése nyomán távozni kényszerültek Csádból. (Birmingham, Martin, 1998:32) Az elefántcsontparti polgárháború is szemléletes példáját adta a keresztény-muzulmán szembenállásnak, utóbbiak a déli keresztények dominanciája ellen hirdettek harcot. Ruandában az 1994-es néptársat követően az iszlám addigi szerény pozíciói látványosan megerősödtek, mert sok keresztény konvertált az átélt borzalmak hatására.

A hasonló negatív jelenségeket folytatni lehetne Szenegáltól a Comore-szigetekig. 2001 után felerősödtek a félelmek, hogy a kilátástalan szegénység és a vallási fundamentalizmus a nemzetközi terrorizmus melegágyává, de legalábbis hátszínre emelheti Afrikát. Afrikának, de az egész világnak azonban az az érdeke, hogy a vallás és az egyházak ne a konfliktusok okozói és fölerősítői legyenek a szegénységgel és lemaradással szembeálló kontinensen, hanem a maguk eszközeivel a kibontakozást szolgálják. Ám a hívekért folytatott rivalizálás okán sorozatosá váló súrlódások a világ nagy vallásai között különösen érzékenyen érinthetik Afrikát.

Jegyzetek

- 1 Az idézet Chinua Achebe: Széthulló világ c. regényéből való (50. old.)
- 2 Az animizmus a lélek (anima) szóból alkotott kifejezés, a test és a lélek egymástól független létezését, a növények, állatok, sőt a tárgyak lélekkel való felruházását az „animisztikus ösvallások” legalapvetőbb sajátosságaként határozva meg. (Edward B. Tylor: Primitive Culture; London, 1873)
- 3 Mbiti „*African Religions and Philosophy*” című munkája egyéb érdemei mellett úttörő szerepet vállalt az addig lenézett és megvetett hagyományos afrikai hitvilág emancipálásában.
- 4 A magyar nyelven olvasók többek között Jocelyn Murray „Az afrikai világ atlasza” (Murray, 2003) megfelelő fejezeteiből, valamint Füssi Nagy Géza „Határtalan szakrális tér: Fekete-Afrika” című összefoglaló munkájából informálódhatnak. Füssi Nagy Géza cikke 2008-ban újból megjelent a Kézdi Nagy Géza által szerkesztett „A magyar kulturális antropológia története” c. kötetben.

- 5 Ezek az elméletek a mai napig makacsul tartják magukat, legújabb igazolást a genetikai kutatások eredményeiből merítve: ha igaz az emberiség közös afrikai származása, akkor ez a vallások terén is igaz.
- 6 Mint például a 19. század második felében (újra)felfedezett Monomotapa Birodalom a mai Zimbabwe és Mozambik területén.
- 7 A „living dead” kifejezést John S. Mbiti használta először, s szellemi befolyására jellemző, hogy nyomában általánosan elterjedté vált.
- 8 Nigéria lakosságának majdnem a fele jár napjainkban is az ilyen witch-doktorokhoz, akik a fejfájástól az AIDS-ig mindent kezelnek.
- 9 A maji (szuahéli) jelentése víz, amivel a kultusz követői beken-ték magukat.
- 10 Jellemző, hogy a Maji-Maji felkelés kirobbantói olyan törzsek voltak, amelyek a legelmaradottabb viszonyok között éltek és a német gyarmatosítók által erőszakosan megváltoztatott körülményekhez nem tudtak alkalmazkodni. A gyapottermelésen kívül ilyen volt a falufőnök intézményének bevezetése is, ami addig ismeretlen volt számukra, s akinek évenként meghatározott számú napot kellett dolgozniuk.
- 11 Forrás: The Association of Religion Data Archives
http://www.thearda.com/internationalData/regions/profiles/Region_23_1.asp
- 12 Az LRA az ENSZ berkeiben kiérdemelte a „legbrutálisabb lázadók” megjelölést.
- 13 Ennek az iszlám újjászületésnek Uszman dan Fodio volt a kezdeményezője, aki 1804-ben a fulbékét hódító háborúra mozgósította a pogányok és a muzulmán hauszák ellen. Élete utolsó éveit azonban kizárólag vallásos elmélkedésnek szentelte. Fellépése következtében emírátságok sokasága jött létre Szenegáltól a mai Észak-Nigériáig, amelyek jelentős részét a Szokotói kalifátus és Bornu Birodalom fogta össze.
- 14 Az omdurmáni csata után a győzők a Mahdi síremlékét lerombolták, hamvait a Nílusba szórták.
- 15 The Times, London, 1887. október 8. („The Times Annual Index” – British Museum, London)
- 16 Az áttérésnek inkább az ellenkező irányára vannak példák, keresztényekből lesznek muzulmánokká, mint pl. Földünk legrégebben, 1967. óta hivatalban lévő elnöke, a gaboni El Háddzs Omár Bongo, aki 1973-ban „váltott”.
- 17 Ilyen például a heti pihenőnap vasárnapról péntekre történő áthelyezésének kérdése néhány országban.
- 18 A másik két érintett ország Indonézia és a Fülöp-szigetek.
- 19 Nigéria belépett az Iszlám Konferencia Szervezetébe, noha lakosságának csak valamivel kevesebb, mint fele muzulmán, s újra felvetődött az iszlám törvénykezés szövetségi állami szintű bevezetése, erre azonban a mai napig nem került sor.
- 20 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7903567.stm>
- 21 Afrika más országaitól eltérően itt az etnikai, vallási határok egyértelműek, Szudán kilenc régiójából Bahr el Ghazel és az Egyenlítői Tartomány azok, amelyeket nem az arabul beszélő muzulmánok laknak.

*Karizmatikus gyülekezet Dar es Salaamban, Tanzánia
Fotó: Kalmár Lajos*

Felhasznált irodalom

- Achebe, Chinua (1983): *Széthulló világ*. Budapest, Európa
- Amadi, Adolphe O. (1981): *African Libraries. Western Tradition and Colonial Brainwashing*. Methuchen, N.Y., London, The Scarecrow Press
- Balássy László, Csanád Béla (1968): *Haldokló bilincsek*. Budapest, Ecclesia Kiadó
- Belmessous, Hacène (2002): "Les avancées de l'islam au sud du Sahara". *Géopolitique africaine*. No. 5, p. 83-89.
- Birmingham, David – Martin, Phyllis (1998): *History of Central Africa*. London, Longman
- Boahen, A. (1985): *General History of Africa. Vol. VII. Africa under Colonial Domination 1880-1935*. Paris, Heineman, UNESCO
- Büttner, Thea (1976): *Geschichte Afrikas. Teil I*. Berlin, Akademie-Verlag
- Christopher, A. J. (1984): *Colonial Africa*. London, Croom Helm
- Du Bois, William Edward Burghardt (2001): *The Negro*. Mineola, NewYork, Dover Publications
- Ecsedy Csaba (1986): "Hagyományos kultúra a mai Fekete-Afrikában." *Helikon*, Vol. 32. 3-4. szám, 348-358. pp.
- Fernandez-Armesto, Felipe (2001): *Alternatív világtörténet. A középkor kezdete*. Budapest, Athenaeum-Pannonica
- Frobenius, Leo (1981): *Afrikai kultúrák*. Budapest, Gondolat
- Füssi Nagy Géza (2005): "Határtalan Szakrális Tér: Fekete-Afrika". *Korunk*, Vol. 10. 2. szám, február, 36-45. pp.
- Hackett, Rosalind I. J., (2001): "Prophets, "False Prophets," and the African State: Emergent Issues of Religious Freedom and Conflict. *Nova Religio*, Volume: 4, No. 2., April 2001. 187–212. pp.
- Hammer, Karl (1981): *Weltmission und Kolonialismus*. München, Deutscher Taschenbuchverlag
- Huntington, Samuel P. (2001): *A civilizációk összecsapása és a vilárend átalakulása*. Budapest, Európa
- Iliffe, John (1995): *Africans. The History of a Continent*. Cambridge, Cambridge University Press
- Jenkins, Philip (2002): *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity*. Oxford: Oxford University Press
- Mbiti, John Samuel (1992): *African Religions and Philosophy*. London, Heinemann
- Mbiti, John Samuel (1976): *The Prayers of African Religion*. New York, Orbis Books
- Mokhtar, G (1981): *General History of Africa II. Ancient Civilisations of Africa*. Paris, Heinemann, UNESCO
- Murray, Jocelyn (2003): *Az afrikai világ atlasza*. Budapest, Helikon
- Nantet, Bernard (1999): *Dictionnaire d'Histoire et Civilisations africaines*. Paris, Larousse
- Niane, D.T. (1984): *General History of Africa IV. Africa from the Twelfth to the Sixteenth Century*. Paris, Heinemann, UNESCO
- Rasmussen, Kent (1979): *Historical Dictionary of Rhodesia/Zimbabwe*. Metuchen, New York, London, The Scarecrow Press
- Reynolds, Jonathan (2003): "Stealing the Road": Colonial Rule and the Hajj From Nigeria in the Early 20th Century. *Working papers in African studies*, no.246. African Studies Center, Boston University

Írta: Grünhut Zoltán

AFRIKA ZSIDÓ KÖZÖSSÉGEIRŐL

Peszách a judaizmus egyik legszentebb ünnepe, amikor a zsidók az egyiptomi rabságból való kiszabadulásról emlékeznek meg. A Bibliából ismert elbeszélés szerint Mózes volt az, aki kivette szolgáskorba kényszerített népet a fáraók országából, mely exodus egyik legnevezetesebb momentumja, jelesen a Vörös-tenger Isten segedelmével történő szétválasztása, egyúttal emlékezetes pillanata Afrika hátrahagyásának is. A szövetségben lezajló tömeges kivándorlást évszázadokkal később lassú visszaszivárgás követte, elsősorban a Szentföld sorozatos előzönlése, kifosztása és pusztítása miatt. Az afrikai zsidó diaszpóra újjáéledésére két változat is létezik: az egyik szerint főként a kontinens északi részén jelentek meg, leginkább kereskedéssel és kézművesiparral foglalkozó zsidó közösségek, melyek idővel kapcsolatba léptek a Szaharában élő berber törzsekkel is, ily módon egyre délebbre és délebbre jutva, illetve ottan gazdasági és kulturális befolyásra szert téve. A másik – egyértelműen be nem bizonyított – magyarázat szerint az asszírok szentföldi pusztításával párhuzamosan a tizenkét zsidó törzs egysége megroppant, sokan szolgaságba kerültek, míg másoknak sikerült elmenekülniük, minek okán a nép újraegyesülésére immáron nem kerülhetett sor. Az „elveszettek” egy jelentős hányada Indiába, Perzsiába, illetve Afrikába került, s bár a helyi népcsoportokkal keveredtek, a judaizmushoz, annak hagyományaihoz hűek maradtak.

Az óhazából való többszöri ki-, illetve elűzetés nyomán érthetően növekedett az afrikai zsidó di-

aszpóra lélekszáma. A 8. századra virágzó kereskedelmi központtá fejlődő Timbuktuban és környékén igen jelentős zsidó közösség telepedett meg, mely szoros kapcsolatokat ápol a észak-afrikai partvidéken maradt hittestvéreikkel, illetve rajtuk keresztül Európával is. A száműzetésben szinte mindenhol ugyanúgy kiközösített, a társadalom perifériájára kényszerített zsidóságnak állandóan tartania kellett a fel-fellángoló antiszemita pogromoktól, melyek Európában már a 12. század során kollektív kitelepítésekhez vezettek, először Angliából, majdan Franciaországból a 15. század során pedig Spanyolországból. Utóbbi – tízezrek halálával járó – exodus következtében megsokszorozódott Afrika zsidó lakossága, a legtöbben az északi partvidéken telepedtek meg, de a földrész nyugati féltékén, különösen a szórványos parti szigetvilágban – köztük a Zöld-foki szigeteken – is sokan otthonra találtak.

A menekültek kapcsán az afrikai államok és társadalmak sem bizonyultak befogadóbbnak. A Mali Birodalom uralkodója, I. Aszkie Mohamed, a spanyol királyhoz hasonlatosan, csak éppen nem a katolicizmus, hanem az iszlám „védelmében”, törvénytelenné minősítette a judaizmus gyakorlását. Az uralkodó nyílt antiszemitizmusa és megtérési rendeletei ellenére, Leo Africanus utazó-író 1526-ban gazdag és befolyásos nyugat-afrikai zsidó családkról számolt be, melyek nélkülözhetetlen láncszemét képezték a mali állam gazdagságát biztosító kereskedelemnek. Más történetírók arabul beszélő, „elberberesedett”, oázisokban letelepedett, a transzszaharai árucseréből élő zsidó közösségekről adtak hírt, s írásos emlékek maradtak fent nomád, vándorló életmódot folytató berber–zsidó kevertcsoportokról is.

A már hanyatlás útjára lépő, de még mindig tehető, regionális értelemben is gazdasági-kulturális központnak számító Timbuktuban, a Marokkóból érkező Mordechai Abi Serour rabbi és testvére, Jichák szervezeték újra a zsidó közösséget, feltehetőleg a 19. század derekán. Dacolva az arabok mindenre – vallásra, politikára, gazdaságra, kulturális életre – kiterjedő monopolizációs törekvéseivel zsinagógát alapítottak (vagyis biztosítani tudták a *minjánt* – azaz a tíz férfit – az imádkozáshoz) és igyekeztek bekapcsolódni a kereskedésbe is. Abi Serour felvilágosultságának elismeréséről mi sem tanúskodik jobban, minthogy napjaink Malijában létezik egy közösség, mely szigorúan követve a judaizmus előírásait, önmagát a rabbi szellemi örökösének tartja.

A 20. század eleje óta megjelenő *American Jewish Yearbook* évkönyvekben könnyedén nyomon követ-

hetjük az afrikai zsidó diaszpóra újkori történetét. Az első világhéget követően kiadott, 1918–19-es példányban olvashatunk először az afrikai zsidó közösség, akkoriban megközelítőleg 360000 főre becsült populációjáról. Az országokénti táblázat sze-

Törvt olvasó afrikai zsidó

rint Marokkóban (103712 fő), Algériában (70271 fő), Tunéziában (54664 fő) és a Dél-afrikai Unió területén (kb. 47000 fő) éltek a legnépesebb közösségek, együttesen a földrész zsidó lakosságának több mint kétharmada. Az évtizedek múlásával, egészen Izrael Állam megalakulásáig, valamint az arab–izraeli ellenségeskedés drasztikus elmélyüléséig e négy országban élt az afrikai zsidók többsége. A második világháború kirobbanásakor, feltehetőleg nem demográfiai okok miatt, hanem a pontosabb népszámlálási adatokkal magyarázhatóan, már lényegesen nagyobbra, összesen 602000 főre (a földrész össznépességének 0,72%-ára) becsülték az afrikai zsidó diaszpórát. A fent említett négy ország mellett ekkorra már „felfedezték” Egyiptom közel 73000-es és Abesszínia nagyjából 51000 fős zsidó lakosságát is. A nácik és kollaboránsaik által elkövetett népirtás miatt az 1945–46-os évkönyv csakis az Egyesült Államok zsidó populációjának megbecsülésével próbálkozik, az Afrikát is érintő, Európában tomboló pusztítás tragikus következményeit akkoriban még nem merték elhinni. Az 1950-es kiadvány már Izrael Állam kikiáltása után, de még a Maghreb-térségben bekövetkező kényszeremigrációt megelőzően látott napvilágot, így az afrikai zsidó diaszpóra igen népes, összesen 723500-as adatot mutat. A nyolc évvel későbbi évkönyvben már csak 560750, az 1970-es kiadványban pedig csupán 193950 ugyanez a szám. Az évtizedek során Algéria zsidó lakossága 1500 főre apadt, Egyiptomé körülbelül 1000-re,

Tunéziáé 10000-re, míg Marokkóé 48000-re, Líbia pedig egyenesen *judenrein* területté vált.

Amennyiben a Dél-afrikai Köztársaságot és a vitatott megítélésű etióp falaszákat nem vesszük figyelembe, napjainkra az afrikai zsidó diaszpóra tulajdonképpen megszűnt létezni, párezer fős, szinte jelképes kisebbséggé sorvadt. Az egykoron több mint negyedmillió marokkói közösség 3000 főre csökkent, s Tunéziában is alig 1000–1100 zsidó személyt írtak össze az utolsó népszámláláskor. Az egyedüli kakukktojás Dél-Afrika a maga – folyamatosan csökkenő, de még mindig – 72000 fő körüli zsidó népességével.

Dél-afrikai Köztársaság

Ukrajna után a Dél-afrikai Köztársaságban él a világ 12. legnépesebb zsidó közössége, mely az afrikai földrészen egyedülálló módon nem szefárd–mizrahi (tehát spanyol–keleti [ázsiai] eredetű), hanem kelet- és közép-európai felmenőkkel bír, askenázi többségű. Habár Vasco da Gama térképészeként már az első európaiakkal érkeztek portugál zsidók a Jöreménység-fokához, csak miután a gyarmatosító hollandok és britek az 1800-as évek elején vallási szabadságot hirdettek telepedett meg számottevő zsidó család Dél-Afrikában. 1841-ben alakult meg a dél-afrikai hitközség, s nyolc évvel később, Fokvárosban építették fel az első zsinagógát. Eleinte inkább Angliából érkeztek zsidó migránsok, később Németországból és Hollandiából is jelentős bevándorlás indult. A letelepedők többsége kisiparosként, kézművesként és kereskedőként helyezkedett el. Miután a britek és a búrok egyaránt felfedezték a térség gazdag gyémántkészleteit hirtelen nagy kereslet támadt bányamérnökök, ékszerészek, valamint a drágakő-kereskedelemben jártas befektetők iránt. Mindez ismét csak ösztönzőleg hatott a zsidó bevándorlásra, Dél-Afrika hirtelen „a lehetőségek államává” vált, gazdasági és emancipációs értelemben egyaránt. 1880 és 1910 között a 4000 fős dél-afrikai diaszpóra megtízszereződött, tömegével érkeztek a kelet-európai zsidó emigránsok, főként Litvániából, de Lengyelországból és a sorozatos zsidóellenes pogromoktól sújtott nyugat-orosz-ukrán területekről is. A bevándorlókat elsősorban az egymással rivalizáló Fokváros és Johannesburg szívtá fel. A rövidesen kitörő angol–búr háború a zsidókat is megosztotta, mindkét oldalon százával harcoltak, s a felek közötti békeközvetítés hálátlan feladatát is egy dél-afrikai zsidó, a tehetsős kereskedő, későbbi parlamenti képviselő, Sammy Marks vállalta magára.

1912-ben alakult meg a Dél-afrikai Zsidó Küldöttek Tanácsa, mely politikai, jogi, kulturális és

gazdasági érdekszervezetként igyekezett képviselni az ország infrastrukturális és ipari fejlesztéseiből, világkereskedelmi térnyeréséből gyorsan gazdagodó, 1920 és 1930 között több mint 20000 új bevándorlóval népesedő zsidó közösséget. A harmincas évek európai változásai Dél-Afrikára is kihatottak: 1930-ban kvótát vezettek be a növekvő zsidó migráció visszafojtása végett, mely tiltás eleinte csak Görögországra, Oroszországra, Litvániára, Lettországra, Lengyelországra és Palesztinára terjedt ki, de miután 1936-ban ezek érkeztek a náci Németországból, a rákövetkező évben a korlátozást általánossá minősítették át. A negyvenes évek gyakori antiszemita jelenségei az apartheid-rendszer kiépülésével párhuzamosan háttérbe szorultak, s bár az intézményesedő rasszizmus ellen számos zsidó személyiség szólalt fel (az 1956-os hazaárulási per 23 fehér vádlottja közül 14 volt zsidó származású, míg az Afrikai Nemzeti Kongresszus 1963-ban letartóztatott 17 tagja közül 5), a Dél-afrikai Zsidó Küldöttek Tanácsa és a rabbinate egészen a nyolcvanas évek közepéig nem ítélte el egyértelműen a fajüldöző államot és politikáját. Mindebben nyilvánvalóan közrejátszott az eltérő okok miatt, de egyaránt nemzetközi kiközösítésre kárhóztatott Dél-Afrika és Izrael – néhol nyílt, máskor színpalak mögött zajló – együttműködése is (a hetvenes évektől körülbelül tízezer izraeli vándorolt ki Dél-Afrikába).

A hetvenes évek élesedő faji ellentétei kettős hatással voltak a dél-afrikai zsidó diaszpórára: egyrészt ezek gondolták úgy, hogy az Izraelbe való kivándorlás lehet az egyetlen helyes döntés, mások azonban a fekete lakosság számára alakított szociális és oktatási civil szervezetekkel megpróbálták ellensúlyozni az apartheid elnyomó politikáját. A zsidó közösség elismeréssel üdvözölte Frederik De Klerk elnök rendszerváltó törekvéseit a kilencvenes évek elején, a korábban szegregált fekete népesség gyors politikai és akadozó gazdasági „hatalomátvétele” azonban fagyossá tette Dél-Afrika és Izrael, valamint az újdonsült, immáron deklaratív lakossági többség és a „fehér-kollaboránsnak” ítélt zsidó kisebbség viszonyát. A fel-feltörő antiszemita hangok ellenére az évi ezer fő körül állandósuló, ma is jellemző zsidó kivándorlást inkább gazdasági okok indokolják, semmint mélyülő etnikai ellentétek, Dél-Afrika megkérdőjelezhetetlen palesztinpartí külpolitikáját (egyetlen példaként lásd az Izrael-ellenes világkonferenciákká fajuló durbani ENSZ emberjogi gyűléseket), valamint a nehezen konszolidálódó társadalmi feszültségek szerepét ugyanakkor mégsem szabad lebecsülni.

Imádkozó abujudaja

Etiópia

Az észak-etiópiai Gondar tartományban élő, a judaizmus hagyományait maradéktalanul megtartó, önmagukat Salamon király és Sába királynő fia, I. Menelik vérszerinti leszármazottainak tartó falaszákát hosszú-hosszú évtizedekig nem akarták elismerni tényleges, történelmi gyökerekkel bíró zsidó közösségként. Bizonyos kutatók ugyan elfogadták a falaszák tradícióit, vagy legalábbis a Dan törzs egyik elveszett ágaként, illetve zsidó vallásra áttért keresztényekként, avagy Egyiptomból elvándorolt zsidók leszármazottaiként lehetségesnek tartották a közös gyökereket, a többség azonban szkeptikusan viseltetett a népcsoport esetleges zsidó múltjával kapcsolatban. A fenntartásokkal viszonyuló izraeli álláspont a nyolcvanas évek közepén revideálódott, amikor a szocialista útra lépő etióp kormány sorozatosan hibás intézkedései nyomán a lakosság jelentős hányada, köztük a falaszák is tragikus helyzetbe kerültek: súlyos éhezés és kezelhetetlen nyomor ütötte fel a fejét, járványok kitörése fenyegetett, az állam azonban folytatta a gazdaság nacionalizálását, a hagyományos közösségek szétverését, az ellenállók mézárlását. A nyomasztó fejlemények hatására Izrael Állam – ragaszkodva törvényekben is rögzített erkölcsi elveihez – döntött, s zsidóként ismerve el az etióp falaszákat menekítő-műveletet szervezett. A „Mózes-akció” 1984. november 18-án indult és hat héten át, 1985. január 5-ig tartott. Összesen több mint 8000 zsidót sikerült átköltöztetni Izraelbe, ugyanakkor megközelítőleg 800-an Szudánban rekedtek miután az arab országok követelésére a kartúmi kormányzat betiltotta a művelet folytatását. Izrael ezt követően az Egyesült Államokhoz fordult, kérve Ronald Reagan elnököt és George Bush al-elnököt, hogy gyakoroljanak nyomást Szudánra az akció újraindítása érdekében. Kartúm kijelentette, nem tűr meg izraeli gépeket a légterében, de végül

egy köztes megoldás mégis megszületett: a Józsuaművelet keretében a CIA pénzén, amerikai gépekkel elszállították a Szudánban rekedteket.

A nem hivatalos fegyverüzletekkel és egyszeri pénzsegélyekkel lekenyerezett Mengistu Haile Mariam-rezsím aztán megtiltotta a Szudánba való további kivándorlást, így ezrek maradtak a nyomorgó Etiópiában, családtagok szakadtak el egymástól, gyerekek kezdhettek új életet Izraelben, miközben szüleikről semmit sem tudhattak. Így teltek az évek, majd 1991 legelején eritreai és tigrinya felkelők háborút indítottak az etióp kormányerők ellen, rövidesen ostrom alá vették a fővárost, megdöntötték a rendszert és emigrációba kényszerítették Mariamot. A felkelés megnyitotta az utat az évek óta kivándorolni vágyó etióp zsidók számára. A férőhelyeket maximális kapacitásra átalakított izraeli polgári és katonai gépek indultak Afrika irányába, hogy a „Salamon-művelet” keretében 1991. május 24–25-én, 36 óra leforgása alatt összesen 14324 falaszát költöztessenek át a Szentföldre. E három, szervezett akció során a hányatatott sorsú etióp zsidók többségét Izraelbe menekítették, ám sokan – pontosan talán nem is ismert számban – továbbra is az afrikai országban maradtak, nem véletlen tehát, hogy az izraeli politikai körökben gyakorta merül fel egy újabb művelet indításának terve.

Maghreb-térség

Észak-Afrika esetében ma már csak zsidó múlt-ról beszélhetünk, a Marokkóban, Algériában, Tunéziában, Líbiában és Egyiptomban élő közösség össznépessége nem éri el az ötvenes évek lakossági arányának egy százalékát sem. Pedig a Maghreb-térség, ahol már időszámításunkat jóval megelőzően is éltek zsidó közösségek, egykoron biztonságos menedéket jelentett az antiszemita pogromok nyomán Európából kiűzött tízezrek számára. Legalábbis Casablanca, Algír, Tunisz, Djerba és Kairó zsidó emlékei ezt sugallják, a történelemből azonban tudjuk, hogy mindez közel sem volt így. Bár az iszlám birodalomban eleinte megtűrt népként tekintettek a zsidókra, idővel szigorú korlátokat terjesztettek ki rájuk: növekvő adóterhek, hivatalvállalás tiltása, gettókba kényszerítés, sárga szalag viselése megkülönböztetésképpen. Mindezen intézkedések erősítették a zsidókkal szembeni előítéletek térnyerését, mely szükséges esetben, főként válságok idején, – az európai módszerhez hasonlóan – alkalmassá vált antiszemita vádaskodások szítására, a dühödt társadalmak számára bűnbakok megnevezésére. Ezen, már a 10. századtól kialakuló és a 15–16. századtól általánossá váló társadalmi-politikai légkör az egész muzulmán világra jellemzővé

vált, Észak-Afrika zsidó lakossága mégis gyorsan növekedett, főként a sorozatos európai pogromok elől menekülő tízezrek letelepedése miatt.

A gyarmatosítók megjelenését a térség valamennyi államában, Marokkótól Egyiptomig visszafogott várakozással fogadták a zsidó közösségek, s reményeik nem voltak hiábavalóak: végre állampolgársághoz és egyenlő jogokhoz jutottak, még ha az arab többség mindezt nem is akarta tudomásul venni. A francia ellenőrzés alá kerülő Marokkóban, Algériában és Tunéziában, valamint a brit befolyási övezetté váló Egyiptomban gazdasági, politikai és kulturális szempontból is kedvezőbbé vált a zsidók helyzete. A második világháború, mely nem kerülte el Észak-Afrikát, azonban kiábrándítólag hatott: a térségbe özönlő náci, illetve a kollaboráns Vichy-rezim üldözni és deportálni igyekeztek a hatalmuk alatt élő zsidókat, az általános népirtást kizárólag a fokozódó katonai problémáik akadályozták meg. Az ötvenes évektől csak nehezen elfojtható dekolonizációs törekvések párhuzamosan zajlottak az Izrael Állam megalakulása miatt felerősödött antiszemita-anticionista politikai-társadalmi folyamatokkal, melyek hatására az észak-afrikai arab államok zsidó lakosságának közel 100%-a néhány évtized alatt emigrált. Ily módon néptelenedett el Casablanca, Rabat, Fez, Tunisz, Djerba és még megannyi város sok-sok évszázados – ha nem évezredek – zsidó negyede. Néhol aprónyi közösségek megmaradtak, őrizve az emlékeket a turisták számára, máshol a hatóságok és a fékevesztett tömegek egész városrészeket, történelmi zsinagógákat és temetőket pusztítottak el a gyűlölet jegyében.

Afrika fekete zsidói

Az afrikai kontinensen számos vitatott megítélésű fekete zsidó közösség él, melyek bár önmagukat egy-egy elveszett törzs leszármazottaiként határozzák meg, és szigorúan betartják a judaizmus szabályait is, mégis számos történelmi bizonyíték ébreszt kétséget eredetüket illetően. Ide tartoznak a közel 40000 főre becsült nigériai igbo zsidók, akik saját elbeszélésük szerint Jákob három fiának, Gadnak, Zevulunnak és Menashének a törzséből valók. A történészek többsége ellenben más teóriákat tart valószínűnek, mondván az igbok feltehetőleg észak-afrikai zsidó kereskedők, esetleg a Maliban iszlamiszmusra kényszerített, így onnan elköltözött családok, avagy a Szentföldet az asszír támadás idején hátrahagyó vegyes eredetű törzsek leszármazottai. Mindenesetre a közösség előírásokon tartja magát a judaizmus tanaihoz, így az igbo fiúgyermekeket a nyolcadik napon körülmetélik, a nőket menstruációjuk ideje alatt megkülönböz-

tetett védelem illeti és a zsidókra kötelező szigorú étkezési szabályok is érvényesek. A héber-igbo vegyes nyelvet beszélő közösség 26 zsinagógát és számos vallásos iskolát működtet, megüli az engesztelés napot (Jom Kippur) és a sátoros ünnepet (Szukkot) is, vallásos irodalmuk azonban kis részben eltér a zsidóság körében hagyományosan szentnek tartott könyvektől. Leghőbb vágyuk, Izrael Állam hivatalos elismerése, mely egyet jelentene a szabad bevándorlás lehetőségével, mindezek ellenére nem valósult meg eddig, s bár erőiesen küzdenek céljukért, egyelőre úgy tűnik meggyőzőbbek a kételkedők érvei.

Hasonlóan vitatott az afrikai földrész déli feltekén élő lemba zsidók megítélése is, akik úgy szintén az egyik elveszett, a Szentföldről előbb Jemenbe, majd onnan Etiópiába, később délre, a mai Tanzánia, Mozambik és Zimbabwe területére vándorolt zsidó törzs örökösiként határozzák meg önmagukat. Történészek szerint e teória csupán fikció, mondván a lemba zsidókat a 20. század elején egy amerikai bevándorló térítette meg a judaizmus tanaira, genetikusok vizsgálatai ugyanakkor hasonlóságot mutattak ki a közösség és a kohéniták (tradicionális rabbi családok) jellemző génállománya között. A lemba közösségnek jelenleg körülbelül 4000 tagja van, főként Zimbabweben, kisebb arányban a Dél-afrikai Köztársaság területén és Tanzániában, valamint Mozambikban élnek. Vallási központjuk a zimbabwei fővárostól, Hararétól 200 kilométerre északkeletre, Rusapéban található, ahol 1938-ban építették fel a Bet-El (Isten háza) elnevezésű zsinagógát. A lembák héberül tartják istentiszteleteiket, valamennyi zsidó ünnepet megtartanak, a judaizmus hagyományos tanításaitól egy kérdés-

Ugandai zsidó zenész

ben ugyanakkor alapvetően eltérnek: Jézust a zsidó nép elismert és felmagasztalt személyiségeként tisztelik, mely a kételkedők szerint hünen tükrözi a közösség betérés útján történő létrejöttét.

E fejezetben indokolt röviden kitérni az 1976-ban megalakuló ghánai Izrael háza vallási közösségre is. A „nyáját” Aaron Ahomtre Toakyirafa gyűjtötte maga köré, aki a felsőbb hatalmakkal folytatott látomásai során döbbsent rá, hogy környezetében Izrael egyik elveszett törzsének leszármazottai élnek, kiket vissza kell vezetnie valós gyökereikhez. A sewfik hagyományrendszere és tradicionális életmódja (szombat tisztelete, körülmetélés, étkezési előírások, stb.) sokban hasonlított a zsidóság szokásaira, melyet Toakyirafa a közös származással vélt igazolni. A népének eredetével kapcsolatban végzett történelmi kutatásai megerősítették feltételezésében, így Toakyirafa hozzáfogott a judaizmus tanulmányozásához, egyúttal a sewfik tanításához is. A kritikák, sőt, az inzultusokig fajuló támadások ellenére hívei kitartottak Toakyirafa mellett, s készek voltak vezetőjüket egy biztonságosabb vidékre követni. Az Izrael háza közösség 1991-ben vesztette el alapítóját, s már kis híján feledésbe merültek a tanok, amikor két évvel később fellépve, David Ahenkorah felkarolta a híveket, majd együtt új otthonokat és zsinagógát építettek. Elbeszélések szerint a nyolcvanas évek elejéig a közösség tagjai úgy hitték, ők az utolsó zsidók, s csak miután egyik társuk a ghánai fővárosban, Accrában járt tudták meg, hogy nemcsak milliószámra élnek még Jákob leszármazottai, de létezik egy zsidó állam is. Az Izrael háza közösségnek ma körülbelül 800–850 tagja van.

Végül néhány mondatban az ugandai abujudajáról, akik egy korábbi neves bugandai katonai-politikai személyiség, Semei Kakungulu kezdeményezésére szerveződtek a zsidó vallást és szokásokat részben követő közösséggé. Kakungulu, aki harcolt a muzulmán befolyás, majdan a brit gyarmatosítás ellen is, új – az ellenfelektől eltérő – vallási és identitási jellegzetességeket meghonosítva próbálta az elnyomókkal szemben egységessé kovácsolni alattvalóit. Habár egykoron nem kevesebb, mint 100000 hívő vallotta magáénak a judaizmus abujudaja irányzatát, mára a gyarmatosítók, illetve az Idi Amin Dada-féle diktatúra, valamint az országban hatalmaskodó gerillaszervezetek fellépései következtében alig töredéke maradt meg a közösségnek. Napjaink viszonylagos – legalábbis Uganda déli és középső részén érezhető – nyugalma okán az abujudaják igyekeznek feleleveníteni tradicionális gyökereiket, s bár szívesen felújítanak régi, romos zsinagógákat és iskolákat, legfőbb célkitűzésük mégis csak az, hogy hittestvérként fogadja el őket a világ zsidósága.

Holokauszt Sao Tomé és Príncipe partjainál

Miután 1492-ben Spanyolországból kiűzték a zsidókat, a szomszédos Portugália sem akart másként dönteni, nehogy a közösség egésze oda telepedjen. Ennek érdekében I. Manuel durva antiszemita törvényeket vezetett be, súlyos adókat rótt ki, s miután a portugál zsidóság vonatkozott mindennek eleget tenni, a király alávaló lépéssel igyekezett hatalmát kinyilvánítani: 2000 zsidó kisgyermeket deportáltatott Sao Tomé és Príncipe szigetére, kiknek többsége már az út folyamán elpusztult. A 16. század elején egy helyi püspök aztán jelentést küldetett Lisszabonba, melyben felindultan panaszkodott, mondván a szigeteken él néhány fiatal, akik egyszerűen nem tudni hogyan kerültek oda, de elutasítják a katicizmust, s a judaizmus tanait követik.

Bnei Ephraim (Efraim gyerekei)

Nigéria délnyugati részén, Ondo tartományban él egy alig 2000 fős, külsejükben és nyelvezetükben is a jorubákhoz tartozó közösség, mely azonban saját hagyományai szerint zsidó múlttal bír. Vallásában, kultúrájában, szokásaiban és nyelvezetében ugyan töredékeket fel lehet fedezni, mely judaizmushoz és a zsidósághoz köti a népcsoportot, szakértők szerint a különbségek azonban sokkal szembetűnőbbek, mint a hasonlóságok.

Beit Avraham (Ábrahám háza)

A falaszák mellett létezik még egy, megközelítőleg 40000 főt számláló népcsoport Etiópiában, mely feltételezett zsidó örökséggel bír. Történetesek szerint az Ábrahám háza közösség évszázadokkal ezelőtt szakadt el az etióp zsidóktól és vette fel a kereszténységet, az elmúlt évek során a csoport azonban mind hangsúlyosabban emeli ki tradicionális gyökereit, illetve cionista álláspontját, melyet Izraelben is örömmel fogadtak.

Hinduk Afrikában

A szerző fotóival

Bevezetés

A Delhiben található Nemzeti Múzeum hajózási tárlatának egyik része a „Hindu imperializmus” címet viseli. Az indiaiak délkelet-ázsiai expanziójának bemutatásán túl képet alkothatunk az Indiából induló, illetve a területét érintő kereskedelmi utak hálózatáról. Mindebből világosan látszik, hogy a szubkontinensről származók interkontinentális migrációja nem új keletű jelenség. Már i.e. 500 körül léteztek kolóniáik – az ázsiai, híres bevándorlási központjaikon kívül is –, pl. az egyiptomi Memphisben (McNeill, W. H. 1963).

Ma becslések szerint legkevesebb húsz millió, indiai gyökerekkel rendelkező ember él szerte a világban, akik közül hat millió továbbra is indiai állampolgár. Előbbieket Person of Indian Origin-ként (PIO) tartják nyilván, míg utóbbiak a Non-resident Indian (NRI) elnevezést kapták az anyaország hatóságaitól. 53 azon országok száma, ahol ötezer főt meghaladóan élnek az Indiából származók (Jayaram, N. 2004). Többségi etnikai csoportként jelennek meg Mauritiuson, az Egyesült Arab Emírátságokban, Guyanában, Trinidad és Tobagón, Suriname-ban és Fidzsin. 10%-nál nagyobb az arányuk Bahreinben, Katarban, Szaúd-Arábiában, Kuvaitban és Ománban. Míg az Arab-öböl menti országokba – zömmel vendégmunkásként – vándorlásuk a kőolajbányászatra alapozott gazdasági növekedést követően indult meg a 20. század második felében, addig javarészt az egykori Brit Birodalom területére már sokkal korábban tömegesen érkeztek.

Ezek közül is kitüntetett célpontnak számított a szubszaharai Afrika keleti, déli vidéke, ahová a 19. század derekától szerződéses munkások tömege jött a gyarmatosítók kezében lévő ültetvényekre és bányákba. Őket követték az indiai kereskedők, illetve értelmiségiek. Valószínűleg közülük a leghíresebb Mohandász Karamcsand Gandhi volt, aki nem túlzottan sikeres bombayi ügyvédi egzisztenciáját cserélte fel egy időre, sokkal hatásosabb dél-afrikai tevékenységéért.

Pihenő egy hindu templomban, a mandirban

Azonban az érkezők döntő többségének neve – 80%-ban hindu, 18%-a muzulmán, 1,4% keresztény – nem vált híressé. Ez a vallási arány nagyjából megfelelt a korabeli indiai viszonyoknak, mára viszont, a hinduk rovására, átalakult. A kereszténység jelentős térnyerésének következtében az indiai eredetű dél-afrikaiak 69%-a hindu, 18% a muzulmán és 12% körüli a Jézus követőinek aránya (Pillay, G. J. 1991).

Hinduk Dél-Afrikában

A közhiedelemmel ellentétben, az indiai diaszpóra dél-afrikai megjelenése lényegesen korábbi, minthogy a szerződéses munkásokolóniák tagjainak előfutáraként, 1860. november 16-án, az S. S. Truro fedélzetéről Durban kikötőjében 384 indiai partra lépett. Már 1653-tól holland kereskedők főleg rabszolgaként hoztak indiaiakat a mai Fokváros környékére, így a 19. század közepére már közel 1200 indus élt a területen, a szolgástanban tengődők több mint egyharmadát alkotva (RHLCID 2000). A brit időkben 1911-ig, további közel 152000 ember érkezett Dél-Afrikába, döntően dravida nyelveket beszélő hinduk (jobbára telugu, tamil), a dél-indiai Madrász Ügynökség vidékéről, illetve az észak-indiai Bihárból, Nyugat-Bengálból és a mai Uttar Pradesh tartomány keleti részéről. A bevándorlók – a nemzetközi migráció törvényszerűségeinek megfelelően – döntően felnőtt, fiatal férfiak voltak (62%), nők (25%) és gyerekek (13%) jóval kisebb létszámban érkeztek. Az általában írástudatlan bevándorlók megőrizték emlékeiket, tradícióikat, vallási hiedelmeiket, kialakultak az Indiából hozott anyanyelvek helyi változatai. Később, az őket is sújtó rasszista törvények és adószabályok ellenére, 1911-ig csak kevesebb, mint negyedük tért vissza Indiába. Nem csoda, hiszen Afrikában tíz éves szerződéses munka után esélyük volt a földszerzésre. Legtöbbször Natal tartományban maradtak, kisebb közösségük alakult ki Transvaalban. A tengerparti sávban az indiaiak rövidesen monopolhelyzetbe kerültek a kukorica, a dohány és a zöldségtermesztés tekintetében. A szerződéses munkásokat döntően Gudzsrátból követő kereskedők – hinduk és muzulmánok egy-

aránt – nyomott áráikkal komoly versenyhelyzetet teremtettek az európaiaknak.

Napjainkra az indiai eredetű dél-afrikaiak több mint egymillió populációja (1. táblázat) háromnegyed részben KwazuluNatalban és főként annak fővárosában, Durban-ben él. Egy 1999-ben köztük végzett felmérés szerint 95%-uk az angolt beszéli első nyelvként és csak 40%-uk aposztrofálta magát vallásos hindunak, annak ellenére, hogy jelentős számban vesznek részt olyan vallási jellegű csoportok tevékenységében, mint az Árja Szamádzs, Rámakrisna Misszió, Száj Baba Szamitisz, Divine Life Society vagy az ISKCON (Krisna-tudatú Hívók Közössége) (RHLCID 2000).

Az indiai gyökerekkel rendelkezők felépítették kulturális intézményrendszerüket, saját médiumokkal rendelkeznek. Annak ellenére, hogy közösségük legalább oly' színes (az apartheid korszakából származó elnevezésük is ez), mint az anyaországé, bizonyos fokú uniformitás jellemzi őket. Rendszeresek a kasztok közötti házasságok.

Hinduk más afrikai országokban

Fekete-Afrika keleti partvidékén, a korai tengeri kereskedelmi utak mentén, nem számítottak unikumnak az indiai származásúak. Ugyanakkor tömeges megjelenésük csak az 1860-as évek második felétől indult meg, túlnyomórészt pandzsábi szikhek, illetve gudzsráti hinduk és muszlimok bevándorlásával. A 19. század során Kelet-Afrikába érkező indusok számát 30000 és 40000 közé teszik (Gregory, R. G. 1971).

Jelentős részük nem a mezőgazdaságban helyezkedett el, hanem főleg infrastrukturális beruházások tömegmunkáit végezte. Az ide érkezők között is többségben voltak a hinduk. Sajátos, a világról alkotott felfogásuk és e vallás nem térítő jellege miatt a hinduk száma folyamatosan csökken ebben a régióban is.

A hinduizmus hitvilága

A hinduizmus nyugati eredetű műszó, az általa leírt vallási rendszert eredetileg szanátana-dharmának, vagyis az örök világtörvénynek nevezték, mára viszont maguk az indiaiak is „hin-

DUPLEX ROTA
NYOMDAIPARI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

H-7631 Pécs, Észak-magyar dűlő 4.
Telefon: +36 72 550-465 Fax: +36 72 311-429
E-mail: info@duplexrota.hu www.duplexrota.hu

1. táblázat: Afrikai országok, amelyekben legalább 280 indiai származású él (2001)

Ország	PIO	Indiai állampolgár	Összesen
Angola	45	250	295
Benin	450	-	450
Botswana	3000	6000	9000
Burundi	300	-	300
Dél-afrikai Köztársaság	?	?	1000000
Dzsibuti	280	-	280
Elefántcsontpart	30	270	300
Egyiptom	40	1350	1390
Eritrea	30	1723	1753
Etiópia	34	700	734
Gambia	135	-	135
Ghána	2000	1800	3800
Guinea	-	1000	1000
Kenya	85000	17500	102500
Líbia	400	12000	12400
Madagaszkár	25000	4000	29000
Marokkó	25	350	375
Mozambik	20000	870	20870
Nigéria	8000	17000	25000
Szudán	300	1200	1500
Tanzánia	85000	5000	90000
Uganda	7000	5000	12000
Zambia	10000	3000	13000
Zimbabwe	15500	1200	16700
Összesen	262569	80213	1342782

Forrás: <http://indiandiaspora.nic.in/diasporapdf/part1-est.pdf> (Utolsó letöltés: 2009. március 1.)

du"-nak vallják magukat, ha ezt a hitet követik. A hinduizmust nyugati tudósok jobbra a politeizmus szinonimájaként használják: „valamennyi hindu több istenben hisz” (von Glasenapp, H. 1998); „A hinduizmus olyan tömérdek istent ismer, hogy abban nem marad hely Istennek, az egyetlennek” (Bárdi L. 1999).

A szanátana-dharma filozófiája azonban nem ilyen egyszerű. Ahogyan hazai szerzők is helyesen mutattak rá, ez a tan távolról sem „sokistenhit” vagy „bálványimádat” (Baktay E. 2000, Tóth-Soma L. 1998). A hindu istenfogalom Ísvarát (Istent) az Önvaló (Brahman), a Valóság, az Öröktől fogva létező megnyilvánulásának ismeri el. Ez a megnyilvánuló Egy, az Isten. A megnyilvánulás formája pedig a teremtés, a fenntartás és a pusztítás, mely egyben az újjáteremtés is. E három „funkció” megszemélyesített jelképe a Trimúrtyi, vagyis Brahmá a teremtő, Visnu a fenntartó és Siva a pusztító megújító. Ugyanakkor Isten számtalan formában képes – mindig konkrét céllal – megnyilvánulni, inkarnációk formájában megjelenni. Egyúttal Isten különleges hatalommal felruházott

szolgái, a félistenek (dévák) a teremtés, az élet, az irányítás meghatározott területeiért felelősek. Ezekből Indiában nagyjából 33 milliót ismernek el.

A hinduk azért imádják a félisteneket, hogy bizonyos anyagi eredményekre tegyenek szert. Az adott félistennek végzett hosszú ima és felajánlások után a hívó kaphat egy áldást, amely – mivel anyagi természetű – csupán átmeneti jellegű, ideiglenes (Tóth-Soma L. 1998). E gyakorlatot értékeli a nyugati vallástudomány rendszerint politeizmusnak.

A bálványimádatra való asszociációt pedig a hindu templomokban létesített múrtik, istenalakok szerepének félreértése hordozza. A hindu vallásfilozófia szent könyveiben, a Védákban leírtak szerint elkészített szobrok felállítását követően egy, a lelki megvalósítás magas szintjén álló személy, megfelelő szertartással meghívja e formába Istent. Ettől kezdve ezek a múrtik (arcsa-vígrahák = az Örök-kévaló imádat alakjai) már nem különböznek Isten eredeti formájától, aki e formákon keresztül képes elfogadni híveinek imádatát, felajánlásait (Tóth-Soma L. 1998).

A hinduizmus több filozófiai iskolára, illetve további „szektákra” tagolódik. A hinduizmus „reformszárnyaiként” jelent meg a mára sokmillió ember vallásaként ismert buddhizmus és dzsainizmus is. Ez a heterogenitás garancia a részvéten hitelvek, dogmák visszautasítására, ugyanakkor szavatolja a nagyfokú toleranciát (Pete, J. – Bálint, Á. – Wilhelm Z. 2008).

A nyugati világ számára a hinduizmus „sokistenhite” és a „bálványimádása” mellett a legszembetűnőbb jegye a „kasztrendszer” rigiditása. Egyébiránt, már maga a – portugál eredetű – kaszt kifejezés sem fedí az eredeti szisztémát. Egykori, indiai elnevezéssel varnarendszerről beszélhetünk (varna = szín), vagy még korábbi neve: varnásrama rendszer (Szegeci N. – Wilhelm Z. 2008). Vitathatatlan e mára mereven hierarchikus struktúra társadalmi mobilitást, emberi jogokat súlyosan sértő mivolta, azonban nem szabad megfeledkeznünk eredeti céljáról és előnyeiről sem! Valódi szerepe szerint, a védikus társadalomban az embereket képességeik, céljaik, vallási érdeklődésük alapján sorolta négy foglalkozási kategóriába (bráhmánák, ksatriják, vaisják, súdrák). A hosszú évszázadok alatt torzzá alakult, a sok ezer csoportot felvonultató, immobil rendszer csúcsán lévőknek számtalan szabálynak, előírásnak kell megfelelniük, felelősségük sokszorosa a hierarchia alján helyet foglalóknak. Az elkövetett vétségekért az elit sokkal súlyosabb büntetésekre számíthat. Mindemellett a csoporton belüli összetartozás, egységes szociokulturális és gazdasági környezet az egyén létbiztonságát élethosszig garantálta.

Annak ellenére, hogy a tengerentúlra került hinduk igyekeznek megőrizni identitásukat együtt járó eredeti belső társadalmi felépítményeket is, a befogadó terület hatásaitól nem függetlenedhettek. Jelentős közöttük – már a brit gyarmati időktől Indiában is megindult – vesztelnizálódás (Wilhelm Z. 2008). Ennek mélysége természetesen függ környezetüktől. A fejlett nyugati társadalmi-gazdasági miliőben (pl. USA, Egyesült Királyság, Hollandia stb.) élők mutatják leginkább a felbomló eredeti társadalmi szokásrendszerek jezeit.

Ugyanakkor az Afrikában élő indiai csoportok eltérő rassz-megjelenésük, kulturális különbségeik, gazdasági szerepköreik miatt meglehetősen nagyfokú szegregációt tanúsítanak, közösségeik erősebben őrzik eredeti struktúrájukat. Sokszor mostoha körülmények között is meg tudták őrizni hagyományaik évezredes örökségét, melyeknek legősibb kifejezési módja az ünneplés volt. Az ünneplés, amely egy napra vagy egy hétre kiszakítja

őket a valóságból, az ünnep, amelyre készülődve a szegények inkább adóságokba verték magukat vagy lemondtak ételről-italról, csak hogy megvehessék az istenek tiszteletére szánt új ruhákat, az ünnep, amely többet tanított a vallásról, mint valahány hitoktatás, az ünnep, amely pompázatos szertartásaival meghódította a szíveket és az érzékeket (Lapierre, D. 1988).

A Dél- és Kelet-Afrikában nagyszámban feltehető hindu templomok¹ pazar ünnepeknek adnak otthont. Ezek közül kiemelkedik a Diwali, a gonosz Ráksaszák felett győzedelmeskedő Ráma királyságába, Ajódhjába való visszatérésének ünnepe. A fények fesztiváljának is nevezik, mert ilyenkor nem csak a templomokban világítanak ezer és ezer fényforrással, hanem otthon is. Úgy tartják, Laksmí a vagyon istennője nem látogatja meg azt a házat, amely ilyenkor sötét. A világosságról rendkívül látványos tűzijátékokkal is gondoskodnak.

A február-márciusi időszak teliholdas napjához kötődik a Holi, egyfajta tavasz-, illetve termékenységnépnep, melynek során féktelen jókedvvel színes vizet locsolnak vagy porfestéket szórnak egymásra az emberek, míg végül mindenki a szivárvány minden színében pompázik. A Ganésa csaturati ünnepe sorozaton a legnépszerűbb indiai istenség, a szerencsehozó, akadályelhárító, elefántfejű Ganésa születésére emlékeznek. Ilyenkor hatalmas szobrokat készítenek az istenség képéről mintázva, majd az ünnep végén vízbe merítve tüntetik el. A Durga púdza szintén rendkívül népszerű ünnep, a harcos istennő imádatától anyagi helyzetük javulását várják hívei. A Thajpuszan Kavadi a tamil eredetű dél-afrikai hinduk színes ünnepe, melynek tíz napja során a több névvel is illetett, a távoli Tamilföldet patronáló Muruga istenséget (a háború istene) imádják. A Makara Sankranti, az észak-indiai aratási szezon kezdetét jelző ünnep, szintén nagyon népszerű. Sárkány fesztiválnak is hívják, mivel ilyenkor papírsárkányok garmadája illeg az égen, idősebb-fiatalabb generációk ügyességét tesztelve. A fentebb felsoroltakon kívül még számos hindu ünnepet ülnek Afrika-szerte, de a vallási türelméről híres hindu közösség szívesen megüli más felekezetek nagy napjait is.

A sokszor liberális, toleráns hinduizmus külföldön is jó alapot teremtett híveinek a boldoguláshoz. Paul Johnson brit történész írja a Forbes magazin 2004. június 21-i számában: „India is jó példa. A hindu vallás természetéből adódóan toleráns, a maga furcsa módján megengedő. Dzsawaharlál Néru és leszármazottai szocialista rezsimjének állama intoleráns, tiltó és groteszk

Közös könyörgés a murti előtt

módon bürokratikus volt. Mára a helyzet megváltozott és a gazdaság szárnyal. ... Magukra hagyatva az indiaiak (ahogy a kínaiak is) mindig prosperáló közösségeket alkotnak. Vegyük például az Ugandában élt indiai közösséget, akiket a véreskezű diktátor, Idi Amin száműzött, és akiket a sokkal toleránsabb brit közösség befogadott. Most több millió van köztük, mint bármely más, Nagy-Britanniába újonnan bevándorolt csoport tagjai közt. Ez is jól példázza, hogy a kemény munka, az erős családi kötelékek, és az odaadó tanulás milyen messzire juttatja azokat, akiket minden földi vagyonuktól megfosztottak” (Johnson, P. 2004).

Természetesen ne gondoljuk azt, hogy az afrikai hinduk csak toleranciájukkal, színes ünnepeikkel hívják fel magukra a figyelmet. Az ot-tani diaszpóra rendkívüli módon felértékelődött az anyaország számára, hiszen a gazdaságilag erősödő India már nem csak belső fogyasztásra támaszkodva fejlődik, egyre inkább kifelé is figyel. A szakirodalomban megjelent az Afrikai Selyemút fogalma, jelezve: Ázsia két gigása, Kína és India gazdasági kapcsolatok sorát építette ki az elmúlt években a fekete kontinensen. Afrika Ázsiával bonyolított külkereskedelmi forgalma 2000 és 2005 között évi 18-20%-kal növekedett, jelentős mértékben köszönhetően az indiai diaszpórának. 2004 végéig India 1,8 milliárd dollárt fektetett be Afrikában (Kína egy évvel később is még „csak” 1,3 milliárd dollárnál tartott) (Broadman, H. G. 2008). Hosszan folytathatnánk még a példák sorát, miképpen talált egymásra az utóbbi dekádotokban India és Afrika. Egyre inkább úgy tűnik tehát, hogy az indiaiak nem csak „színezőelemként” vannak jelen Afrikában, hanem meghatározó szerepet szánt nekik Ganésa az elkövetkező évtizedekre.

Jegyzetek

1 Csak az egyik saivita (Siva követői) portál az afrikai kontinens hat országában 14-ről tud (<http://www.shaivam.org/siddhanta/toi.html> Utolsó letöltés: 2009. március 1.).

Felhasznált irodalom

- Baktay E. (2000): India bölcsessége – a hindu világszemlélet ismertetése (reprint). Könyvfakasztó – Kairosz Kiadók, Budapest, p. 14.
- Bárdi L. (1999): A keleti világvallások története és eszmevilága. Keleti Kiskönyvtár 1. JPTE TTK FI Ázsia Központ, Pécs, p. 48.
- Broadman, H. G. (2008): China and India Go to Africa. In: Foreign Affairs, Vol. 87. Num. 2., pp. 95-109.
- Friedman, T. L. (2006): És mégis lapos a Föld. HVG Könyvek, Bp., p. 267.
- Gregory, R. G. (1971): India and East Africa: A History of Race Relations within the British Empire, 1890-1939. Clarendon Press, Oxford, 555 p.
- Jayaram, N. ed. (2004): The Indian Diaspora – Dynamics of Migration. Sage Publications Ltd, London, pp. 15-43.
- Johnson, P. (2004): Want to Prosper? Then Be Tolerant. Forbes, 2004. június 21. <http://www.forbes.com/forbes/2004/0621/041.html> (Utolsó letöltés: 2009. február 26.)
- Kuppusami, C. (1983): Religions, Customs and Practices of South African Indians. Sunray Publishers, 177 p.
- Lapierre, D. (1988): Az öröm városa. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, p. 123.
- McNeill, W. H. (1963): The Rise of the West: A History of the Human Community. The University of Chicago Press, Chicago, p. 210.
- Pete, J. – Bálint, Á. – Wilhelm Z. (2008): Indian Religions in Hungary. In: Journal of Gandhian Studies, Vol. VI. Nos. I-II., pp. 284-293.
- Pillay, G. J. (1991): Bethesda Temple among Indian South Africans. Journal of Religion in Africa, Vol. 21. Fasc. 3., pp. 256-279.
- Report of the High Level Committee on Indian Diaspora (RHLCID) 2000. Ministry of External Affairs, Foreign Secretary's Office <http://indiandiaspora.nic.in/contents.htm> (Utolsó letöltés: 2009. február 26.)
- Szegedi N. – Wilhelm Z. (2008): Dél-Ázsia társadalomföldrajza. In: Horváth G. – Szabó P. – Probald F. szerk.: Ázsia regionális földrajza. Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 403-562.
- Tóth-Soma L. (1998): Egyszerűen és érthetően a hinduizmusról. Egyházfórum, Budapest, p. 13-14.
- von Glasenapp, H. (1998): Az öt világvallás. Talantum Kiadó, Budapest, p. 64.
- Wilhelm Z. (2008): Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához. In: Modern Geográfia 2008/2. szám, p. 40.

BERNADETT ● AROWOLO

magicpictures.hu

Horváth Beáta

A fügefafa és a kaméleon

A kikuju etnikum mítosza és hitvilága

A KIKUJU népcsoport Kenya egyik legnépesebb és legbefolyásosabb etnikuma, amely igen színes eredettudattal bír. Elsősorban az ország középső részén, Kiambu, Murang'a, Nyeri, Embu és Meru körzetében élnek, de Kenya más területein is találkozhatunk velük. Ma már nem különülnek el annyira, mint korábban, más etnikai csoportokkal, még tradicionálisan ellenségnek számító népekkel is keverednek. A kikuju populáció hat és nyolc millió közöttire becsülhető. Pontos számot az adatfeldolgozás ingadozása miatt nem tudhatunk. A kikujuk letelepedett életmódot folytatnak, hagyományosan földművelők, melyet állattartással ötvöznek. Beszél nyelvük a bantu ághoz tartozik. Ma már nem hívhatjuk őket törzsnek, hiszen képtelenség lenne bizonyítani a közös vért, mint összetartozást. A vérszerinti rokonokat tömörítő kikuju törzs három, egymást kiegészítő összetevőre bontható: az első és a legkisebb a szűk család, ezt követi a klán, mely számos familiát tart össze, a harmadik fundamentum pedig a kikuju nép egységét biztosító rítusok rendszere. A kikujuknál, hasonlóképpen Kenya szinte minden etnikumához, e

Hagyományos kikuju település és házak a falumúzeumban

különleges rítusok jelenítik meg az élet valamelyik szakaszából egy másikba történő átlépést. A szertartás az élet fordulópontját jelöli, erősíti a közösséget, védelmet nyújt az egyén számára, áldást hoz az életre, felelősségteljes viselkedésre és a helyes út követésére tanítja az embereket. Az élet sorsfordulónak valóságos ünneplése egy-egy szertartás, mely egyszerre őrzi és megújítja a hagyományokat, közösségbe kovácsolja a különböző korcsoportokat.

De honnan is ered ez az igen erős identitástudat? A független Kenya első miniszterelnöke, a kikuju származású Jomo Kenyatta, eredeti nevén Kamau Ngengi könyvéből megismerkedhetünk a népcsoport eredetmítosának egyik változatával.

A legenda szerint, a kezdetek kezdetén az univerzum megalkotója, azaz Ngai¹, magához hívott egy Gikuyu nevű férfit, kinek földet adott, azon folyókkal, erdőkkel, vadakkal és más javakkal. Ezzel egy időben Ngai földi pihenőhelyként és csodálatos tetteinek jelképeként teremtett egy hegyet is, mely a Kirinyaga nevet viseli (ma Kenya-hegyként ismert, legmagasabb csúcsa 5185 m). Ngai felvitte Gikuyut a hegy csúcsára, majd onnan rámutatott egy csoport fügefára, s megparancsolta a férfinak, hogy szaporodjon és alapítson országot a neki adományozott területen. Ngai azt is meghagyta, amennyiben Gikuyu segítséget kérne tőle, mutasson be áldozatot, s kezeit emelje imára a Kenya-hegy felé fordulva.

A férfi úgy tett, ahogy Ngai mondta, elindult a fügefák felé, ahol rátalált egy gyönyörű lányra, Mumbira, akít feleségül vett. Kilenc lányuk született, de fiúk egy sem.² Gikuyu igen dühös volt, amiért fiú utód nélkül maradt, ezért segítségül hívta Ngait. Isten türelemre intette őt, és megparancsolta neki, hogy áldozzon fel egy bárányt és az egyik gyermekét, vérüket és zsírukat öntse a fügefá (mokojo) törzsére, húsuikat égesse el. Nem sokkal ezután az áldozat helyén talál majd kilenc fiatalembert. Ngai szavai valóra váltak. Gikuyu hazavitte az ifjakat, akik megpillantva a lányokat azonnal szerelemre lobbantak. A lányok egy feltétel voltak hajlandóak feleségül menni a fiatalemberekhez, amennyiben azok matriarchális rendszert fognak követni. A családok Gikuyu és Mumbi halálát követően is együtt maradtak, s ahogy idővel egyre gyarapodtak, lassanként eltávolodtak, kilenc klánná fejlődtek, név szerint: asíra, agacsiko, airimo, ambui, angare, andziro, angui, idaga és aiderando.³ E klánok szorosan összetartoztak, segítették és támogatták egymást, egyetlen kiterjedt családként működtek együtt, mint Mumbi törzsének gyermekei. Persze e kláni leszármazás mára követhetlenné vált, a leggyakrabban adott leánynevekben (Wachira, Wanjiku, Wairimu, Wambui, Wangare, Wanjiru, Wangui, Mwedaga vagy Warigia) azonban máig visszaköszön.⁴

Kenyatta szájhagyományra épülő elbeszéléséből kiderül az is, hogy néhány generáció elteltével a nők uralkodni vágyó, harcos természetűvé váltak, sőt, némelyikük több férjet is tartott. A férfiak igazságtalanságoknak, jogtalan büntetéseknek, gyilkosságoknak voltak kitéve, melyet megeléggel felkelést szerveztek. A legenda szerint óvatosan megközelítették a nőket, és fondorlatosan rávették őket, hogy együtt haljanak velük. Ez hosszú időn keresztül így zajlott, mire az asszonyok ráeszméltek, hogy becsapták őket. Többségük teherbe esett,

Katolikus templom Kelet-Kenyában

legyengült, így a férfiak lassanként átvették a hatalmat, többnejűsége épülő patriarchális rendszert vezettek be, s átnevezték a törzset Mumbi gyermekeiről Gikuyu gyermekeire. A klánok eredeti nevét az asszonyoknak azonban sikerült megőrizniük, azzal emléket állítva Gikuyu kilenc lányának.

Léteznek eltérő mítoszok is. Egy másik változat szerint a fügefánál leszúrt kilenc karó változott ugyanannyi fiatalemberré, mialatt Gikuyu imádkozott. A Nobel-békedíjas, szintén kikuju származású Wangari Maathai elbeszélése alapján, Gikuyu botokból oltárt épített, amelyben égő áldozatként bárányt mutatott be. Mikor az állat elhamvadt, kilenc ifjú jelent meg. Szintén Maathai meséli, hogy nem kilenc, hanem tíz leány született, de a legkisebb, Wamuyu, még igen ifjú volt, és nem ment férjhez a nővéreivel egy időben, bár a későbbiekben neki is születtek gyermekei. E legenda szerint a kikuju népcsoport tíz klánból származik. Mindenegyik klán tagjai különböző foglalkozást űztek: az egyikből a próféták kerültek ki, a másik a kézműveseket tömörítette, de a doktorok és a népcsoport vezetői is külön klánból kerültek ki.

A kikuju etnikum valódi származása ismeretlen. Annyi bizonyos, hogy a 13. század körül érkeztek Kelet-Afrikába a bantu vándorlás során. Norman Bennett és Christopher Ehret nyelvészek feltételezése szerint, a kikujuk a mára már kihalt Thagicu (e. dagéso) népcsoport leszármazottjai, nyelvük a kamba, a tharaka, a meru, az embu, a csuka, az igembe, a tigania és a mbeere népek nyelvének keveréke. Miképpen az sem tudjuk pontosan, hogy e népek, melyek egyébként szintén osztoz-

nak a kikuju eredetmítoszon, mikor szakadtak el egymástól, úgy az sem egyértelmű a kikujuk, mint önálló etnikum mióta léteznek. Bármelyik mítoszt fogadjuk is el, Ngai, vagyis a közös vérszerinti őst megteremtő és befolyásoló Isten, mint központi elem egyaránt visszatér. E mélyreható és összetartó kapocs elengedhetetlen a hagyományokat követő, de a modern kikuju családok életéből is, a közös őstisztelete a népcsoport alkotó részé.

A kikuju ember egykoron rendkívül szoros kapcsolatot tartott természetfeletti erővel, s folyamatos párbeszédben állt az elhunyt ősök szellemeivel is. Közösségi ünnepekkor rendszeresen mutattak be állatáldozatot Ngai dicséretére, sőt, gyakran az italokból is kiöntöttek a földre, azzal kedveskedve Isten és a szellemek számára.

A kikujuk hagyományaiban a szellemvilág három részre oszlik. Az első a szülők szellemeit magában foglaló csoport, akikkel az utódok napi kapcsolatot tartanak fent. A második a klánok szellemvilága, amely a családokat felölelő klánok boldogulásáért felelős, míg a harmadik pedig az egy adott korcsoporthoz kötődő szellemekké. Mivel a különböző korcsoportok közötti egység alkotja a törzsi szervezettséget, utóbbi szellemeket egyúttal közösségi szellemekként is értelmezhetjük. A kikuju hitvilág szerint a holtak szellemeinek ugyanazok a javak járnak, mint az élőknek.

A mai vallások többségénél szerepel az ősök valamilyen formában kinyilvánított tisztelete, ám konkrét imádatról legfeljebb a konfucianizmus esetében beszélhetünk. Az afrikai vallásokban az ősök olyanok, mint az élő halottak: táplálkoznak, időnként megjelennek, illetve közvetítenek élők

és Isten között. Szolgáltatukkal egyesítik a közösséget, a fizikai és a spirituális világot, büntetnek, és emlékeztetnek, hogy egy napon mindenki a szellemvilághoz fog tartozni.

Ngai a teremtő, mindennek ura, aki ellátja teremtményeit javakkal. Nincsenek szülei és nincsen társa. Az égben lakozik, de ideiglenes otthonokat helyezett a hegyek tetejére, amelyekben áldás-, avagy átokosztás végett a Földön tett látogatásai során szokott megpiheni. A hagyomány szerint Ngai olyankor tartózkodik valamelyik hegy tetején, ha azt felhő borítja. De nemcsak a kikujuk hiedelmében lakozik Isten a hegytetőn. A környező népek is hasonlóan vélekednek, így gyakorlatilag nincs olyan hegytető, mely ne lenne valamelyik szent otthona.

A kikuju emberimádságai során Mwenenyagáéhoz szól, mely kifejezés jelentése: "Maga a fényesség". Az Isten földi lakhelyeként megnevezett Kenya-hegyet a helyiek pedig Kirinyagának, a "a fényesség hegyének" nevezik. A mindkét szónál szereplő tő, a "nyaga" jelentése strucc. A fekete-fehér tollazatú, nagytestű madár a Kenya-hegy fekete szikláit és hófedte, fehér csúcsait szimbolizálja. Mindezek tükrében nem meglepő, hogy a hegy lábánál élő, a kikuju mítoszon szintén osztozó embu népcsoportnál a Nyaga az egyik leggyakoribb fiúnév.

Ngai nehezen meghatározható. Nem ruházzák fel emberi tulajdonságokkal, sem emberi külsővel. Mint ahogy a tradicionális afrikai vallások istenei, úgy Ngai is jelen van mindenhol és mindig, de keveset törődik az emberek ügyeivel. Ennek ellenére a kikuyu etnikum, különösen a szertartások ideje alatt, úgymint születés, beavatási ceremónia, házasság és halál, spirituális kapcsolatot tart fent vele. A hagyományos hitvilág, ellentétben a mai, jórészt keresztény vallások hitvilágával, nem engedte az egyént Ngaihoz szólni, erre csak családi gyűlekezetben kerülhetett sor. Ha az egyénnek segítségre volt szüksége, a közösség doktorával megtisztulást végzett, majd együtt megidéztek az elhunyt szellemét.

A hagyományos kikuju hit követői nem építettek templomokat vagy szentélyeket, rendszerint fűgefák tövében mutatták be áldozataikat. Ngai természeti jelenségek, úgymint eső vagy napsütés formájában mutatta meg erejét. A hiedelem szerint a villámlás megtisztítja Isten útját, amint egyik hegytetőről átköltözik a másikra, éppen ezért tiltott ilyenkor az ég felé nézni. Egy másik elbeszélés szerint a villám Ngai fegyvere, melyet az ellenségeivel vívott harc során használ, míg a mennydörgés pedig a küzdelemre készülő Ngai izületeinek ropogtatása. Isten szándékait és tetteit a természeti

jelenségekből (eső, vihar, szárazság, szél, stb.) következtetik ki. Ngai melegegettsége az embereknek jutottot javakból és terményekből mérhető le.

Korábban a kikuju emberek szárazság, vagy járvány idején együtt fohászokdtek, a beteg egyén gyógyulásáért ugyanakkor nem Ngaihoz fordultak, hanem a közösség doktorához. Amennyiben az orvos nem tudott segíteni, felidéztek az ősök szellemeit, s ha a betegnek ezután sem javult az állapota, akkor a családfő áldozatot mutatott Ngai tiszteletére. Másként jártak le, amikor Isten valamilyen természeti megnyilvánulása (például egy villámcsapás) okozott sérülést. Ilyenkor az ősök szellemét nem idézték meg, hiszen Ngai akarata ellen senkinek sem lehet ellenvetése.

A kikuju etnikum nem téríti vallását, más származásúakat nem fogadnak be egyedi kultúrájukat és személyiségüket meghatározó hitvilágukba. A közösség tagjává csakis beleszületéssel lehet válni, az alapvető kulturális és vallási szabályokat, hagyományokat, az erkölcsi tanításokat élete során sajátítja el az egyén. Bár számos afrikai hiedelemnél találkozhatunk vallási vezetővel, a kikuju hagyományokban ilyenről nem beszélhetünk. A kései kikuju hagyományok ugyan beszélnek prófétákról, ám e tanítók nem isten szavait tolmácsolták, hanem saját látomásait. Egyikük, Cege wa Kibiru (másnéven Mugo wa Kibiru) fehér emberek érkezését jósolta meg.

Ima az esőért

A hosszan tartó szárazságok ideje alatt az emberek felkeresték a látnokot, Ngai mutatott-e számára bármilyen álmot az eső hiányának okáról. Az elkövetkezendő éjszakák valamelyikén a látnok megálmodta, Ngai milyen színű bárányáldozatot fogadna szívesen, mellyel az emberek rossz tette megbocsátást nyerne, Isten pedig esőt küldene az égből. A kiválasztott bárány gazdájának tisztességes és igazmondó embernek kellett lennie, akitől állatát gabona, esetleg méz fejében vitték el. A szertartást idős, tiszteletben álló férfiak mutatták be, akikhez csatlakozhattak a közösség tekintélyes aszszonyai is, továbbá egy-egy, lelki és testi ártatlanságuk érdekében nyolcadik életévüket be nem töltő fiú és leány. A szertartásra hat nappal a résztvevők kijelölését követően, távol a falutól, egy nagyobb fűgefa alatt került sor. Az áldozati időszak alatt békességnek kellett lennie, senki nem hagyhatta el a lakhelyét, és vendégek sem érkezhettek.

A kitűzött nap reggelén az egyik tökedénybe mézsört, a másikba pedig tejet töltöttek. A tálakat a két gyerek vitte, nyomukban az idősek haladtak a bekötött szemű áldozati báránnyal. Mikor elérték

a kiválasztott fügefát, a vezető idős férfi magasra emelte kezét, benne a két tökedénnyel és a Kenya-hegy felé fordulva imádkozni kezdett. Mondatait a jelenlévők kórusként kísérték. Az ima befejeztével a szertartásvezető belekortyolt a sörbe és a tejbe, jelezvén Ngai számára, hogy tiszta szívvel jöttek és áldozatuk is megfelelő. Ezek után a főimádkozó kiöntött az edényekből egy keveset a jobb és bal válla fölé, ily módon kielégítve a fügefát őrző holtak szellemeit, majd a résztvevők hétszer megkerülték a fát, s a mézsört, illetve a tejet annak törzsére locsolták. A nyolcadik körben letelepedtek a fa köré. Ekkor a bárányt a hátára fektették, fejével a Kenya-hegy felé. A gyermekek hüvelykujjukat az állat torkára helyezték, mellyel jelezték, hogy ártatlan és érintetlen emberekhez fűződik a jószág feláldozása, majd az egyik férfi megfojtotta a bárányt. Dr. Waruta kenyai professzor magyarázata szerint, azért ölték le így az állatot, hogy annak vére ne folyhasson ki, hisz a jószág teljes egészében Ngait illette. Ezt követően megnyúzták az állatot, leveleket és rőzsét gyűjtöttek, majd a fügefát két gallyának segítségével tüzet csiholtak. Az állat véré a tejes, a zsíráj pedig a sörös edénybe gyűjtötték össze, végül az egészet ráöntötték a fához erősített belekre. A megsült húst levelekre helyezték, apróra darabolták, majd egyik részét Istennek ajánlották, a maradékot pedig a résztvevők fogyasztották el. Miután befejezték az étkezést, Ngai adagját a csontokkal és a levelekkel együtt a tűzre vetették. Míg a füst szállt az ég felé, addig a tűz körül állók feltartott kézzel imádkoztak a Kenya-hegy, illetve a négy égtáj felé fordulva. A szertartás helyszínét hátrahagyva az imádkozók magukhoz vettek egy keveset a bárány gyomortartalmából, melyet később az ültetési rítus alkalmával használtak fel. Az áldozati szertartás összesen nyolc napig tartott, mialatt a résztvevők nem élhettek nemi életet, sőt, még feleségeik kunyhóiban sem alhattak.

Az ültetési szertartás

Az esős idő beálltát követően az idősek ismét összegyűltek, ezúttal az ültetési szertartás végett. Ennek célja a magvak megáldása volt. A vetőmagvak minden fajtájából egy keveset belekevertek a bárány gyomortartalmába, majd az egészet egy tökedénybe tették, melyet éjszakára a közösség legnagyobb tisztelendő asszonya vitt magával a kunyhójába. Ezt követően kiválasztottak két, el nem égő vesszőt a korábbi áldozati tűzből, az egyik végüket kihegyezték, és odaadták azoknak a gyerekeknek, akik az áldozaton is részt vettek. A kisfiú és a kislány, az idős férfakkal együtt elvitték a vesszőket, a tálat megőrző asszony kunyhójához,

majd mindannyian aludni tértek. Reggel kiválasztottak egy földterületet, ahol aztán szertartásosan elszórták a magvakat. A rítust végző férfi először magasra emelte az edényt, majd a Kenya-hegy felé fordulva imádkozni kezdett a termés megáldásáért. Ezt követően átadott néhány magvat az asszonyoknak, akik továbbadták azokat a gyermekeknek. Ők, a magukkal hozott vesszőkkel túrtak egy kisebb mélyedést a földben és beleszórták a magokat. Mindezt addig ismételték, míg minden egyes vetőmagot el nem vetettek. Miután visszatértek a faluba, megfújtak egy kürtöt, ezzel jelezve az embereknek: készülődhetnek a vetésre.

A termés megtisztítása

Néhány hónappal a vetés után következett a termés rituális megtisztítása a kártevőktől. Ennek menete megegyezett az esőért való fohászkodással és áldozatmutatással, csupán gyermekek nem vettek részt rajta. Olyan helyszínt választottak, mely bővelkedett a termő növényekben. A bárányt megfojtották, a gyomortartalmát különböző, apróra vágott gyógynövényekkel keverték el egy tökedényben. Elfogyasztották a húst, majd ünnepi dalokat énekeltek. Ezt követően a tűzifát, a gyógynövényeket, a csontokat és a körmöket, illetve a kifolyt vért és a bárány gyomortartalmát tűzre dobták. E rituális tűz segítségével gyűjtötták meg az idős férfiak a vesszőnyaláb fáklákat, majd négyfelé váltak az imádkozók, mindegyik csoport magával vitt egy fáklát, illetve edényben az állat véré, zsíráj és gyomortartalmát, s elindultak a négy égtáj irányába a megművelt földeken keresztül. Amerre jártak, mindenhol meggyűjtottak valamit, így a lángok tisztító áldása gyorsan tovaaterjedt.

Aratási szertartás

Miután a termés beérett, ismét áldozatot mutattak be a kikujuk hálájuk jeléül. Összegyűltek az idős férfiak, a látnokok és a jósök. Az áldozati bárány színének egyeznie kellett a beérett kukorica színével, így a megfelelő jószág kiválasztása sokáig tartott. A szertartás előtti napon a megművelt földek között kígyózó utak mentén apró magtárakat létesítettek Ngai számára, hiszen a kikujuk szerint, aki ad, az vehet is. Ezekbe az ideiglenes magtárakba mindenkinek kötelessége volt valamennyi termést betenni. A beszolgáltatott termést különféle módon készítették el az idősek, majd el is fogyasztották azt.

A rituálé reggelén elvitték a bárányt és az áldozáshoz szükséges kellékeket a kiválasztott fügefához. Az állat megfojtását követően a fa kérgét megfúrták, majd a szivárgó vörös fehér nedvet

Pünkösdista templom Embuföldön, Kiriari

összekeverték a fa lehántolt kéregdarabjaival és a bárány gyomrának tartalmával. A szertartást vezető férfi a bárány bőrét keskeny, páros számú csíkokra vágta, aztán az előző keverékbe mártogatta és levelekbe csomagolta azokat. Az öregek felálltak és arccal a Kenya-hegy felé imádkozni kezdtek, majd a csomagocskákkal a kezükben elindultak. Minden egyes útkereszteződésnél megálltak, lyukat ástak, és behelyeztek egyet a zsákokkákból. Így tisztították meg rituálisan a betakarítók lépteit. A csomagok egy részét a falusiak között osztották szét, hogy azokat a magtárakban helyezték el a betakarítás megkezdése előtt.

A gyógyítás rituáléja

A kikujuk körében különböző szertartási formák alakultak ki a betegségek kezelésére. A hagyomány szerint a holdfelkelte a legalkalmasabb időpont az e betegségeket okozó gonosz szellemekkel való küzdelemre. Az effajta szertartásokon mindenkinek, öregeknek és fiataloknak egyaránt részt kellett venniük. A kürt megszólalásakor a közösség tagjai, kezükben botokkal, vagy más életlen szerszámokkal kirohantak házaikból², s üvöltve szaladtak a folyó felé, miközben az útjukba kerülő minden bozótot alaposan „megvertek”, nehogy akárcsak egyetlen szellem is életben maradjon. A környék visszhangzott a botok összeütésétől, a kürtöktől és az emberek sikoltozásaitól. A folyóhoz érve megátkozták a szellemeket, botjaikat pedig beledobták a vízbe. Ruháikról és lábukról leverték a port, majd hazafelé vidáman énekeltek, megünneplelve az ártások-

tól és a járványoktól való sikeres megszabadulást. Másnap kora reggel azoknak a kisgyermeknek a fejéről, akik koruk miatt még nem tudtak részt venni a szertartáson, az anyjuk leborotválta két sávban a hajukat (az egyik sáv a homloktól a tarkó irányába tartott, a másik pedig erre merőlegesen a fejtetőn keresztet formálva), majd vörös okkerral kenték be őket. Úgy tartották, e gyerekek képesek tekintetükkel elűzni az ártó szellemeket.

A varázslás és a boszorkányság

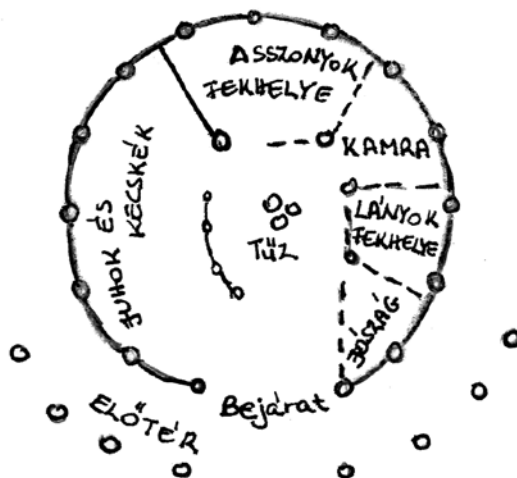
Mivel a hiedelem szerint az univerzumot egyfajta misztikus rend irányítja, a legtöbb tradicionális afrikai vallásban, így a kikujuk hitvilágában is fellelhetjük a mágiát, a kuruzslást. Helytelenül, a kívülálló könnyen varázslásnak, boszorkányságnak kiálthatja ki az afrikai vallások ezen, csupán részlet, s semmiképpen sem fundamentális szokásait. A hagyomány embere hitt egy erőben, egy felsőbb hatalomban, melyet a mágusok segítségével irányítani tud, ily módon jó, vagy akár gonosz dolgokat cselekedve másokkal. A tradicionális afrikai vallások hívei tisztában vannak azzal, e rejtélyes univerzumi erő Istentől s nem a varázslóktól származik, a mágusok csupán közvetítenek a szellemek és az emberek között. A hiedelem szerint a varázslók látják a halottakat, azok mozdulatai láng, illetve fény alakjában jelenek meg előttük, s hallják a hangjukat is, sőt, kommunikálnak velük. A mágusoknak az emberiség megsegítésére kell fordítaniuk e misztikus erőt, ártani, vagy átkozni nem szabad, az már fekete mágiának, vagy boszorkányságnak

minősül. Ez utóbbira példa a varázserővel okozott halál. Épp ezért Afrikában még ma is előfordul, ha valaki meghal, először azt próbálják kideríteni, vajon akarhatta-e valaki a halálát?

Gyakorta alkalmaztak mágiát szerelmi ügyekben is. Ilyenkor a varázsló egy elhagyott, csendes helyre vezette a látogatót, egy vadállat, rendszerint egy hiéna üregéhez, mivel a hiedelem szerint ilyen helyen lakoznak azon holtak szellemei, akik kapcsolatban állnak a szerelem mágiájával. A mágus leültette a látogatót az üreggel szemben, majd mögötte állva felemelt kézzel fennhangon, hétszer egymás után megszólította a szerelem szellemeit, miközben varázstáskáját lóbálta az ülő feje fölött. Ezt követően a szerelemre vágyó „páciens” fejét az üregbe dugta, majd a mágus ritmikusan csapkodni kezdte a farát varázstáskájával, miközben kérdéseket tett fel a szerelmi életről. A rituálé végeztével a mágus annyi lány szerelmével áldotta meg a férfiút, amennyi a csillag az égen. Ezt követően a varázsló apró sebeket ejtett látogatója lábán, melyekbe képletesen beledörzsölte magát a szerelmet, majd bájittalál kínálta a férfit, így felkészítve a szerelmi életre. Az efféle szertartáson keresztülment férfit közveszélyesnek nyilvánították, kirekesztették, nem vállalhatott közszolgálatot, fiatal évei kizárólag az örömszerzéssel teltek, meglőtt korára vagon és család nélkül maradt.

A szerelmi mágiának létezett egy másik fajtája is, amikor a fiatalember reménytelenségében és féltékenységében fordult a csodadoktorhoz. Ekkor első lépésként képletesen elváltakozták a riválist, majd szerelmi bűverőt küldtek a leány felé. Az ifjú varázsigéket sajátított el, s amikor elérkezettnek látta az időt felkereste kedvesét. A nyelve alá egy darabka bűvös gyökeret tett, így próbálván hipnotizálni a lányt, majd nyíltan megvallotta szándékait, mire a bűverő hatása alá került kedvese azonnal beleegyezett a házasságba.

Amennyiben a fiúnak nem állt módjában találkozni a lánnyal, úgy a varázserőt a lány kunyhójában lévő tűzbe helyezték, s az a füsttel együtt került a kiszemelt testébe. De gyakorta szórták a különböző fakérgéből készült varázsport a leány ajtaja elé is, melybe belelépve úgyszintén szerelembe esett a behálózni kívánt hölgy. Ha mindezen próbálkozások eredménytelennek bizonyultak, akkor a szerelmes férfiú titokban összegyűjtötte a lány haját, vagy körmeit. Ezek felét a nyakába akasztva viselte, a másik felét pedig a kedvese ágyába rejtette, miközben egy varázserővel bíró verset ismételt, melyben hangosan megnevezte a szeretett lányt. Ez utóbbi a legáltalánosabban elterjedt szerelmi varázslat egész Kelet-Afrikában.

A hagyományos kikuju ház alaprajza (saját rajz)

A betegek meggyógyítása

A kikuju hagyományokban gyakorta használták a mágikus erőt a betegségek gyógyítására is, abban az esetben, ha a tradicionális gyógymód, vagy gyógynövény már nem segített. Ekkor a csodadoktor magára öltötte a szertartáshoz elengedhetetlen viseletét, szemben helyezkedett el a beteggel, akit már felkészítettek a természetfeletti erő befogadására. A varázsló elővette táskájából a gyógyító mágiát, egy jószág szarvába zárt különböző varázserővel bíró apró tárgyakat, melyeket a jobb kezében tartott, míg a balban egy, minden más csengőtől eltérő hangú, a hiedelem szerint a gonosz szellemeket elijesztő rézcsevegőt markolt. Miután a beteg megnyalta a gyógyító varázsszöveget, a csodadoktor kántálni kezdett, s közben a páciens feje fölött hevesen rázta csengőjét, valamint a varázserővel bíró kürtjét. Aztán hirtelen elhallgatott, a beteg szemébe meredt, ráolvasott, és felkészítette a gonosz szellemek kiokádására. Varázsbotjával egy gödröt ásott, amelybe rituális célokra használt banánleveleket fektetett, majd gyógynövényekkel összekevert vizet öntött a mélyedésbe. A beteget a víz fölé térdeltette, s miután varázsigék mormolásába kezdett, a gyógyulni akaró minden mondat után belekortyolt a vízbe, a végén pedig képletesen (szóban elmondva) kihányta a gonosz szellemeket. Ezt követően a mágus belépett a beteg kunyhójába néhány, bűverővel rendelkező levéllel, s a lakhely minden szegletét rituálisan felsöpörte azokkal. Miután végzett, az összesöpört port bal kezével mérgesen a gödörbe dobta, a szellemeket pedig ismeretlen

helyre száműzte. A beteg ezt követően végigsöpörte testét ugyanezekkel a levelekkel és a vízbe dobta azokat. Később a rituális gödör tartalmát valaki elvitte egy közeli folyóhoz és beöntötte. A szertartás végeztével a beteg ember házából kivitték a régi hamut és új tüzet gyújtottak. Ekkor az ajándékokkal jutalmazott varázsló gyógyultnak nyilvánította a beteget, akiben úgy ragyogott az egészséges lélek, mint az új tűz.

A boszorkányság

A kikuju emberek között a legyűlöttebb mágiatípus a boszorkányság, azaz az orogi volt. Ezen erő birtokosára mint romboló, veszélyes személyre tekintettek. A boszorkányság célja a meggyalázás, éppen ezért alkalmazása etikátlannak, a közösség erkölcsi törvényeivel ellentmondónak számított. E mágia eltér a többitől, mivel nem misztikus erővel, hanem kézzelfogható dolgokkal történt. A boszorkányok lehetnek nők és férfiak egyaránt. A másikat nem ismerték, ritkán találkoztak, olyankor arcukat feketére kenték, illetve fehér pöttyöket rajzoltak szemük és orruk köré. Mindegyikük külön rejtekhellyel rendelkezett a bozótosban, ott vetették le ruházatukat, mielőtt meztelenül megjelentek a találkozáson az éjszaka kellős közepén. Miután befejeződött a tanácskozás és a szerek elkészítése, ki-ki visszatért búvóhelyére, ügyelve, hogy senki se kövesse. A boszorkányok által készített méreganyagok rendszerint tartalmaztak hamut, szárított mérgező gyökereket, illetve növényi port. Ezeket vegyítették ember, állat és hüllő húsából (többnyire a nemi szervekből, mellből, nyelvből, kéz- és lábfejből, vérből, fülből, szemből és orrból) visszamaradt, porhanyós keverékekkel. Az állati szervek közül felhasználták továbbá a szívet, a vesét, a gyomrot, a beleket, a májat, a herét és a zsírt. Az egyveleg halálos hatásához a hiedelem szerint azonban szükség volt a varázsló természetfeletti erejére is, aki varázsigék mormolása és túldramatizált rituálék közepette vitte át hatalmát a keverékbe. Mindazokat, akiket a közösség gyilkosság elkövetésével gyanúsított meg, kivégezte.

Társadalomellenes aktivitásuk miatt a mindennapi ember rendkívül félt a boszorkányoktól. Aki véletlenül mégis kapcsolatba került velük, rituális megtisztításon ment keresztül, nehogy a családtagjait is bemocskolja. Az ártó mágust ilyenkor rituális kellekeivel együtt a bírák elé hurcolták, s felszólították, hogy kóstolja végig minden egyes mérgét. Amennyiben a boszorkány életben maradt, úgy bizonyította kellekei és saját maga ártalmatlanságát. Ha rosszul lett feleskették az igazságra, és

vallatni kezdték. Bűnösségének bebizonyosodása esetén két lehetősége maradt: elismerni a vádat és vállalni a kivégzést, avagy a további tagadással megkockáztatni, hogy családját is kiirtsák. Amennyiben ártatlannak bizonyult, elengedték, ám további egy hónapon át kémkedtek utána, s ha közben bebizonyosodott vétké, még aznap kivégezték.

Erre családja jelenlétében (a rokonok szeme láttára, vagy egyidejű vértanúságuk mellett) került sor. A kivégzést a szertartási kürtök kora reggeli hangja jelezte. Rendszerint egy tágas, kies területet választottak ki vesztőhelyként, hogy a jelenetet messziről is látni lehessen. A boszorkányt körbevették a bírák, majd megölték vele az egyik bakkecskáját, ezzel jelképezve saját halálát. A leölt állat szívét megették vele, hogy az megvilágítsa bűnös szívét. Ezt követően kecskevér és tehéntej keverékét öntötték a fejére, s azt végigfolyatták a testén is. A harcosok és az idősök hosszasan kerülgették a boszorkányt, közben pedig rituális, ráolvasó verseket énekeltek. Minden jelenlévő egy száraz banánlevelet helyezett az elítéltre. Majd a legközelebbi hozzátartozóját felkérték, hogy – némi közreműködő segítséggel – kötözze ezeket halálraítélt rokonára. A kiválasztott családtagnak már nem szabadott rokonként tekinteni a boszorkányra, csakis egy kivégzendő ártó bűnöst láthatott benne. Közben az öregek tüzet csiholtak, a halálraítéltet pedig felkérték utolsó kívánsága és az általa megölt személy nevének kimondására. Egy másik rokon átvette a tűznyalábot és meggyújtotta a levelekbe csomagolt kuruzslót. Ekkor a tömeg hátat fordított és egy örré bízta az égetést. A folyamat végén megfűjták a kürtöket és a résztvevőkön rituális megtisztítást végeztek.

A kikuju közösség napjainkban

A 20. század elején a Kenyába érkező misszionáriusok, illetve telepések az ártó boszorkányok és a hagyományos úton gyógyító doktorok foglalkozását egyaránt betiltották. Még az áldozatkor használt fügefákat, mint az ördögi befolyás jelképét is kiirtották. A kikuju etnikum fiatalabb tagjai gyorsan felvették a kereszténység hitét, s az ifjúság nemcsak megtagadta, de maga is gyakorta pusztította a hagyományokat. A gyarmatosítók nem tisztelték a helyiek hagyományát, társadalmi viszonyait, az egyén tradicionális szerepét a közösségekben és a családban. Elvárták, hogy a keresztény tanítások szerint, azonnal hagyjanak fel a többnejűséggel, a szertartásokkal és a rituálékkal, amelyek mind-mind a hagyományos Afrika alapvető szerkezetét adták. Mivel a Bibliát igen hamar lefordí-

tották kikuju nyelvre (Ibuku ria Ngai (e: éfoko réa ngáj), azaz Isten Könyve), a kikuju ember gyorsan megbizonyosodhatott, hogy a misszionáriusok tevékenysége ellenkezik az abban leírtakkal.

Az ifjabb generációk érdeklődését azonban felkeltette a fehér ember tudománya, elsősorban az írás-olvasás gyakorlata, s az engedelmesség fejében teret nyert az oktatás. A helyiek tömegesen keresztelkedtek meg, bibliai neveket vettek fel, és létrehozták az Isten Emberei elnevezésű, első vallási szektát, mely úgy fogadta el a kereszténység tanításait, hogy közben megőrizte az afrikai hagyományokat és hiedelmeket is. Így maradhatott fenn a fügefafa és a kaméleon tradicionális jelentősége, mint a kikuju nép hagyományainak kiemelkedő elemei, a természeti jelenségek, a közösség és természetfeletti erők közötti kapcsolat jelképei. A mai városi kikuju ember pontosan annyira tart a kaméleontól, mint a sok évtizedekkel korábban élő.⁶

Mára a tradicionális hitvilág a szertartásokkal együtt eltűnt. A kikujuk életében, erkölcsében, közösségben, és hitében zavarral találkozhatunk. A hagyományos kikuju értékrend megbomlott, a családon belüli kötelékek meglazultak. Sokan felvették valamelyik világvallást, de legalább annyian élnek vallás nélkül. A kolonizáció és az azt követő függetlenedés éveit során számos vallás nyert teret Afrikában. John S. Mbiti adatai szerint 1900-ban a földrész lakosságának 58%-a gyakorolta tradicionális vallását, 34% vallotta magát muzulmánként, 9,2% pedig kereszténynek. Egy 1984-es adat szerint a keresztények aránya 45%-ra, az iszlám hívőkké pedig 41%-ra szökkent fel, míg a hagyományos vallásokat már csak a lakosság 12%-a követte, 7% pedig egyéb hiedelmeknek hódolt.

A kikuju népcsoport többsége nagyjából száz, különféle, zömében keresztény felekezethez tartozik, melyekre jellemző, hogy ugyanaz a vallás akár városonként is eltérő tanokkal rendelkezhet, ezáltal számuk megsokszorozódik. A legősibb az Akorino egyház. Ezt a felekezetet a kikuju hagyományokra építették, a misszionáriusok megjelenésekor intézményesedő Arithi mozgalom követői kezdeményezésével. Az Arithi mozgalom átvette a fehér embertől a kereszténységet és az írástudást, ám azoktól elzárkózva kívánta tovább folytatni saját kultúráját. Timothy Gachanga, a Közösségi Béke Múzeum Alapítvány munkatársának jegyzetei szerint az Akorino felekezet tagjai kerülnek a politikát, az igazságtalanságot, az erőszakot, még a rendőrségi szolgálatban sem vesznek részt. Nem fogadják el a központi hatalom irányítását, s nem támadnak akkor sem, ha őket bántalmaz-

zák. Gyermeküket nem járatják állami iskolába, nem viszik őket okleveles orvoshoz. A pénzt gonoszknak tartják, nem tesznek semmilyen esküt és éjjel-nappal, férfiak és nők egyaránt, fehér turbánt viselnek a béke jelképeként.

E, legősibb keresztény egyházat megszámlálhatatlan mai protestáns felekezet követi, amelyeket általában csak rövidített formában említenek, mint pl. P.C.E.A. (Kelet-afrikai Presbiteriánus Egyház), A.C.K. (Kenyai Anglikán Egyház), A.I.C. (Belső-afrikai Templom), C.P.U. (Egyesült Protestáns Egyház), L.E.P.C.K. (Kenyai Evangélikus Lutheránus Egyház). A kikujuk lakta Kinangop-magasföldön elterjedt a Kanisa Israel (Izrael Templom) nevű szekta is, melynek követői PI vörös felirattal díszített fehér fejfedőt viselnek.

*Livingstone Tower, Bagamoyo, Tanzánia
Fotó: Kalmár Lajos*

Jegyzetek

- 1 A történet később megalkotott mítosz jellegét mi sem támasztja alá jobban, mint a Ngai szó, amely noha az Isten kikuju megfelelője, de valójában maszáj eredetű.
- 2 Itt kell megemlíteni, hogy a kikuju hiedelem szerint a tizes szám balszerencsét hoz, ezért említ a legenda kilenc lányt, noha eredetileg tízről van szó. Van szavuk a tizes számra, de régen ehelyett a „teli-kilences” kifejezést használták.
- 3 Az „a” kezdetű szavak a kikuju nyelvben az embert jelölő szavak többszámára utalnak.
- 4 A szó kezdetén a „wa-” egyfajta birtokviszonyt jelöl.
- 5 Az éles szélű eszközök használatát tiltották, mivel féltek attól, a megvágott szellem kiontott vére katasztrófával sújt.
- 6 A kaméleon a megvetett állatok közé tartozik, mivel a mítosz

szerint Ngai fontos, még az újhald felkelte előtt Gikuyu számára átadandó üzenetet bízott rá. Lassúsága és feledékenysége miatt az állat azonban elkésett, és ezért „fogy el” a Hold, illetve halandók az emberek.

Felhasznált irodalom:

- Kenyatta, Jomo (1938): Facing Mount Kenya. Nairobi, Kenway
Mbiti, S. John (1975): Introduction to African Religion. Nairobi, E.A.E.P.
Mugambi, Jesse Ndwiga Kanywa (1990): A Comparative Study of Religions. Nairobi, Nairobi University Press

A háddzs és Nyugat-Afrika

Keserű Dávid

A háddzs

NAPONTA t ö b b mintegy milliárd muszlim hívő imádkozik Mekka felé fordulva, New Yorktól az Egyesült Arab Emirátusokon át egészen a Fülöp-szigetekig. Az iszlám feltörekvő, az egyik legdinamikusabban fejlődő, óráról-órára új követők ezreit szerző vallás. Jelenleg elsősorban két országban, Indiában és Kínában hódít, de nem feledkezhetünk meg a rohamos ütemben gyarapodó balkáni, nyugat-európai, valamint amerikai muszlim közösségekről sem.

Az iszlám vallás öt alappillért különböztet meg, melyek betartása és teljesítése a legfontosabb teendők egy híthű muszlim életében. Az első és legalapvetőbb tétel a hitvallás (saháda), melyben kijelentik, hogy Allah az egyetlen, igaz isten, és Mohamed az ő prófétája. A második pillér az ima (szaláh), ennek lényege a Mekka felé fordulva elvégzett napi ötszöri fohász. A következő tanítás az adakozás (zakát), a szegények segítése a vallásgyakorlat nélkülözhetetlen eleme. Az iszlám negyedik oszlopának számító, ramadán-havi böjt (szaum) alatt nem szabad ételt és italt fogyasztani, de csak napkelte után napnyugtáig szól a tilalom. Az utolsó alaptétel a zarándoklat (háddzs), amely szerint valamennyi muszlim hívőnek életében egyszer kötelező Mekkába vándorolnia, ha egészségi állapota, illetve anyagi helyzete ezt megengedi.

Szaúd-Arábiában található Mekka szent városa, az iszlám vallás központja és egyben Mohamed próféta sírhelye. A háddzs mára a világ legnagyobb zarándoklatává vált, évente nem kevesebb

mint két millió ember vándorol Mekkába, Dzul Hiddza (az iszlám utolsó hónapja) 7. és 13. napjai között. A háddzs dátuma változik, így minden évben máskor indulnak útnak a muszlim hívők. A mekkai turizmus az év más szakaszaiban is népszerű, de a háddzsot csak az említett időszakban lehet végrehajtani.

A Mekkába történő utazás pontos tervezést igényel. Úgy tartják, hogy a jó zarándoknak legalább fél évvel a tervezett út előtt meg kell kezdenie a felkészülést, és mind szellemileg, mind fizikailag érettnnek kell lennie. A vándor a háddzs tapasztalatait később megosztja másokkal, elősegítve hittársai sikeres zarándoklatát. A mekkai zarándoklathoz a szaúd-arábiai állampolgársággal nem rendelkező hívőnek különleges vízumot kell beszereznie. Ehhez a lakhelyéhez legközelebb eső mecsetből kell igazolást kérnie, hogy tanúsítsa, igaz muszlim. A 45 év alatti nők csak mahram (férfi kísérő), vagy családjuk rangidős férfinak kíséretében léphetnek be az áhított városba, a köztük lévő rokoni kapcsolatot bizonyítaniuk kell. A 45 év feletti nőknek „csupán” igazolniuk kell, hogy egy szervezett mekkai turistacsoport tagjai, valamint engedéllyel rendelkeznek, melyet férjük, vagy az apjuk állított ki. Mindezek mellett az összes látogató számára kötelező az agyhártagyulladás elleni védőoltásról kapott igazolás beszerzése. A vízum csak a Mekkába való utazásra jogosít, más vidékek felkereséséhez külön meghatalmazással is rendelkezni kell. A városba csak muzulmánok léphetnek be, a többi vallás képviselőit a hatóságok kitiltották.

A mekkai utazások gyakran a szaúd-arábiai Dzsidda város repterén kezdődnek. A mekkai turizmus dinamikus fejlődése óta a légikikötőben két terminált alakítottak ki a közel két millió látogató fogadására. A reptérről közvetlenül Mekkába induló buszjáratok rendszerint túlzásfoltak, így előfordulhat az is, hogy egy pár kilométeres szakasz több órán át tart. Ezt a zarándokok a háddzsál járó küzdelemnek tekintik. A buszokon gyakran elromlik a légkondicionáló berendezés, ezért érdemes az utazócsomagba törölközőt bekészíteni. Az út mentén rengeteg akadályba ütköznek a vándorok. Többek között szabálytalanul parkoló, vagy lerobbant autóbuszok, balesetek és az ezekből fakadó veszekedések tartják fel a forgalmat, illetve gyakorta okoznak bonyodalmat azon taxisofőrök, akik a minél több fuvar érdekében sorozatosan megszegik a közlekedési szabályokat. Manapság a zarándokok különféle utazási irodák kínálataiból választhatnak attól függően, hogy egyszerű, vagy luxus háddzs utat képzelnek el. Mindenféle lehetőség adott az egyszerű fapados járatoktól kezdődően, az első osztályon való utazáson át a mekkai ötszillagos hotelekben történő megszállásig. A háddzs-szertartásokhoz kapcsolódóan számos ajándéktárgyat is lehet igényelni, ha valaki elfárad a bandukolásban, frissítővel várják az utazásszervező cégek munkatársai.

Érdekességek

A szaúdi hatóságok és közigazgatási szervek

- 2006 decemberében 3200 drogtesztet végeztek a buszsofőrök körében, ebből 11 pozitív lett;
- készítettek egy esettanulmányt, melynek fókuszában egy Mekkát, Minát, az Arafát-hegy területét és a Muzdalifa-síkságot összekötő vasútvonal ötlete állt. Így a háddzs alatt használt 70000 buszjáratot 45000-re tudnák csökkenteni;
- tervbe vették, hogy Medinát Dzsiddán keresztül összekötik Mekkával. A vonat 300 km/h-s sebességgel haladna, így a Mekka-Medina út fél óra, a Medina-Dzsidda út pedig két óra lenne. A projekt kezdetének dátumát még nem tűzték ki.

2007-ben Dzhanar-Alijev Magomed-Ali, egy 63 éves csecsen nyugdíjas biciklivel tette meg az utat, kaukázusi otthonától Mekkáig és vissza. Útja során 13 országot érintett, miután az édesanyja megjelent álmában, és azt mondta neki, hogy biciklivel kell teljesítenie a háddzsot. Azerbajdzsánon, Iránon, Irakon keresztül haladt, itt azonban amerikai katonák összetörték a biciklijét. Kénytelen volt visszatérni Iránba, és kerülő úton, Örményországon, Grúzián, Törökországon, Szírián és Jordánián keresztül megtenni az utat.

A szertartás

A Mekkába történő megérkezés után a jó egészségnek örvendő részt vesznek a hagyományos rituálékban. A szertartások többsége a Korán eseményeit dolgozza fel. Első lépésként a hívők felveszik hagyományos zarándok ruháikat (ihram), majd hétszer egymás után az óramutató járásával ellentétes irányban körbesétálgák a Kába-követ. A következő rituálét száznak hívják (ez szó szerint futást jelent). Ekkor lényegében a Szafa és a Marwa dombjai között sétálnak oda és vissza, az előzőekhez hasonlóan hét alkalommal. Ez az a hely, ahol Ábrahám próféta szolgálója kétségbeesetten bolyongott, miközben vizet keresett a fiának, Izmaelnek. A Korán szerint egy kút jelent meg a dombok között. A háddzs ezt követő szakaszai az Arafát-hegyen folytatódnak. Mohamed itt mondta el az utolsó prédikációját, és ivott a Nagy Mecsetben lévő Zamzam-kútból. A muszlimok úgy hiszik, hogy ez az a kút, ahol Allah vizet fakasztott a sivatagban vándorló Hágárnak és Izmaelnek. A zarándokok napnyugtakor a Muzdalifa-síkságra mennek, ahol a szabad ég alatt alszanak, és hét kavicsot gyűjtenek össze. Ezekkel a kavicsokkal másnap megdobálják a sátán szimbólumának számító három kőoszlopot. Ezután állatáldozat következik, majd a szertartás az újjászületést jelképező rituális hajvágással folytatódik. A zarándoklat végén ismét hétszer körbejárják a Kába-követ. Egy hitű muszlim számára a Mekkába történő zarándoklat egy életre szóló tapasztalat.

A nyugat-afrikai zarándoklat rövid története

Az első nyugat-afrikai zarándokok a 12. század elején indultak Mekkába. A legnépszerűbb út a keleti mediterráneum egyik legnagyobb, és leghíresebb városán, Kairón keresztül vezetett. Az utat főként előkelők és uralkodók tették meg, mivel nekik volt pénzüik az útiköltségekre. Elsősorban Mali uralkodóinak híres zarándokújtjai maradtak emlékezetesek. A kor legjelentősebb zarándoklata Musza manszához kapcsolódik, aki utazása során a mai Mauritániát, Algériát és Egyiptomot is érintette. Kairói látogatásának itáliai kereskedők is szemtanúi voltak, akik aztán továbbadták Európában az uralkodó történetét. Musza manszát egy egész karaván, több tízezer ember kísérte. A hiedelem szerint az összes ember brokátot és perzsa selymet viselt. A teherhordó tevék szinte mindegyike 300 font aranyat cipelt. Az uralkodó lóháton utazott, az előtte haladó 500 rabszolga mindegyike egy-egy tömör aranybotot cipelt. Musza mansza pazar ruházata és követőinek példás viselkedése jó benyomást tett a karaván által érintett területek népeire. Al-Umarí történész

Muszát követően 12 évvel érkezett Kairóba, de az emberek még mindig tisztelettel emlegették a nagy vezér nevét. Musza annyi aranyat hozott a kairói piacra, hogy a nemesfém évtizedekre teljesen elvesztette értékét. Szintén nevezetes és nagyszabású utazást tett Mekkába Aszkiá Mohamed, a Szongai Birodalom uralkodója. Az 1497-es zarándoklatra 1000 gyalogos, 500 lovas, és a kor egyik kiemelkedő iszlám teológusa és történetírója, Mahmúd Kati kísérette, aki A tudás keresőjének krónikája című könyvében beszámolt az út során szerzett élményekről, tapasztalatokról. A császár hasonlóan Muszához rengeteg aranyat költött el a kairói piacon, alamizsnát osztott a szegényeknek, sőt egy szállást is vásárolt a városban, mely későbbiekben a Nyugat-Afrikából érkező vándorok pihenőhelyéül szolgált. Nemes cselekedeteinek elismeréseként Mekkában a „feketének kalifája” jelzővel illették. A hazafelé vezető útja során számos muzulmán tudós csatlakozott hozzá, akik a jövőben a birodalom tanítóivá, tanácsadóivá, hivatalnokaivá váltak.

Érdeemes megjegyezni, hogy a nyugat-afrikai háddzsnak óriási jelentősége volt, hiszen egyrészt ennek köszönhetően a Mediterráneum, Európa, és a Közel-Kelet megismerte a nyugat-afrikai, főként a Mali Birodalom kultúráját, társadalmát, gazdagságát. Másrészt az arab térképészek ábrázolásaikon immáron feltűntették a nyugat-afrikai birodalmakat. A kereskedelemre is nagy hatást gyakoroltak az utazások, a nyugat-afrikai és mediterrán térség közötti kapcsolatok megélnkültek. Az utolsó híres – bár nem kimondottan Nyugat-Afrikához kapcsolódó – háddzsa 1904-ben került sor, ez Darfúr utolsó szultánjának, Ali Dinarnak a nevéhez kötődik.

A köznép számára csak a 15. századtól vált általánossá a zarándoklat. A nyugat-afrikai hitű muszlimok a 14. századtól a 20. század közepéig nagyrészt gyalog tették meg a hosszú utat Mekkába. Hasonló érzelmi és spirituális kötődést éreztek a „Kelet isteni városai” (Mekka, Medina, Jeruzsálem) iránt, mint a kereszteslovagok. A Szenegáltól

Szudánig terjedő vidék mindegyikéről érkeztek vándorok. Olyan ismert központokból indultak útnak, mint Timbuktu és Szokoto. A szavannán keresztül haladtak, egészen Darfúrig, innen a Nílus mentén folytatták útjukat tovább Shendi felé. Ezután Kairó felé vették az irányt, vagy a Vörös-tenger két kikötőjét, Sawakint és Massawát érintve áthajóztak Dzsiddába. A zarándoklat nem volt egyszerű a nyugat-afrikaiak számára, de éppen ez erősítette meg hitüket, ugyanis ezáltal nagyobb isteni jutalmat reméltek. A Mekkába vezető út tele volt veszélyekkel: banditák, fosztogatók, vadállatok, fertőzések, víz- és élelemhiány tizedelték a karavánokat. Többen feladni kényszerültek álmuukat, és visszafordultak. A szerencsések néhány hónap alatt megtették az utat, a többségnek azonban évekig tartott, és tart napjainkban is.

A nyugat-afrikai zarándoklat öröksége

A száraz évszakban a nyugat-afrikai fulbe törzs (a legnagyobb nomád népcsoport a világon) számos tagja elzarándokol Mekkába. Minden évben áthaladnak a kontinensen, a szavannák mentén, Kamerunon, Csádon, Szudánon keresztül. A zarándokok négyötöde Nigéria és Niger egyes területeiről érkezik, a többiek pedig Nyugat-Afrika egyéb térségeiből. A gyalogosan útra kelő vándorok száma napjainkra az utazók csupán 6%-át teszi ki. Ez főként az ötvenes-hatvanas években kialakított „mértani” határok átjárhatatlanságának, a politikai, katonai villongásoknak, és a repülés elterjedésének következménye. Azonban még így is több mint 15000 zarándok határozza el, hogy az évszázados hagyományoknak megfelelő módon vág neki a hosszú kalandnak. A szárazföldi útvonalak jelentős társadalmi, politikai és gazdasági hatásait figyelhetjük meg az utazás során érintett országok tekintetében, mivel sokan letelepednek útközben. A zarándokok magukkal hozzák hagyományaikat, tapasztalataikat és kultúrájukat, így a Mekkába vezető út egyfajta kulturális és gazdasági „tapasztalatcseré” is egyben. A háddzson résztvevők sokszor teherautókon és vonaton utaznak, melynek költségeit az egyes településeken való fellépések, alkalmi munkavállalások után járó pénzből fizetik ki. Az ideiglenes munkavállalásnak induló kapcsolatok gyakran állandóvá válnak, a zarándoklat pedig félúton elakad. Ezért sem szokatlan, ha a szudáni településeken fulbe, vagy hausza etnikumú emberekbe botlik a látogató. Ráadásul sokszor családostól utaznak, ezáltal jelentős átmeneti lakosságát alkotják többek között a szudáni Gezira és Gedaref tartományoknak. Az sem ritka, hogy negyedik, ötödik generációs bevándorlók élnek

egyes településeken, igaz ők azt állítják, ez csak egy ideiglenes állomás a Mekkába vezető útjukon. Egy biztos, a kontinensen áthaladó zarándokútnak óriási kulturális hagyatéka van.

Nigéria és a háddzs

Az 1950-es évek derekán Alhaji Abubakar imám – az akkor még Nagy-Britanniához tartozó Észak-Nigéria képviselőházában –, az Északi Népek Kongresszusában felvetette egy háddzs iroda létrehozását Dzsiddában. A központ a nigériai zarándokokról történő gondoskodást célozta meg. A kezdeményezést kisebb változtatásokkal ugyan, de elfogadták a képviselők. Ennek értelmében kineveztek egy felügyelőt, aki elkísérte, és vezette a nigériai muszlimokat a háddzs időszaka alatt. A javaslat tartalmazta a szállásra és valutaváltásra vonatkozó szabályokat, illetve egy alapítvány létrehozásának részleteit, melynek feladata a zarándoklatra vállalkozó hívők részére nyújtott anyagi segítség volt. Abubakar álma teljesült, minden terve és ötlete meleg fogadtatásra talált. A zarándokok vezetőjének Ahmadu Bellot nevezték ki első ízben, aki egészen az 1966-os meggyilkolásáig betöltötte a pozíciót.

A háddzs szervezés később fokozatosan elvesztette önzetlen mivoltát. Megjelentek az egyéni ügynők, és az alapítvány családoknak köszönhetően nem tudta teljesíteni a kitűzött célokat. Az 1970-es évek közepén a nigériai kormány megszüntette a zarándokutak szervezésének privát jellegét, és felállította a Nigériai Zarándok Tanácsot (NPB), amely kizárólagos hatáskört kapott a háddzs megszervezésére. A testület, megalakulását követően azonnal szembetalálta magát a túlbujánczott bürokrácia akadékoskodásaival, majd a Nigériai Légitársaság rugalmatlanságával is. 1979-től a Tanács képtelen volt megbirkózni a zarándokok növekvő számával, a második köztársaság belpolitikája, korrupst szervezeti rendszere és hatástalansága mind-mind hozzájárultak a szervezet összeomlásához. A problémák megoldásának érdekében a Nigériai Iszlám Biza-

lom nevű szervezet a Nigériai Zarándok Tanáccsal együttműködve egy háddzs-dzsál foglalkozó nemzeti konferenciát szervezett Zariában. A konferencia végén kibocsátott deklaráció világosan jelezte a gondokat. A nyilatkozat teljes autonómia biztosítását kérte a Tanács számára, továbbá leszögezte, hogy a továbbiakban politikai pártállástól, vagy egyéb személyes indoktól mentesen, kizárólag iszlám vallási érdekek alapján nevezi ki hivatalnokait.

Az említett problémákon kívül az NPB létrehozása önmagában konfliktust szított. A kereszténység nevében felszólaló képviselők úgy érezték, hogy a Tanács létrehozása az iszlám vallás elsőbbségét hirdeti. A zarándokutakra elköltött pénzeket a sajtó is élesen bírálta, negatív képet festve ezzel a muzulmánokról. A kormány engedett a nyomásnak, és leállította az utazásra fordítható támogatások folyósítását. A Nigériai Központi Bank 1978-as jelentése szerint nem kevesebb, mint 41 millió nairét költöttek a háddzs finanszírozására. Ez a teljes lakosság összes utazási költségének közel 30%-át, a szolgáltatási szektor majd 3%-át tette ki. A keresztény „kampány” szószólói azonban nem elégedtek meg ennyivel, pénzt követeltek keresztény zarándokutakra, nem kis fejfájást okozva ezzel a kormánynak, és a keresztény hittudósoknak is. Az ügyet illetően több kérdés is felmerült a teológusokban. A keresztény, vagy az iszlám hagyományoknak megfelelően kellene kidolgozni Ádám gyermekeinek zarándoklatait? Szükség van-e egyáltalán keresztény zarándoklatokra?

A kezdeti bizonytalanságot követően erőre kapott a keresztény mozgalom, képviselői rövidesen helyet kaptak a Tanácsban, reformokat elindítva ily módon. A Nigériai Légitársaság szállítási monopóliumát megszüntették, illetve létrehozták a Háddzs Megtakarítási Tervet, melynek ötletét Malajziától vették át, ahol rendkívül sikeresen működik az utazás pénzügyi lebonyolítása. Azonban az említett dekrétum elfogadása óta eltelt évek során sem oldódott meg a háddzs szervezés, a felelősség folyton változott a minisztérium, vagy különböző bizottságok között. Az 1996-os háddzs lebonyolítása mind pénzügyi, mind szervezési szempontból hagyott kívánnivalót maga után, ezáltal bebizonyítva, hogy a politikai döntések önmagukban nem oldják meg a gondokat.

Napjainkban a Nigériai Nemzeti Háddzs Bizottság (NAHCON) biztosítja a zarándokok kényelmes utazását a szent városba. A legutóbbi, 2008-as háddzs során a NAHCON 85000 repülőjegyet foglalt le a hívők számára. A nigériai muszlimok rengeteg utazási iroda, légitársaság és csomagszállító cég közül válogathatnak, járatok száza indulnak Dzsiddába.

Ashante

Yoruba

Sahman

A tradicionális joruba istenvilágkép

Írta: Bernadett Arowolo

A joruba törzs története, eredete

NIGÉRIA második legnagyobb lélekszámú törzset a jorubák alkotják. A törzs területei az „Ile–Yoruba Nigéria dél-nyugati része Lagos városától egészen Kwara, Osun, Ogun, Ondo, Oyo és Ekiti szövetségi államokra terjed ki. Magukat a legfőbb istentől származtatják, ezért ők a „yoru-iba” Omo Oduduwa gyermekei a „Szent Apát” tisztelik. A joruba civilizáció előzményei a 13–14. századig vezethetők vissza, egészen Ife város megalapításáig. Ife a joruba mitológia szerint az óceánból emelkedett ki, így vált lebegő várossá, amely a világ középpontjában áll. Fontos zarándokhely, vallási és igazságszolgáltatási központ, ahol Olorun főisten gyermeke, az Oni uralkodott. Ife Abeokuta, Ibadan, Oya, Iba és Benin mellett napjainkban is joruba kulturális központ. A törzs kulturális emlékeit ezekben a városokban őrzik, a joruba néppel kapcsolatos hagyományok innen származnak.

Isteni Hierarchia

A joruba hitvilágban – mint minden vallásban – a létezők rendje hierarchikusan épül fel. A legfelső isten *Olodumare* vagy *Olorun* (Mennyek Ura), aki az embereket a földre küldte a mennyekből. *Olodumare* „miniszterei” (*orisa*) alárendelt istenek, meghatározott csoportot alkotnak. *Olodumare* *Oduduát* küldte, aki „lepottyant” az égből és *Obatalával* együtt gyúrta az embereket agyagból. Feltehetően a Kr. e. 4. században a jorubák földjére érkező *Oduduá* létező személy volt, aki halála után isteni rangot kapott. A legenda szerint ő inspirálta a jorubákat, hogy foglalják el a környező városokat. *Oduduá* és *Olodumare* műhelyt épített Ife városában, hogy ott kényelmesen kifaragják az embereket, megalkossák testüket játékos eszközökkel, tetszés szerint formálva különböző testalkatokat: kövéret, soványat, csúnyát, szépet. A nép nyelve szerint mikor elfogyott a föld, megteremtődött a sovány ember, amikor túl sok agyag maradt, elkészült a kövér ember. Amikor egy joruba ember a másik testalkatáról beszél, csak úgy

említi, hogy *Olodumare* alkotását nem bírálhatjuk. *Obatala* lehelt életet az emberi testbe, ő adta szent lelkének egy részét.

A következő szinten a kisebb rangú istenségek állnak mint: *Ogun*, *Osun*, *Sango*, *Esu*, *Orinu*, *Oriorun*. Náluk is alacsonyabb rendűek az olyan természeti entitások, mint a fák, folyók, erdők szellemei. Némelyik istenség kultusza nem terjed tovább egy adott helyiségen, de *Ogun* egész Jorubaföldön tisztelik. *Ogun* a hagyomány szerint ösvényt vágott az erdőben, amikor az istenek leköltöztek a földre. Olyan ügyesen bánt a bozótívágó késsel, hogy azóta ő maradt a kovácsok, borbélyok, mészárosok, katonák, acéllal és vassal dolgozó emberek istene. Eskütel esetén a jorubák nem a Bibliára esküsznek, hanem egy darab vasra, ami *Ogun* jelképe. *Ogun* ott van minden szerződésalkötésnél, egyezménynél, a bíróságokon, jogi ügyek intézésénél.

Sango istenség *Oya* város királya volt, monarchaként uralkodott, így merényletet forraltak ellene. Az összeesküvés azonban lelepleződött, az uralkodó mindent elpusztított a városban, lerombolta alattvalói házeit. A legenda alapján szentelték a vihar, villámlás, pusztítás istenévét. A joruba emberek a trópusi viharokat, katasztrófákat az ő nevéhez kapcsolják, ezért igyekeznek a kedvében járni, régebben áldozattal is kedveskedtek neki: egy kutyát kellett lefejezniük és vére által megtisztulniuk. Így elkerülhették a pusztítást, melyet *Sango* haragja okozhat. *Sango* megpillantva a jóskok egy villámló tekintetű, tüzet okádó entitást láttak. *Sango* papjai (*magba*) a *Sango* szentélyekben tartják rituáléjukat. Hasonló szentélyeket *Sango* tiszteletére a karibi szigetvilág kultúráiban is találhatunk: Antillák, illetve Észak- és Dél-Amerika. *Sango* nevéhez fűződik a termékenység és nemzőerő. Az ő egyik felesége *Osun*, aki a nők termékenységét segíti, termálvízzel gyógyítja meddőségüket.

A jótékony *Jemoja* (*Olakun*) a természeti elemek csoportjához tartozik. *Jemoja* az óceánok, tengerek, folyók, egyéb vizek istene, testéből víz fakad. *Olokun* a tengerben él, ő fékezi a víz dühöngését. *Oja* a Niger folyó istennője, időnként vad szélviharokat, erős szelet bocsát a Földre.

Grafika: Bernadeti Arowolo

Bernadeti Arowolo

Sors és spiritualizmus

Az ember teremtése *Olodumare* dolga, a lelket *Obatala* leheli a testbe. A joruba hit szerint a lélek születése előtt (*ori*) a teremtés dönti el, hogy milyen feladatokat kell elvállalnia leendő életében az új jövevénynek. Az *ori* magát a sorsot szimbolizálja, hozzá tartozik az *Oriinu* szelleme, aki a forгатókönyvet írja, amely eldönti milyen sorsot szánnak az embernek. *Oriorun* a szabad akaratot jelenti. Amikor a sors és szabad akarat együttesen jó döntést hoznak az illető létével kapcsolatban, a spirituális törvények szerint az ember élete sikeres lesz. Ha az egyik tényező nem a jó úton halad, az ember sorsa rosszra fordul és sikertelen lehet.

A születés mágijája különleges jelentőséget tulajdonít az ikrek (*igbeji*) világrajövetelének. Amikor ketten születnek, különleges gyermekeknek számítanak. Szüleik képesek lesznek *Olodumareval* beszélgetni és információkat, jóslatokat kapni bármely kérdésükre. Az ikergyermek testében csak egy lélek lakozik, amely kettévált és különböző testben él tovább. A joruba családokban mindig az idősebb testvér parancsát kell teljesítenie a fiatalabbnak, vagyis az elsőszülötté a hatalom. A szokás a mai napig él, működik és vétek azt megszegni. Ha a fiatalabb fivér, vagy nővér megszegi a szabályokat, komoly problémákat okoz a családban.

Mágia és Jóslás

A tradíciók világában fontos szerepet kap a mágia és jóslás. A legfőbb joruba pap az *Orunmila*, vagy *Agbonmiregun*, aki istenség is egyben, *Olodumare* spirituális papja a legelső szintről. A következő szinten a *babao* áll, aki az *Ifa* orákulum segítségével jósol. Megszólítja *Engungun* ősi szellemeit, akik a mennyekből térnek vissza segítségére. Az *Engungun* szellemek nem minden városban azonosak, területenként más és más szellemcsoportokat küldenek fentről, hogy segítsék az embereket. Lakhelyük az *Igbale*: erdők, dzsungel, fás vidékek. Az embernek tilos ide belépni. A joruba maszkok hagyománya is valószínűleg onnan eredeztethető, amikor a szellemek arcukat eltakarva testet öltve jöttek ki a nép közé. Aki megpillantotta őket, megtörte a varázslatot.

A *babao* megszólítja a szellemeket (*odu*) és megkezdi a jóslatot. Ehhez különböző eszközöket használ, úgy mint kagylók, kerek alakú talca, állatfogak, homok, faragott csengő, pálmadió, kola bogyó. A *babao* jóslata mellett szent emberek ügyelnek a szertartás biztonságos lefolyására (*Apena-oluwo*).

Sango isten papjai a *magbák*. Jogukban áll áldozatot bemutatni, ekkor általában egy kutya véré-

veszik. A manapság is élő tradíció szerint Abeokuta városának szent papja *Olodumare* első embere az *Oluawo*, aki az *Ifa* orákulumot úgy használja modern jóslásokhoz mint őseik ezer évvel ezelőtt.

A mágia elterjedése

A *juju* vagy *vudu* mint a fekete mágia ma is élő hagyomány. Gyökerei visszanyúlnak a spirituális szertartásokhoz, de maga az aktus már más jellegű. Általában valaki, vagy valami ellen felhasznált erős varázslat, amely komoly problémákat is okozhat. Az afrikai rabszolgák előszeretettel használták a fekete mágiát uraik ellen, a vudu kultusz például a franciák elleni ellenállásban játszott fontos szerepet. Elterjedt Amerikában is, a Karib szigetvilágban, Kubában, Jamaicán, de főképpen Haitin van nagy kultusza és használják ma is. A jorubák fekete mágusait *Ogboninak*, templomukat pedig *Iledinek* hívják. A mágia elnevezései különböző helyeken:

Kuba - Lukunmi, santeria

Brazília - Umbanda, Candomile

USA - Oyotunji

Mindennapok és Vallás

Az esküvő. Az esküvő alkalmával előzetesen ki kell kérni az istenek engedélyét. A családhoz tartozó idős bölcsek ugyancsak megnézik *Ifa* orákulum segítségével, hogy a pár egymáshoz illő vagy sem. Fontos, hogy a családhoz tartozó istenek is megegyezzenek a két fiatal egybekelését illetően. Amikor minden rendben, a vőlegény családja áldozati ajándékokkal kedveskedik a menyasszony családjának.

Halál. A halál után a szellemből *ebora*, vagyis visszajáró lélek lesz. Az *ebora* lehet jó és rossz. Attól függ, hogy az illető milyen halállal halt meg. Amikor erőszakos úton történt mindez, akkor bosszúálló, gonosz entitás válik belőle. Ugyanez érvényes akkor is, amikor valaki életében jót cselekedett és halála természetes módon következett be. Ilyenkor *Olodumare* mellett helye lesz a mennyekben.

Temetés. A temetést a családot vigyázó istenség papjai végzik. Először megtörténik a rituálé a *babao*, vagy *Olodumare* papjai segítségével. Tájékoztató eltérő, hogy kihez mely eljárás tartozik. A temetés alkalmával mindenképpen spirituális szelleműzés történik, a családtagok elhajtják a rossz szellemet. Az elhunyt lelke addig vár, amíg megfelelő testet talál és mindig ugyanabba a családba születik vissza.

Királyi spiritualizmus

A joruba királyok és udvartartásuk elhagyhatatlan szokásai között szerepel a mágia. A felső kö-

rökben használatos a legmélyebb spirituális tudást felhasználó rítus. A király, akinek neve tájanként különbözik, hatodmagával uralkodik. Ősi szokásjog szabályozza, hogy tanácsosai és udvari mágusa, vagy mágusai nélkül nem hoz döntést. Előbb kikéri az *Ifa* tanácsát. Mindenképpen tiszteletben tartja istenét, a hozzá tartozó mágikus szertartását elvégzetteti az udvari *babaoval*. A koronázási szertartás előtt a leendő uralkodót el kell zárják a családtól addig, amíg a tisztító rítust elvégzik. Király csakis akkor lehet valaki, ha sorsa megfelel a város vagy megye sorsának és áldást hoz uralkodása. A királyi cím nagy felelősséggel és politikai hatalommal jár. Napjainkban Nigériában a szövetségi államok mindegyikében léteznek királyságok, ahol a király fennhatósága alá tartozik minden föld és azokat az alattvalói művelik.

A cím nem feltétlenül száll apáról fiúra, de a királyi család (*royal family*) nagy tiszteletben áll a nép körében és a legfőbb spirituális hatalom az ő kezében van.

Különböző királyi elnevezések ma jorubaföldön:

Ado-Ekiti: Oba-Ewi

Ife: Oni

Abeokuta: Alake

Oyo: Alaafin

Osogbo: Ataoja

Timi: Ede

Owa Obokun: Kesa

Grafika: Bernadett Arowolo

Zene és rítus

A joruba zene alapja a mágikus mantra és dob. Miközben imákat és mantrákat ismételnék, kiválasztják a megfelelő dobot is. A dob kiválasztása más szokásokhoz hasonlóan itt is fontos aktus, az isteneknek való hízélgés és megfelelés eszköze. *Sango*, *Osun*, *Ogun*, *Jabatala* istenségekhez különböző hangszerek illenek. *Ogunhoz* tartozik az *agogo* és a *sekere* dob. *Sangohoz* a *bata* dobok különböző méretben. A modern nigériai zenészek is felhasználják őseik hagyományait és beleépítik művészetükbe. Ilyen például a manapság igen nagy népszerűségnek örvendő Yoruba *Lagbaja*: „az arc nélküli ember.”

Maszkok és fesztiválok

A fesztiválok fontos vallási események Nigériában. Ekkor áldozatot mutatnak be *Olodumarenak* és *Engungunak*. Utóbbi egy szellemlény, akinek embert öltött alakját látni sem szabad, ezért tetőtől talpig beburkolják. A fesztivál alkalmával az adott települést szenteltvízzel hintik be, hogy megtisztuljon. Ekkor jönnek elő a különböző maszkokba öltöztetett táncosok és megkezdik rituális előadásukat. Az *Agemo* és *Ogun* fesztivál fontos rendezvénynek számítanak július-augusztusban.

Maszkok is rituális szertartások

A joruba férfiak általában a földműveléssel és temetéssel kapcsolatban viselnek maszkokat. Napokon keresztül készülnek a szertartásokra. A maszkok fő feladata, hogy emlékeztessenek a mítoszok mindennapi életben való jelenlétére. Az álarcok különböző formavilágot képviselnek, ami azt jelenti, hogy a szétszórt energiákat össze kell gyűjteniük. A különböző állati és emberi formák a beavatást szimbolizálják és átveszik a megjelölt állat energiáit. (pl. antilop vagy oroszlán). Egyes maszkok Nigériában akár tárgyakat is ábrázolhatnak, ahová a szellemek megpihenni járnak.

A maszkot viselő ember segédkezik egy új lény megalkotásában, amely szerepel az istenek, szellemek jegyzékében. Meg kell védenie hordozóját, akit magába fogadott. A táncosnak törekednie kell arra, hogy ne ismerjék fel, különben megtörik a varázslat. Ahhoz, hogy a maszkot megértsük, tánc közben kell megfigyelni, a szertartás ritmusában.

A tanulmány megírásában segítségemre volt Prince Akinwumi Toyin.

Banjuli mecset, Gambia Fotó: Kalmár Lajos

LESOTHOI Királyság

Afrika Svájca

Az Afrika Tanulmányok folyóirat
tamogatója a

LESOTHOI KIRÁLYSÁG
budapesti tiszteletbeli konzulátusa

www.lesotho.hu

Élet és halál *zeru zeru*-ként

Albínó sorsok Kelet-Afrikában

Írta: Tarrósy István

A MÚLT év során a tanzániai Mwanza város és környéke drámai ügy miatt került a híradások középpontjába. Amellett, hogy Szukumaföld legnépesebb települése (tanzániai viszonylatban a második legnagyobb város több mint 400.000 lakossal), és a 2004-ben készült francia-belga-osztrák dokumentumfilm, a Darwin rémálma, jelentősen felkeltette a nemzetközi közösség érdeklődését a várossal és a Viktória-tó körüli emberi sorsokkal kapcsolatban, brutális, több esetben rituális gyilkosságok keltenek rémületet a kelet-afrikai albínó közösségekben.

Fehér bőrrel, még fehérebb hajjal és piros(as) szeműkkel az albínók eddig sem voltak kívánatos személyek Tanzániában. A helyiek démonoknak, a volt fehér gyarmatosítók szellemeinek tartják az albínókat és vadásszák őket, úgy, mint a vadállatokat a szavannákon. A főként kis településeken elterjedt babonák szerint, ha valaki albínó vért iszik, vagy egy albínó ember csontjából készít magának talizmánt, szinte egyik napról a másikra meggazdagodhat, de bizonytalán megtalálja szerencséjét. A „csodadoktorok fővárosaként” is elhíresült Mwanzában – ahol több mint 3000 regisztrált „boszorkánydoktor” tevékenykedik – azt tartják, hogy bizonyos betegségek gyógyításá-

*Albínó rakodómunkás a zanzibári kikötőben
Fotó: Kalmár Lajos*

hoz is szerencsés albínó testrészeket beszerezni. A hiedelem szerint, ha a tavon halászók albínó hajat fonnak hálójukba, nagy fogást remélhetnek...

2008 folyamán hivatalos források közel negyven gyilkosságot jelentettek, de a helybeliek szerint a szám meghaladta a hatvanat is. A brutális mészárosok senkit sem kíméltek: gyerekeket, idősebbeket egyaránt lemészároltak, megcsonkítottak – ráadásul általában a fekete bőrű családtagok szeme láttára. Az albínók amúgy sem élnek sokáig, csupán kettő százaléuk él negyven évnél tovább. Az esetek többségében ennek hátterében a bőrrák áll, amelynek kialakulása mindannyiukat hatványozottan veszélyeztet – a nap az egyik legnagyobb ellenségük. No, meg a „csodadoktoroknak” szállító gyilkos bandák.

A nemzetközi nyomásnak is engedve, Jakaya Kikwete elnök kormányzati lépések sorát tette meg az elmúlt hónapokban az albínó lakosság védelme érdekében. A rendőrség az ország minden szegletében összeírja az albínókat, hogy védelmükre tudjon kelni. Az albínó gyerekeket rendőrök kísérik iskolába, hogy útközben ne érhesse őket bántódás. Az elnök külön parlamenti vizsgálóbizottságot hozott létre és Al-Shaymaa Kwegyir képviselőasszonyt, a Bunge első albínó képviselőjét bízta meg annak vezetésével. A vizsgálat jelenlegi szakaszában Al-Shaymaa Kwegyir nem győzi

hangsúlyozni, hogy a meglévő hiedelmekkel kell szembe mennie a kormányzati politikának: el kell magyarázni az embereknek, hogy az albinók nem „szerencsések”, nem kivételesek, nem rendelkeznek varázserővel, földöntúli képességekkel – ugyanolyan emberek, mint a többségi fekete bőrű populáció, sőt, sokkal több veszélynek vannak kitéve azért, hogy pigmentek hiányában érzékenyebben reagálnak a természet erőinek kihívásaira.

A gyilkosságsorozatnak azonban egyelőre semmi szab határt, tanzániai „boszorkánydoktorok” nem egy ízben adnak el például albinóbőrt Kongóban. 2008 májusában egy kenyai nőt mérszároltak le, szemeit, nyelvét kitepték, mellét levágták a testéről. 2009 elején hatékonyabb fellépést fogantatóított az ugandai rendőrség is, különleges egységet hozott létre a rituális gyilkosságok megfékezésére. Az akció indulása óta több „csodadoktor” tartóztattak le, sok fétistárgyat semmisítettek meg, rejtékhelyet fedtek fel. A híradások szerint az egyik fő gyanúsított részletesen beszámolt arról, hogy egy meggyilkolt ember tetemét maguk a „páciensek” hozták el neki, mégpedig a rituális áldozati szertartás fejében remélt munkahely érdekében.

A térség országainak hétköznapjait az extrém szegénység, az alacsony szintű és sokak számára nem könnyen elérhető oktatás, valamint a mindent átszövő korrupció abba az irányba hajtja, hogy az emberek – különösen az elzártabb, kis településeken – még erőteljesebben nyúljanak a babonákhoz, és kériék a „csodadoktorok gyógyítását”. Az afrikai kontinens egészére vetítve minden négyezredik ember albinó. Csak Tanzániában 170–300000 fő közé teszik a populáció nagyságát. A suahéli nyelven csúfolásra kitalált szóval, a *zeru zeru*-val (nagyjából annyit tesz: szellem) illetett albinókat tömörítő civil szervezet, az 1980-ban alakult Tanzanian Albino Society a felvilágosításban, az oktatásban látja a megoldás kulcsát. Magának a szónak a használatát egyébként, a BBC szerint, 2000-ben betiltották.

Részben az albinók egyenlő megítélésének hirdetéséért hozta létre a kanadai Peter Ash – maga is albinó – az Under the Same Sun (magyarul kb. Ugyanaz a Nap süt ránk) non-profit szervezetet. Együttműködésben az Action on Disability and Development (ADD) nevű brit jótékonyági szervezettel Ash több ezer támogató aláírást gyűjtött össze világszerte, és a tanzániai kormány tagjaival folytatott tárgyalásai során megelőzési céllal szerveződő felvilágosítási programok indítását kezdeményezte. Maga az elnök és miniszterelnöke, Mizengo Pinda a keményebb hatósági fellépéseket sürgette a gyilkosokkal szemben. Pinda, aki a kor-

Albinizmus

A Lapoda Multimédia Kislexikon (Buday József bejegyzése) szerint: (A latin albus „fehér” szóból) öröklött pigmenthiány, a színanyag képződésének veleszületett zavara, mely csökkent vagy hiányzó pigmentációban nyilvánul meg. Több formája ismert, bizonyos esetekben az írisz és az ideghártya pigmentációja hiányzik, más esetekben pigmenthiány (a melanin nevű festékanyag hiánya) lép fel a bőrben és a hajban is. Mindkét forma gyakran a látásélesség csökkenésével jár, ezért ezeknek a gyermekeknek az oktatása speciális módszereket igényel.

rupciógyanú miatt lemondott Edward Lowassát követte a kormányfői székben 2008 februárjában egyik, a gyilkosságoktól érintett régióban tett látogatása során erősen vitatott kijelentést tett: meg kell ölni azt, aki albinót gyilkol. Sokak szerint – e cikk szerzője is velük ért egyet – nem ez a megoldás: nagyobb figyelmet kell fordítani a lakosság képzésére, hagyományainak, hiedelmeinek megismerésére, megismertetésére, és általában az írástudók számának növelésére. Még több iskolára, még kiterjedtebb oktatási hálóra, felvilágosítási programokra van szükség. És ennek megvalósulása a helyi közösségek, a nemzeti kormányok és a nemzetközi közösség szereplői számára egyaránt közös érdek. A fejlődés enélkül nem képzelhető el.

Felhasznált irodalom

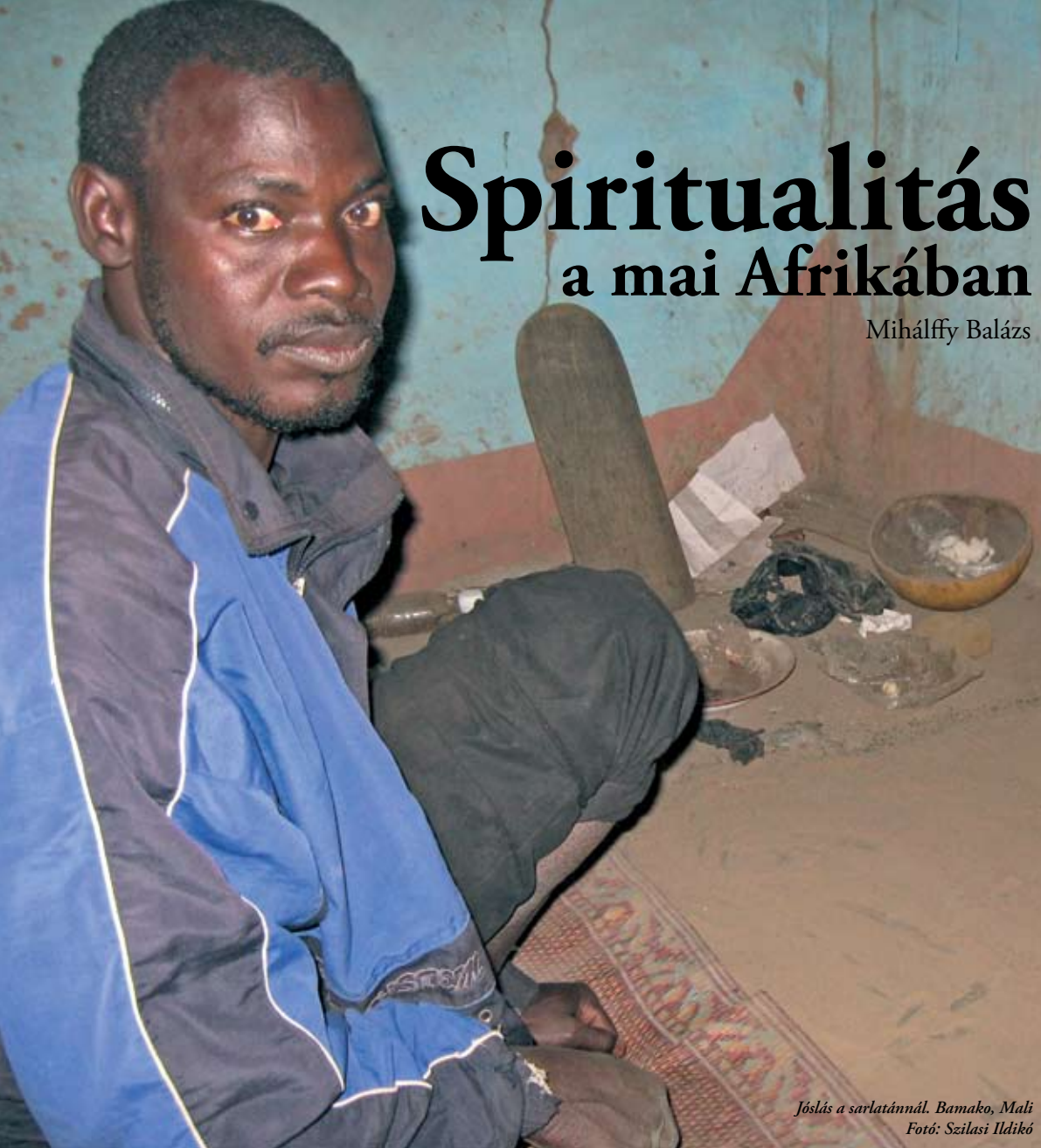
- Gettleman, Jeffrey (2008): Albinos in Tanzania face deadly threat. International Herald Tribune. 2008. június 8.
<http://www.iht.com/articles/2008/06/08/africa/tanzania.php>
- Delaney, Joan (2008): Albinos under siege in Tanzania. Witchcraft behind rash of killings. Epoch Times. 2008. december 3.
http://www.theepochtimes.com/n2/index2.php?option=com_content&task=view&cid=8069&pop=1&page=0

Internetes cikkek/hírek:

- Megcsontkítják és gyilkolják a tanzániai albinókat.
[http://www.zarandok.hu/?m_id=45&m_op=view&cid=3774&sessid=Rituális gyilkosságok ellen küzdenek Ugandában.](http://www.zarandok.hu/?m_id=45&m_op=view&cid=3774&sessid=Rituális%20gyilkosságok%20ellen%20küzdnek%20Ugandában.)
- <http://www.gondola.hu/hirek/91088>
- Persons with albinism in Tanzania face several major challenges.
<http://www.underthesamesun.com/home.php>
- Albinó-gyilkosságok Tanzániában.
<http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/cikkek.html?articleID=634>

Spiritualitás a mai Afrikában

Mihálffy Balázs

*Jóslás a sarlatánnál. Bamako, Mali
Fotó: Szilasi Illikó*

AFRIKA az emberiség és a spiritualitás bölcsője. Az ott élők nem is élhetnék túl a mindennapi megpróbáltatásaikat e spirituális világ, s lét nélkül, melyek lelkeiket összekötik atyáik, őseik, valamint az általuk totemként tisztelt tárgyaik, emlékeik világával. Ez a spirituális világ ad erőt ahhoz, hogy ne a fizikai valóságban éljenek, hanem abból kiszakadva keressenek boldogságot, a túléléshez erőt. A fehér ember elsvárosodott lelki életével szemben itt lelki gazdagsággal szembesülünk, ami a tudat alatt állandó visszahívó erő és kisugárzás, mely vissza-vissza csábít erre a fantasztikus kontinensre.

Afrika gazdag erőforrásokban, lelőhelyeit elárastják a keleti és nyugati érdekeket képviselő hatalmak. Nem a helyi lakosság értékeinek a megőrzé-

se a céljuk, hanem a nyersanyagok kitermelése, saját hazai „fenntartató gazdasági növekedésük” logisztikai hátterének biztosítása. Szudánban, Kongóban, Nigériában, Angolában, vagy éppen Ghánában a fekete lakosságra, mint alázattal tűrő, olcsó munkaerőre van szükség. Új egyházi formációk jelentek meg és toboroznak tömegével új híveket saját lelki börtöneikbe.

Manipulált és új, kreált egyházak

Az új világrend urai gondoskodnak új egyházakról. A hagyományos vallások, mint az iszlám, vagy a kereszténység, már nem elégíti ki a kiábrándult, nyomorgó emberek nagy részét, valami korszerűbbet keresnek. Szakértők, pszichológusok, etnográfusok, orientalisták és ezer más „kutató” folyamatosan tanulmányozzák a térséget, a végén pedig egy olyan vallást

Szobabelső, marabuk és vallási vezetők képeivel, Toubá, Szenegál
Fotó: Szilasi Ildikó

kreálnak, ami illik a helyiekre, akár a szabó, amikor méretre öltönyt varr. A helyiek tudatlanságára építve úgy vesznek ki idézeteket a szent könyvekből, hogy azok nem kapnak magyarázatot, a szövegkörnyezetet pedig elhallgatják. Így minden olyan értelmet kap, amit ők akarnak. Majd jönnek a csodák. A hívők elájulnak, a béna eldobja a botot és táncol, egy másik újból érezni kezdi az ízeket, a süket pedig megint hallja a zenét. Kizárólag olyan csodák, amiket nem lehet ellenőrizni! Vajon Jézus is ezt tette? Jézus a szegények közé ment és gyógyította a leprást, a vakot. Alázattal tette és mindig hangsúlyozta, hogy nem ő, hanem az Egy Isten a gyógyító. Mi azonban azt látjuk, hogy különböző távoli intézményekben nevelkedett és képzett új apostolok, felkent próféták, akik a legutóbbi divat szerint öltözködnek, a legdrágább Christian Dior, Piére Cardin márkájú öltönyökben szónokolnak, énekelnek úgy, ahogy a tömegek szeretnék hallani őket. Ez lenne tehát az „örök igazság”? Ha tényleg rendelkeznek gyógyító erővel, miért nem látogatják a kórházakat, vagy a szegénynegyedeket? Az igazság sohasem népszerű, mert az igazság érzéseket sért. Emiatt egy próféta sem volt saját korában népszerű. Ezek az újkori próféták azonban népszerűek, népszerűségüket marketing szakemberek, pszichológusok tervezik meg előre, főként azért, hogy az embereket a régi egyházakból, vallásokból, spirituális világukból kivezessék és egy új, mesterséges hitbe őket betereljék. Ez ma az egyházi üzlet, az új istenségek mindent elvesznek, még a lelkeket is.

Kérdés: Láttál-e olyan szentképet Jézusról Afrikában, ahol Jézus nem fehér volt? (Jézus közel-keleti típus volt). Miért?

Mit gondolsz mi a csoda? Csoda-e, ha valaki viszszanyeri a szaglását, vagy inkább az eget és a föld te-

remtése az? Az ízek újbóli érzékelése-e a csoda, vagy az élet teremtése, a növények, állatok és az ember megalkotása az? Ha tudod a választ, tekints ki az ablakodon és ott van száz bizonyíték az igazi csodára.

Most essék pár szó a muszlimokról is! Tisztában vagyunk vele, hogyan terjedt az iszlám a fekete lakosság között? Részben a gazdag kereskedők nemes tettei vonzották őket, de a legtöbb muszlim eredendően fejedelmeként érkezett a feketék földjére. Igen! Egyszer eljön az igazság pillanata és be kell vallani tetteinket! Az iszlám nevének megtisztítása érdekében Isten bocsánatát kell kérnünk azért, ami az iszlám nevében történt.

A „church business”-be (egyházi üzlet) az iszlám is beszállt. Az 1980-as, 90-es években számos muszlim szervezet és magánszemély alapított mecseteket, vallási központokat a világ minden részén, így Afrikában is. Ez volt az az időszak, amikor különböző muszlim társaságok, formációk bőséges pénzadományokhoz juthattak közel-keleti forrásokból abban a reményben, hogy azt a hit útjára fordítják. Azonban a pénzek egy része nem a hitet szolgálta, hanem olyan tőkév alakult át, amellyel egyéni üzleteket indítottak. E pénz alapozott meg számos bányát, gyárat, de abban is segített, hogy gazdájuk a fekete-gazdaság és piac meghatározó szereplője legyen.

A fenti gondolatmenettel igyekszem kifejezni, hogy Isten a maga dimenziójában hitet adott az embernek. E hithez különböző utakon, vallásokon keresztül juthatunk, de ahogy megjelennek az egyházak, amelyek már emberi dimenziót jelentenek, ott a vallások emberi dimenziók kiszolgálóivá válnak és a hittel magával fordulnak szembe. Afrika jól láttatja velünk e tendenciát. Az emberekkel együtt tűnik el a spirituális érték és veti meg lábát a materiális érdek, időnként vallási köntösbe burkolózva.

AFRIKA tanulmányok

Afrika Tanulmányok előfizetői ajánlat a 2009-es évre

MAGYARORSZÁG AFRIKA MAGAZINJA

**FIZESSEN ELŐ A FOLYÓIRATRA A 2009-ES ÉVRE
(4 MEGJELENÉS) KEDVEZMÉNYES ÁRON
3980 FT-ÉRT.**

Megrendeléssel és előfizetéssel kapcsolatos információk:
www.afrikatanulmanyok.hu

Tel.: 06-72-522-624
Email: elofizetes@publikon.hu

Cím: IDResearch Kft./Publikon Kiadó 7624 Pécs, Jakabhegyi u. 8/E

Bankszámlaszám: Magyarországi Volksbank Zrt. 14100017-87902249-01000002

Vudu

Zombik, temetők, bizarr áldozati rítusok, levágot testrészek, bábuk túvel való szurkálása. A szokatlan szertartási gyakorlat és a hithez társított sötét misztikum valóban elrettentő lehet a nyugati társadalmak számára. A negatív képet pedig tovább erősíti az a tény, hogy egyes vudu szekták gyakran élnek a kínzás, a rituális gyilkosság és az emberáldozat eszközével, ugyanakkor a vallás ily módon történő beskatulyázása tévútra visz bennünket. Olyan, mintha a keresztényekről azt állítanánk, tevékenységük csak az ördögűzésre irányul.

Az ősi Afrika istenei, tradíciói és bölcsessége mind-mind fellelhetők a vuduban, mely vallás követőinek száma a 60 milliót is eléri, a hívők többsége a nyugat-afrikai térségben (Ghána, Togo, Benin, Nigéria) él. A vudu tanokat vallók számos istenben hisznek, külön hatalomhoz imádkoznak bölcsesség, vagy gyógyítás reményében, s minden közösségnek megvan a

saját bálványa, védelmezője is.

Hitük szerint Mawu-Lisa – a Napot és a Holdat megtestesítő hermafrodita isten – teremtette a világot. Úgy tartják, hét gyermeke született, akik a vallás főbb spirituális lényei. A vudu – pontosabban vodun – szó jelentése is szellemet, lelket takar. Számos törzs a gyönyörű Mami Watát, a víz úrnőjét tiszteli, akinek nevéhez a szexualitás, a termékenység és a gyógyítás kapcsolódik. Sok követője akad a fiatal és férfias Legbának, akit gyakran szarvval és méretes fallosszal ábrázolnak. Megemlíthetjük még a gonoszságtól teljesen mentes Gut, a vas és a kovácmesterség szellemét, illetve az igazságos Heviosot, a viharok és villámok vodunját, aki megbünteti a tolvajokat, hazugokat, bűnözőket. A vudu lényeges részét képezi a föld, víz, tűz és levegő isteneinek csodálata, mivel a világegyetem elemei szervesen kapcsolódnak a valláshoz. Az imádat kifejezése különféle szertartások

keretében történik, táncoktól, dalokon át egészen az állatáldozatok bemutatásáig.

A követők tisztelik a halottakat és azok szellemeit, mivel úgy hiszik, az élők és holtak világa párhuzamosan létezik egymás mellett. A természetfeletti erővel felruházott, rejtélyes vudu talizmánok és fétis tárgyak – ezek lehetnek szobrok, csontok, szárított állati testrészek – a gyógyítást, a lélek megfiatalítását, a rontó átkok elűzését szolgálják. A valláshoz köthető a naturalizmus és az animizmus, melyek lényege a szellemekkel történő kapcsolatfelvétel, az említett misztikus tárgyak babonás tisztelete, illetve az emberfeletti entitások imádata. Hiszik, hogy a halál csupán a kezdet, ezért ruhákat, tárgyakat és ételt temetnek az elhunytak mellé. A szellemek – akárcsak az emberek – indulatokkal, érzésekkel, vágyakkal rendelkeznek, vagyis halandó társaikkal hasonlóan jók vagy gonoszak.

Látható és láthatatlan világ Kinshasában

Szilasi Ildikó

Gyász, Kinshasa

A KINSHASAIAK mindennapi életét a látható és láthatatlan világ (monde visible-invisible)¹, a fizikai, tapasztalati világgal párhuzamosan egy misztikus, „második világ” (deuxième monde), „második város” (deuxième cité), a nappali kultúrával szemben egy éjszakai kultúra hatja át. A kinshasaiak okkultizmusra, karizmatikus ébredési mozgalmak iránti kötődésre, egy „második világ” felépítésére való fogékonysága az általános szegénység, kiútnélküliség, a nélkülözés okaiban keresendőek. Aki „két szemmel” lát Kinshasában, nem lát mindent. Azok értik meg teljességében a kinshasai jelenségeket, akik „négy szemmel látnak”, így ismerik a nappali és éjszakai világban zajló folyamatokat is.

A kinois-ok túlcordult fantáziavilágának következményeként napjainkban a képzelt világ a valós világ fölé kerekedett a kongói fővárosban. Mi a látható, mi a láthatatlan világ? Mi a valóság és mi a képzelt? Ezek a kategóriák napjainkra összemosódtak. A képzelt nem képzelt többé, valóságos. Tapintható, megfigyelhető, látható a köztereken, az utcán, a bárókban, a butikok felfestéseiben. A viselkedésmódban, társadalmi jelenségekben, a szóhasználatban, továbbá az ajándékozási szokások megváltozásában is szerepet kap a képzelt világ mítoszainak a való világra kifejtett hatása.

Kinshasát, a Kongói Demokratikus Köztársaság 7 millió lakosú, lüktetően sűrű, dinamikus változó fővárosát nem lehet megérteni az ún.

*Iránytaxi
Fotó: Tomsits Abigél*

láthatatlan világ figyelembe vétele nélkül. A „második vagy sötét világ”, sötét város, vagy a lingala nyelven elili² a társadalom minden rétegét átjárja. Gyermekek, felnőttek, parlamenti képviselők, maniókakárosok, mind ismerik a második világ üzenetét, illetve a kinshasai városi mitológiákat, mint például a kinshasai óriás; mami wata, a szirén vagy a pénzt okádó kígyó történetét.

A bemutatott rövid történetek, felvillantott hangulatképek talán érzékennyé teszik az olvasót, hogy pár perc erejéig „négy szemmel lásson”.

Taxis beszélgetés

A Boulevard du 30 Juin-on³ leintek egy iránytaxi és bezúfolodom a hátsó ülésre, ahol már hárman ülnek mellettem. Úti célom Kitambo-Magasin. Beszállásom után nem sokkal egy fiatal ember inti le a taxit, és ül be a vezető mellé. Közöttük még egy harmadik utas is nyomorog, szokásos módon, a kézféken helyet foglalva. A taxi megtelt, heten megyünk tovább. A rendszeres délutáni nagy dugóba keveredünk, lassan zötykölődünk a kinshasai zajos forgatagban. Az utolsónak szállt férfi hangosan sóhajt, és jajgatásba kezd. Nem megszokott, hogy a közös utazások során ki-ki csendes gondolataiba merülve bámul ki az ablakon, az utasok legtöbbször beszélgetnek egymással. A sofőr beszédbe elegyedik a férfit, megkérdi, mi baja. A férfi rossz hírt kapott, halálhírt. Egy fiatal unokahúga halt meg. Hogyan történt? – kérdi a sofőr. A család egy része vidéken él – meséli a férfi utas. Az egyik rokon hirtelen megbetegedett, majd meghalt. Az eset után

a család nyomozásba kezdett, és kiderítette, hogy a rokon haláláért a lány a felelős, aki boszorkány. A boszorkány-lányt elüldözték, meghurcolták, majd úgy megverték, hogy abba belehalt. A taxiban ülők csendben hallgatnak. Nem értékelik a történetet, nem fűznek hozzá semmit. Tudomásul veszik a haláleseteket. Mindnyájan ismernek hasonló történeteket. Kitambo-Magasinnél a taxi megáll, végállomás, kiszállunk, és mindenki megy a dolgára.

A szabónál

A textilpiacon vásárolt piros alapon sárga halakat „poisson” ábrázoló anyagdarabommal várok a szabónál, hogy sorra kerülhessek, és néhány férfi inget szabassak, melyeket ajándékba szánok ismerőseimnek. Miközben várok, varrónóm az előző klienssel beszélget. A társalgás lingala nyelven folyik, a történetet nagyjából értem, és kihallok néhány francia szót: sorcelerie...delivrance...mort.⁴ Figyelem a beszélgetést. A beszélgető nők ezt észreveszik. Első reakciónk, hogy a történetet szégyellősen abbahagyják és elhallgatnak. Finoman tudtukra adom, hogy nyugodtan folytassák, nem ismeretlenek előttem ezek a témák, hallottam boszorkányokról. Ez után francia nyelven folytatják a csevejt. Egy közös ismerősük családjában zajló „boszorkányper” a téma. Egyikőjük megkérdezi tőlem: te ismersz Európában boszorkányokat?

– Én nem – válaszolok. Miért, vannak? – kérdezem. Igen, vannak – avatnak be. A boszorkányok éjszakai üzeneteik során, a boszorkányvilágban összegyűlnek és találkoznak. Ilyenkor óriási távolságok megtételé-

Busz Dakarban
Fotó: Szilasi Ildikó

re képesek, és európai boszorkányokkal is találkozhatnak. Sokan beszámolnak erről, miután visszatérnek a „második világból”. Te nem félsz a boszorkányoktól? – kérdezik.

Nem tudom – felelem. Miért, ártnak a fehéreknek is?

Igen, fehérekre, feketékre, mindenkire tudnak bajt hozni, de mindenkire tudnak vigyázni is. Attól függ, hogy jó vagy rossz boszorkányról van-e szó.

A második világ szolgáltatásai és a kiségyházak

Profetikus egyházak; jóslás; boszorkány-diagnosztizálás...⁵ Néhány a karizmatikus kiségyházak „szolgáltatásai” közül, melyekkel Kinshasában lépten-nyomon találkozni színesre festett céh táblákon, hirdetésekben. Jövőmondás; jóslás; boszorkányügyek felderítése; tisztító szertartás igénybe vehető.

A gombamód szaporodó karizmatikus kiségyházak Kinshasában üzletágat építenek a második világ hiedelmeire. Szülők hozzák boszorkánynak vélt gyermekeiket, hogy a lelkész elvégezze a szükséges eljárásokat, aztán megállapítsa a diagnózist, és amennyiben szükséges kezelje az esetet.

Ha valaki boszorkányság gyanújába kerül, veszélyforrást jelenthet családja számára. Óvni kell a családtagokat, nehogy megbetegedjenek, vagy balszerencse érje őket, ezért védőbástyát állítanak. Ez a védőbástya a vélt boszorkány teljes elkülönítést jelenti a szerencsétlenek számára: szülők elszakítása gyermekeiktől, gyermekek elüldözése, kitasztása a családból.

A boszorkánysággal vádolt gyermekeken ún. delivrance-ot végeznek, ami egyfajta boszorkányűző szertartás.⁶ Pastor Josué gyülekezetében boszorkány-

űző szertartást kéthetente vasárnaponként végeznek. A gyermekeket általában a szülők hozzák, a vasárnapi szertartás előtti napok folyamán. A felkészítés a gyermekek személyes meghallgatásával kezdődik. Családi háttérüket, élettörténetüket, a „másik világban” elfoglalt szerepüket mesélik el, ahol rendszerint a valóstól eltérő társadalmi szerepet töltenek be. Ezek a képzelte szerepek általában társadalmi ideálokat közvetítenek. *„Odaát 28 éves vagyok, feleségem és két gyermekem van. Katonai parancsnok vagyok.”* (Interjú-részlet, Djuma)

A felkészítés során imaórákat, prédikációkat, rítusokat tartanak, amelyek gyakorlatával a rossz megtörésére törekednek. Egy szertartás során a fiatalok boszorkányüzelveikkor használt tárgyait zacskóba csomagolva a lelkésznek adják. A lelkész segédje a zacskókat óvatosan kicsomagolja, majd a tárgyakat (különböző méretű kések, szikék, drót-, üveg- és rongydarabok, lábasok, műanyag pohárdarabok) egyenként a pásztor kezébe adja, aki a tükrök, kések élességét próbálgatja. A rongydarabokból cérnaszálat tép, a műanyag pohárból és drótokból letör egy részt és csak egy kis részén végzi el a vizsgálatot, mivel a tárgy egy darabkája is magában hordozza a tárgy erejét, szubsztanciáját. A tárgydarabokat a vizsgálat után jobb tenyerébe helyezi. Tenyerében a tárggyal, fogja meg a gyermekek jobb tenyerét, közben a gyerekek meztelen hasát és kulcsontját figyelni, amelyen különböző jelek jelenhetnek meg a szertartás során. Minden boszorkány rendelkezik egy jellel, amely leggyakrabban kígyót jelölő S vonal körben vagy négyzetben, valamint SX vonalak. Minden jelhez tartozik egy szín, jellemző a vörös

Diákok, frankofon arab iskola, Dakar, Szenegál Fotó: Szilasi Ildikó

és a fekete. A boszorkányüző szertartást megelőző „diagnosztizáló” szertartás során felméri, melyik gyermek milyen erejű ártó erővel rendelkezik, így a delivrance során tudják, kinél milyen intenzitású kezelést alkalmaznak. A boszorkányezés során a lelkész erőteljes imádkozással és tisztító rítusok alkalmazásával éri el, hogy a fiatal megszabaduljon a boszorkányságtól. Ha ez nem sikerül, a gyermek, nem kerülhet vissza családjához, amennyiben viszont meggyógyul, sokszor akkor sem fogadják már vissza, főként akkor, ha úgy gondolják, „boszorkány üzelmével” ismerősének halálát okozta. Így a boszorkánynak bélyegzett gyermekek leggyakrabban utcagyerekké válik. A jelenség ellen folytatott harc élén a társadalom elé tükröt tartó naiv festőművészek, a boszorkányság ellen harcoló intézmények, valamint a boszorkányperek áldozatait befogadó szociális intézmények (pl. utcagyerek központok) állnak.

Idegenektől ételajándékot el ne fogadj!

Az ajándékozás különböző afrikai társadalmakban többféle társadalmi, gazdasági funkciót tölt be. Lehet egy gesztus kinyilvánítása, de egy gazdasági, rokonsági vagy függőségi rendszerbe való kerülés szimbolikus kifejezése, megpecsételése is. Kifejezhet szimpátiát, vagy elfogadást, és számos más egyéb jelentéssel is rendelkezhet. Az afrikai életmódban jártas utazók tudják, hogy barangolásaik során nagy valószínűséggel találkoznak majd kis ajándékot, baksist kérő gyermekekkel, felnőttekkel. Kongóban is hasonlóan folyik az ajándék-kérés és adás. A szocializáció részeként a gyermek megtanulja, hogy

ne fogadjon el ételajándékot idegenektől, mert a tanútételekből tudjuk, boszorkánnyá többnyire ételajándékozás (keksz, mogyoró) során lehet válni. „A szomszéd megkínált keksszel. Akkor kaptam meg a boszorkány-betegséget.” (interjú-részlet, Djuma). Kés, villa, olló, gyermek kezébe nem való – tanítjuk a gyermekeknek Magyarországon. Idegentől ételajándékot el ne fogadj, nehogy boszorkányságot kapj! – szól a mondás Kinshasában.

Jegyzetek

- 1 De Boeck: 2004
- 2 Jelentése: árnyék, képzelet, visszatükröződés. DeBoeck: 2004
- 3 Június 30.-a sugárút, Kinshasa belvárosában
- 4 Fra: Boszorkányság...tisztító szertartás...meghalt
- 5 Fra: Eglise Prophetique; divination; delivrance stb.
- 6 Kutatásaim során delivrance-on nem volt alkalmam részt venni.

Felhasznált irodalom

- De Boeck, Filip: Kinshasa. Tales of the invisible city. Ludion. Gent-Amsterdam. 2004.
- Devisch, René: Parody in matricentered Christian healing communes of the sacred spirit in Kinshasa.
- Mumengi, Didier: Les jeunes sans toi á Kinshasa. Etude du phénomène des enfants de la rue. Editions Universitaires Africaines, Kinshasa, 2001.
- Mumengi, Didier: L'univers des jeunes dans toit. Album de sensibilisation au sort des jeunes de la rue. Editions l'Arc-en-Ciel, Kinshasa, 2001.
- Nzuzi, Mbuyi: Pauvreté urbaine á Kinshasa. Cordaid, Le Haye. 2004.
- Shomba Kinyamba: Megalopolis malade des derives existentielles. Espace L'Harmattan Kinshasa. 2004

Mennybemenetelünk utolsó földi üzenete

Fabényi Julia

Az utóbbi időben megnövekedett a fekete kontinens iránti érdeklődés. Az éhezés megfékezése érdekében kezdeményezett akciók, az egészségvédelem és az AIDS elleni több évtizedes küzdelem, a szinte teljes tehetetlenség, mintha magától terelte volna a figyelmet a saharai romantika mentén más problémákra, áttolva a fehér ember segítőkényszerét a kulturális szórakoztatás engedékeny mezsgyéjére. Több európai kiállítás, tv-műsor és újságcikk foglalkozott az utóbbi időben egy különös műfaj legújabb kori produktumaival, az afrikai, pontosabban ghánai koporsókkal.

A ghánai tárgye gyűttes esetében kizárólag háttérismeretek birtokában állapítható meg, hogy koporsókról van szó. Egyébként a popart elemeit viselő túlméretezett tárgyak, autók, állatok, hétköznapi viseletek eszközei egy szobor szükséges stilizációit és a funkcionálisan működő tárgy – koporsó – feltételeit egyaránt hordozzák.

Az első koporsó véletlen folytán lett azzá. 1951-ben Ata Owoo (1904–1976) tette le a művészi koporsókészítés alapjait. A legenda szerint főnöke arra kérte, hogy építsen neki egy hordozható széket, mely egy sást ábrázoljon. A szomszéd faluban megirigyelték, és baldachinos széket kértek, kakaó gyümölcs formájában. Mire az elkészült a megren-

delő meghalt és – hogy ne vesszen kárba – ebben temették el.

Ata Owoo tanítványa, Kane Kwei (1922–1992) vitte mesterfokra a koporsókészítés effajta művészetét. Kane Kwei nagymama koporsójának repülőgépfarmát adott, mert a nagymama mindig nagy vágyakozással nézte a repülőket. A közösség tagjai segítették munkájában, így Teshi a különleges koporsók központjává vált. Kwei csónakot faragott nagybátyjának, de mire a jármű elkészült, a bácsi meghalt, így természetesen kívánságának megfelelően abban temették el. Finom érzékkel gyártottak koporsókat, melyeket ma már két típusra oszthatunk: olyanokra, melyek a foglalkozást, vagy a szociális státuszt fejezik ki, illetve olyanokra, melyekben a be nem teljesült vágyak szimbolikusan jelennek meg. A formák vonatkozhatnak foglalkozásokra, az álmokra, vagy arra, amit a rokonok az elhunytban megtestesítve láttak. Kwei épített hagyma, csónak, tehén vagy hal alakú koporsókat, ily módon utalva arra, e tárgyak jelképezik az elhunyt meggazdagságát.

A megnövekedett igények miatt az asztalosműhely személyzetét is bővíteni kellett. 1961-ben Kane Kwei felfogadta unokaöccsét Paa Joet, aki ma a leg-sikeresebbnek faragónak számít. Közel tíz évig dol-

goztak együtt, számos megjelenítési formát dolgoztak ki közösen, aztán Paa Joe 1974-ben megnyitotta saját műhelyét. Az új mester 1978-ban gyártotta első önálló, már-már szobrászi igénnyel megépített koporsóját egy ingatlan spekuláns családjának megrendelésére. A végső nyughely ház alakú volt. A többi készítésénél is megtartotta a saját maga által kifejlesztett eljárást. Szabásminta alapján dolgozik, kísérletezget a megoldásokkal, és addig gyalul, reszel, fűrészsel, amíg az arányok össze nem hangolódnak, a produktum statikailag is megfelelővé nem válik.

Paa Joe megrendelői keresztények, akik hűek maradtak a Ga-hagyományhoz, rendkívül tisztelik őseiket. Az elődökkel való kapcsolattartás a látható és láthatatlan valóság összetartozását jelenti, vagyis annak szükségszerű része. A Ga-k hitében, mindez különösen Ghánában érezhető, az elődök élete és munkássága kihatással van a földiekre, azaz az élő utódokra, úgy hiszik, a holtak segítenek az élőknek. Hatással vannak az egészségre és a nemzőképességre. A Ga-k életében a halottak tehát meghatározóak. Ezért nem kerülik az ünnepélyes távozásban a szeretet és ragaszkodás kimutatását. Fontos tudni, hogy a temetési szertartás, akár Ghánában, akár Afrika más országában igen hosszadalmas előkészületekkel jár. Rendkívül költséges is, mivel a falu teljes lakossága részt vesz a temetési szertartáson. A lakosság kétféle egységruházatot kap, egyik fajtát a rokonok és közvetlen hozzátartozók, a másikat a falu egyéb lakosai. Több száz méter kelme szükséges a temetési viselet elkészítéséhez, a halottat ünnepi ruházatban temetik el. A díszes koporsót több napon keresztül megcsodálhatja a gyásznép. Általában pénteken kezdődik a ceremónia és vasárnap estig tart. Változatos és igényes lakoma fogadja a gyásznépet. A halottat alkalmasint több hónapos (volt már precedens a több

éves!) halottas házban való tárolás után készítik fel utolsó útjára és teszik a számára készített koporsóba. A halászt hal, csónak, a gondos anyát tyúk, gyerekei számának megfelelően csibékkel körülvevő koporsóba. De lehet divatos cadillac, londoni busz, banán, kakaó, hagyma, tornacipő és liszteszsák is a végső nyughely. A kiválasztott tárgyban megfogalmazott üzenet tiszta és szeretetteljes.

Kétségkívül a nyugati kultúra művészeti szemlélete hozta be először Európába ezeket a koporsókat. 1989-ben a párizsi Boubourban mutatták be Jean Huber Martin kiállítását Terra Magiciene címmel, ahol Kane Kwei és Paa Joe koporsói műtárgyértékeléssel szerepeltek. Hasonlóan a Műcsarnokban 2002-ben bemutatott Jan Hoet által rendezett kiállítás Fekete/Fehér címmel volt látható, itt afrikai műtárgyként értelmezve. Az integrált és kiterjesztett művészeti értelmezés (Martin kiállítása) a rácsodálkozás és elismerés, művészeti tárgy lett, tehát nyugati értelmezésű, a „fehér ember” szempontjából. Egy kiállítási közegben fel sem merül valódi funkciója, és ezzel lecsupaszul attól a tiszta szimbolikus üzenettől, amivel a megrendelő használók felruházzák, kikapcsolódik az az eredeti közeg és annak teljes rituáléja, amiben ezek a tárgyak létrejöttek. Tehát veszélyes terepre lépünk, amikor ezeknek a tiszta és nemes értékű használati tárgyaknak olyan idegen közeget teremtünk, mint egy kiállítás. De hát mit lehet tenni? A kulturális átértékelés legitim tevékenység, elkerülhetetlen, mert nem tiltható.

Még furább a helyzet, ha a szellemi termék jogait teljesen felrúgva, kisajátítva koporsónak – tehát tárgyi és funkcionális mivoltában megőrizve egy angol cég saját szellemi terméként kínálja a koporsókat. Amilyen pocsecsül ezekkel a lopott tárgyakkal kereskedik, olyan silány és színvonalatlan a saját kínálata: a városi műszaki hulladék teljes skáláját kínálja temetkezésre, jégsekreánytól a szemetes kukáig. A fehér ember szemlélete és alpári humorigénye néha alul múl minden elképzelhető.

Tutanhamon átká

Tutanhamon az ókori Egyiptom XVIII. dinasztiájának fáraója, feltehetőleg i.e. 1335 és 1325 között uralkodott. Fiatalon, alig tizennyolc éves korában hunyt el. Történeszek szerint hatalma csupán névleges volt, szinte egész életében helytartó kormányzott helyette. Tutánhamon „legendájának” jelentősége tulajdonképpen halálában, és a sírja feltárását követő események láncolatában rejlik.

„A halál gyors szárnyakon jön el azokért, akik a fáraó sírját háborgatják.” Ez a mondat állt az uralkodó kriptájának bejárati ajtaját őrző pecséten, azonban a kutatómunkát végző régészcsoporthoz, a hatalmas felfedezés bűvöletében nem törődött az intellemmel.

A brit archeológus, Howard Carter 1922. november 6-án kezdte meg a nyughely feltárását, de mikor az ásásokat pénzelő Lord Carnarvon egy fertőzött szúnyogcsípés következtében 1923 áprilisában elhunyt, a feltárás veszélybe került. A sajtó azonnal lecsapott az esetre, a „múmia bosszújáról” cikkek sorozata jelent meg. A legenda szerint Carnarvon a

halálos ágyán Tutánhamon nevét emlegette, majd felkiáltott: „Vége, hallom a hívást, készülök.” A Daily Express egyik újságírója azt állította, hogy ezt követően a fények kihunytak a kairói kórházban, a későbbi beszámolók már percekig tartó, az egész várost érintő áramszünetről beszéltek. A furcsa halálesetek száma ezt követően megsaporodott. A lord után öccse, Aubrey Herbert ezredes hunyt el váratlanul 1923 szeptemberében. Carter személyi titkárát, Richard Bethellt hat évvel később a saját klubjában találták meg holtan. Ezt követően a Westbury major urán, Bethel apján volt a sor. Carnarvon barátja, George Jay Gould vasútmágnás szintén elhunyt, miután a sírban járt. Ali Fahmy Bey egyiptomi herceget a kriptá megtekintése után a felesége lőtte le. Arthur Mace, a Metropolitan Múzeum felügyelője még az ásások befejezése előtt életét vesztette, Hugh Evelyn-White régész pedig 1924-ben felakasztotta magát. Ugyanakkor idő előtt távozott az élők sorából a Carnarvont ápoló nővér, és British Múzeum egyik alkalmazottja is, de Carter barátját, LaFleur

*Piramis, Giza
Fotó: James Farmer*

professzort, az amerikai egyiptológust, Aaron Embert, és a papirusz szakértőt, Bernard Grenfelt sem kímélte az „átok”. Valójában a sírkamra megnyitóján ténylegesen résztvevő huszonhat személy közül “csupán” hatan hunytak el rejtélyes körülmények közepette, azonban ők sem gyors egymásutánban, hanem tizenhét év alatt. A többieket idős korban, természetes körülmények között érte a vég.

Mendemondák kaptak szárnyra, a találgatások sora végtelennek tűnt. Egyes feltételezések szerint az egyiptomiak méregbe áztatott golyccsal csavarták be a fáraó testét, mások sugárzó anyagokról beszéltek. Elképzelhető, hogy a sírkamra gránit kőzete uránt is tartalmazott, bomlása során mérgező radon gáz szabadult fel, ezt a tézist azonban nem sikerült bizonyítani. A múmiát boncoló orvos nyolcvanhat évig élt, így ezek az elméletek megdőlni látszottak. A holttestek exhumálását követő legújabb vizsgálatok a penészgombát említik a halálozások egyik okaként. Esetleg a sírkamrában belélegzett dohos levegő okozhatta a tüdő károsodását. Napjainkban

ez utóbbi tűnik a legvalószínűbb magyarázatnak. Az átokról szóló legendáknak lehet némi megmagyarázható alapja, de természetesen nem a sajtó által kreált mértékben.

Nem sokkal a halálesetek után egy összeesküvés-elmélet is szárnyra kapott, mely szerint Carter és Carnarvon évekkel a kriptá hivatalos megnyitása előtt felfedezték a sírt, és módszeresen kifosztották a felbecsülhetetlen értékeket tartalmazó járatokat. Ezt a teóriát támasztja alá Gerald O’Farrel *A Tutanhamon-rejtély* című könyve is. A szerző állításai szerint Carter már 1907 környékén sejtette, hol található a sír. Azonban a területre az amerikai Theodor Davis szerezte meg az ásásokhoz szükséges koncessziós jogokat, így a feltárási munkálatokat is ő kezdte meg csapatával. 1908-ban Davis felfedezett egy kis kamrát, melyben Tutanhamon pecsétjével ellátott tárgyakat talált. Feltehetőleg a kriptá egy részére bukkant, de Carter meggyőzte, a sír túl kicsi ahhoz, hogy egy fáraóé legyen. Carter az 1910-es évek elején találhatta meg Tutanhamon nyughelyének bejáratát. Míután Davis anyagi és egyéb okok miatt felhagyott a kereséssel, Carnarvonék azonnal megszerezték az ásatási engedélyeket. A találgatás szerint az egyiptomi El-Rassul család segítségével azonnal megkezdődött a nyughely kirablása. A lordnak és a régésznek rengeteg időre volt szüksége, hogy mindent elvihessenek és megszervezzék a történelem egyik legnagyobb átverését. Többek között a sír hivatalos megnyitóját és az álbejárat (az eredeti kapun keresztül közlekedtek) pontos helyét is meg kellett tervezniük. A feltételezés szerint a kincsek négyötödét elhordták – Carter azt állította, még az ókorban fosztották ki a kamrákat –, de gondosan ügyeltek arra, hogy bőségesen maradjon látnivaló a későbbi látogatóknak is.

O’Farrel a titokzatos haláleseteket módszeresen elkövetett gyilkosságok sorozatának tulajdonítja, melyekkel a nyughely titkait akarták megőrizni. Valószínűleg a sírban talált – de Carterék által eltüntetett – papiruszok olyan információt tartalmaztak, melyek az egész történelmet megváltoztathatják. A feltételezett dokumentumok bizonyíthaták, hogy Ehnaton valóban Tutanhamon apja, és a fáraót a bibliai Mózeszel azonosíthatják. Ezek szerint Mózes egyiptomi uralkodó volt, a Biblia pedig egyiptomi történeteken alapult. A felfedezés az egész keresztény világ gondolkodásmódját átalakította volna, tehát a tekercek rejtélyének megőrzése érdekében el kellett hallgattatni azokat, akik tudomást szerezhettek a létezésükről. Amennyiben a fenn említettek valósnak bizonyulnak, úgy a 20. század folyamán elkövetett legnagyobb csalások egyikéről beszélhetünk. Tény, a „véletlen” egybeesések igazolhatják O’Farrel állításait, azonban a legtöbb feltételezése pusztán spekulációra épít.

Dave Eggers: Az elveszett fiú

Park Könyvkiadó, 2006

DAVE Eggers a McSweeney's elnevezésű független kiadó vezetőjeként 2004-ben alapította meg társaival a Voice of Witness (A tanú hangja) könyvsorozatot, mely a túlélők/menekültek szemszögéből igyekszik feltárni a világon jelen lévő humanitárius válságokat, emberi jogi visszasságokat.

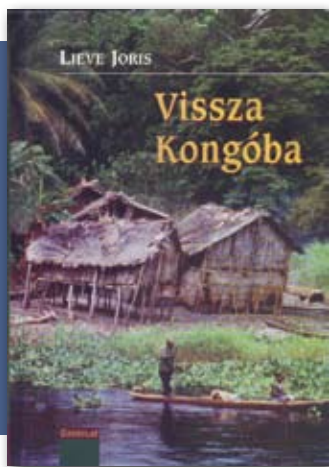
Az elveszett fiú egy jelenleg az Egyesült Államokban élő fiatal szudáni menekült, Valentino Achak Deng történetét dolgozza fel. A regény dramaturgiája nem megszokott stílust követ, hanem három párhuzamos, mégis kronológiailag eltérő síkban meséli el Valentino drámai küzdelmét. A fő szál a fiú sorsát tárja elénk, lebilincselően izgalmas, vicces és sokszor rendkívül megható módon. Eközben megismerhetjük a szudáni polgárháború hátterét, a harcoló felek érdekeit, a vezérek személyét és saját történelmi példáink ismeretében csóválhatjuk a fejünket a szudániak értetlenségén: miért marad tétlen a nemzetközi közösség? Az Atlantában élő és dolgozó Valentino egy rablótámadás áldozataként tekint vissza múltjára, az őt ért atrocitásokat szinte gyermeki naivitással veszi tudomásul, a gyökereit elvesztő ember kilátástalan helyzetét Amerikában érti meg igazán. A demokráciában sincs biztonságban és egyetlen esélye, ha saját lábára áll.

A dél-szudáni dinka kisfiú megszokott életét egy napon arab lovasok (murahallínok) támadása dűlja fel, családjától elszakadva indul el több mint 15 évig tartó útjára. A vándorlás, a nélkülözés és a halál mindennapossá válnak életében, kiskamaszként olyan tragédiákat kell átélnie, melyek egy életre tönkre tehetnék. Valentino azonban élni akar, érzi, hogy küldetése van, a Sors nem a halált szánta neki. A félelemmel teli, de mégis kíváncsi kamasz szemén keresztül látjuk a pinjudói, majd a kakumai menekülttábor életét, a menekültekkel foglalkozó szervezetek munkáját, a hormonális változások jeleit, a testiséget, az állandó függőségi helyzetet és hiányérzetet. A barátságok és szerelmek Kakumában más értelmet kapnak, mindenkit csak egy cél vezérel: El innen, minden áron!

Valentino sok ezer szudáni fiatallal egyetemben 2001 szeptemberében kerül az Egyesült Államokba, ahol számos barátra tesz szert, támogatói elképesztő erőket mozgatnak meg, hogy megfelelő életet teremtsenek számára. Nem érthetjük meg azt a sok szenvedést, amin az *Elveszett Fiúk* keresztül mentek, azonban soha ne felejtjük el, hogy az ő életük a miénk is lehetne.

„Etiópiában minden van, lesz saját ágyam. És lesz szék. Etiópiában lesz székelem. És lesz hideg víz, olyan hideg, hogy meg sem lehet azonnal inni.” (William K.)

Lieve Joris: Vissza Kongóba

Gondolat Kiadó, 2008

A MŰ flamand szerzője miszionárius nagybátyja választott országának, a volt Belga-Kongónak, a mai Kongói Demokratikus Köztársaságnak közelebbi megismerését célul tűzve indult több hónapig tartó útra 1985-ben. Tata Houben, ahogyan a helybeliek hívták az atyát, 1923 és 1970 között végezte miszionárius tevékenységét a *brousse*-ban (a vadonban (fr.)), és sokakat térített meg, számos zárt helyi közösség életében jelentett támaszt, megújulást. Lieve Joris utazása során erről maga győződik meg, amikor a mindennapok során szembesül azzal, hogy a páter a generációkon átívelő közösségi tudat kitörölhetetlen részévé vált. A könyvben – amely mindvégig izgalmas leírásokkal helyezi bele az olvasót az akkori *zaire*-i élet forgatagába, és valójában kalandregényként is kezelhető – a főhős, maga Joris, alapvető szemléletváltozáson megy keresztül. Míg útja első részében – a volt gyarmatosító jellemvonásait magán hordozva – azt vallja, hogy az afrikai ország kizárólag magának köszönheti azt az elmaradott állapotot, amely a függetlenné vált államot, Mobutu Sese Seko Zaire-ét jellemzi, fokozatosan érti meg a volt anyaországok súlyos hagyatékát.

Egyre inkább képessé válik arra, hogy a helyiek szemüvegén keresztül lásson, érzékeljen és értsen. Joris könyve többek között azért is kiváló olvas-

mány, mert képes megfelelni egy fontos filozófiai szempontnak, melynek középpontjában a következő kérdés áll: mi a viszonya az egyik *én*nek a másikhoz, és miképp értelmezi az *én* a másikkal kapcsolatos folyamatokat – például a mindennapok nehézségeit, a fejlődési utakat, lehetőségeket. Az európai szemlélődő *én* hajlamos a sajátos afrikai viszonyokat önmagára vonatkoztatni, és ebből kiindulva olyan állásfoglalásokat tenni, amelyek nem a valós helyi állapotot jellemzik, vagy éppenséggel egy torzított képen keresztül értelmezik azt. Intrepretációs problémáról van tehát szó. A szemlélődőnek meg kell próbálnia az adott helyi problémát önmagában a problémában leírnia, ehhez pedig egyrészt kell, hogy a helyszínt (jól) ismerje, a helyszínen tartózkodjon, és ott tudjon behelyezkedni a helyi valóságba. Az európai vizsgálódó *én* értelemszerűen a szocializációját adó nyugati/északi modell szerint közelíti a tőle szocializációs értelemben távol álló és kulturálisan különböző afrikai kérdést, és csak akkor képes az afrikaiak számára is elfogadható választ megadni, ha saját magában teret enged egyfajta paradigmaváltásnak. Mindez egy szükséges elvárt hermeneutikai feltétel, amelyet a szerző saját maga útja végére képes kielégíteni, és gondolatait ennek jegyében kötetbe foglalni. A szemléletváltozás folyamatának érzékelése is értékes ajándék a kötet valamennyi olvasójának.

A *Vissza Kongóba* a világtól elzárt kisfalvas településektől egészen a nagyvárosi milliőig bezárólag izgalmas szocio-kulturális keresztmetszetet mutat meg a '80-as évek Zaire-éjéről. A szerző ellátogat például Yangapompéba, nagybátyja kedvenc falujába, ahonnan rövid idő után rohamléptékben távozik, mert nem tudja elviselni, hogy a helybeliek Tata Houben reinkarnációjaként kezelik, és valójában megváltóként fogadják, akitől helyzetük jobbra fordulását várják. A főváros, Kinshasa becserkészése után Mobutu szülőfalujába, Gbadolite-ba visz el bennünket az író. „Nem Mobutu az egyetlen olyan afrikai vezető, aki szülőfaluját egy rántással felverte prehisztorikus álmából,” írja, majd részletesen mutatja be, hogyan váltak valóra az elnök nagyszabású településfejlesztési tervei (nemzetközi repülőtér, elnöki palota építése, stb.). A könyv talán leginkább magával ragadó fejezete a *Colonel Ebeya* hajón tett tizenhat napos utazás, amelynek végén Joris a Kongó-folyó legjelentősebb kikötővárosába, Kisanganiba utazik – oda, „ahol a civilizáció nemcsak felvillant az őserdő mellett, mint másutt a folyó mentén, de meg is állapodott, mintha meg akarta volna nézni, aztán pedig az uralma alá vonni az őserdőt.” Aztán egy elővigyázatlanul készített utcai interjú, majd egy volt katonai repülőtér meglátogatása és lefotózása nem várt bonyodalmakat, mi több napokon tartó kihallgatásokat és elzárást jelent Jorisnak.

„Azon az éjszakán úgy mártózom meg a városban, mint egy meleg fürdőben. Az egyik matongei teraszon François barátai kezet ráznak velem. Örülnek, hogy visszatértem. És hogy ennél komolyabb baj nem történt. Vállon veregetnek.

- Most már legalább mindent láttál!”

A könyv magyar változatának élvezetes nyelvezetéről Törő Krisztina Noémi gondoskodott – ki kell emelnünk a kiváló fordítást, és a jegyzetekben, valamint az utószóban olvasható értékes háttérinformációkat; mindezek nyomán egy meghatározó mai afrikai témájú könyv született, amelyet az Afrika iránt érdeklődők és az Afrikát kutatók számára egyaránt „kötelező” olvasmányként ajánlhatunk.

Szerzőinkről

Bernadett Arowolo

Grafikus, festőművész

Búr Gábor

Tanszékvezető, egyetemi docens, ELTE BTK

Fabényi Julia

Művészettörténész, a Baranya Megyei Múzeumok igazgatója

Grünhut Zoltán

Politológus, Ph.D. hallgató, PTE BTK

Horváth Beáta

Néprajzkutató, antropológus

Keserű Dávid

Politológus hallgató, PTE BTK

Mihálffy Balázs

A Magyar Iszlám Közösség sejkje

Szilasi Ildikó

Antropológus, Ph.D. hallgató, PTE BTK

Tarrósy István

Ph.D. aspiráns, egyetemi oktató, PTE BTK – PTE KTK

Wilhelm Zoltán

Tanszékvezető, egyetemi docens, PTE TTK

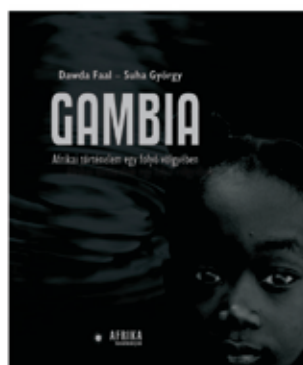
JELENTESSE MEG KÖNYVÉT KEDVEZŐ FELTÉTELEKKEL!

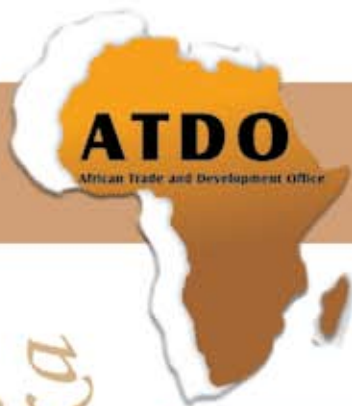
Pécsi székhelyű kiadónk *rövid határidővel* és *kedvező áron* vállalja tanulmánykötetek, regények, esszék, útleírások, dokumentumgyűjtemények, szakdolgozatok, doktori értekezések kiadását.

A kiadási folyamat részét képező munkálatok összességét (kéziratgondozás, korrektúra, tördelés, borító- és belívtervezés, nyomdai előkészítés, nyomdai munkálatok, szállítás, terjesztés, árusítás) elvégezzük, igazodva az Ön igényeihez.

A hagyományos nyomdai szolgáltatások mellett modern gyorsnyomdai kapacitással is rendelkezünk, így kis példányszámban is ugyanolyan minőséget garantálunk, mint a nagyobb volumenű ofszet nyomás esetében.

Pár hét alatt kezében lehet álmai kiadványa! Miért szalasztaná el?

Küldetésünk

Az Afrikai Kereskedelmi és Fejlesztési Iroda (ATDO) küldetése, hogy elősegítse és támogassa elsődlegesen a magyar és közép-európai országok, de más EU-országok és nemzetközi régiók vállalatait is az afrikai piacon, legfőképp a Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség (SADC) területén.

Fontos feladatának tekinti továbbá az afrikai vállalatok támogatását a nemzetközi piacokon, erősítve ezzel üzleti lehetőségeiket és kereskedelmi pozíciójukat.

Célkitűzésünk

A közép-európai vállalkozások, és más országok befektetői számára is keresünk új piacokat, másrészt elősegítjük, hogy tartósan megmaradjanak Afrikában.

Ennek megfelelően segítjük a térségbe irányuló befektetéseket, támogatjuk új vállalkozások létrejöttét, a portfóliók szélesítését és diverzifikációját.

Fontos számunkra, hogy Afrika partnereink kedvelt befektetési célpontjává váljon.

KÉPZETT SZAKMAI TANÁCSADÓK

GYAKORLATIAS, VEVŐORIENTÁLT SZOLGÁLTATÁSOK

FEJLETT KAPCSOLATRENDSZER KORMÁNYZATI ÉS
NEMZETKÖZI SZINTEN

FENNTARTHATÓ ÉS JÖVEDELMEZŐ PROJEKTEK TÁMOGATÁSA

Cím: Árpád Center, 1133 Budapest, Árbóc u. 6. VI. emelet

Tel.: (1) 430 2051 • Fax: (1) 430 2051

E-mail: info@atdo.eu • web: www.atdo.eu

